

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІ
«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы
Қостанай облысы бойынша Кәсіби даму институты

А. Е Кожаниязова, Б. К. Сагимбаева, С.А. Тлекешева

**БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ
САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ
(7-8-СЫНЫПТАР)**

оқу-әдістемелік құралы

Қостанай, 2025

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІ

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының
филиалы Қостанай облысы бойынша Кәсіби даму институты

А. Е Кожаниязова, Б. К. Сагимбаева, С.А. Тлекешева

**БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ
САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ
(7-8-СЫНЫПТАР)**

оқу-әдістемелік құралы

Қостанай, 2025

УДК 373 (072)
ББК 74.26
К47

Авторлары:

Кожаниязова А.Е. – «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қостанай облысы бойынша кәсіби даму институтының аға оқытушысы, педагогика магистрі.

Сагимбаева Б.К., Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Қостанай ауданы білім бөлімінің Заречный мектеп - лицейі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі және қазақ әдебиеті пәнінің мұғалімі

Тлекешева С.А., Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Жітіқара ауданы білім бөлімінің Естай Есжанов атындағы № 9 жалпы білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі және қазақ әдебиеті пәнінің мұғалімі.

Рецензенттер:

Рецензент 1 – Журсиналина Г., А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, тілдер даярлау орталығының меңгерушісі, филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры м.а.;

Рецензент 2 – Султангазина Г.Ж. - «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қостанай облысы бойынша ҚДИ» директорының орынбасары

А. Е. Кожаниязова, Б. К. Сагимбаева, С.А. Тлекешева

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту (7-8-сыныптар): оқу-әдістемелік құралы. – Қостанай: «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ Қостанай облысы бойынша кәсіби даму институты» филиалы, 2025. – 98 бет.

ISBN 978-601-359-351-7

Оқу құралы функционалдық сауаттылықты дамытудың өзекті тақырыбына және оның білім беру үдерісіндегі маңыздылығына арналған. Оқу құралында оқуды талдау, түсіндіру және сыни тұрғыдан түсіну дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар мен мәтінмен жұмыс істеудің әртүрлі әдістері келтірілген.

ББК 74.26

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қостанай облысы бойынша ҚДИ Сараптамалық кеңесімен 2025 жылдың 03 наурызында (1 хаттама) бекітілді және басылуға ұсынылды.

ISBN 978-601-359-351-7

© «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы
Қостанай облысы бойынша ҚДИ

МАЗМҰНЫ

Түсінік хат.....	4
Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту.....	8
Білім алушылардың функционалдық сауаттылықты дамыту тапсырмалары (7 сынып).....	14
Білім алушылардың функционалдық сауаттылықты дамыту тапсырмалары (8 сынып).....	43
Мұғалімге әдістемелік ұсынымдар.....	89
Қорытынды.....	94
Пайдаланылған әдебиет тізімі.....	97

ТҮСІНІК ХАТ

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр.

Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Сауаттылық тұлғаның тұрақты қасиеті болып табылатындықтан, функционалдық сауаттылық сол тұлға меңгерген белгілі бір білім-біліктерден көрініс табады. Өйткені функционалдық сауаттылыққа адам нақты білім алу кезеңдерінен өткеннен кейін қол жеткізеді. Бұл орайда білім белгілі бір сауаттылық деңгейін қамтамасыз ететін құрал және нақты іс-әрекеттердің нәтижесі ретінде қарастырылады. Ендеше, құзыреттіліктердің біртұтас бірлігі ретіндегі функционалдық сауаттылықтың мәнін, рөлін айқындауда аталған оқу-әдістемелік құралдың маңызы зор.

Қазақ тілі бойынша 7-8 сыныптарға арналған «Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту» оқу-әдістемелік құралын әзірлеуге негіз болған **негізгі проблемалар** мектеп білім алушыларында функционалдық сауаттылықтың жеткіліксіз қалыптасуы, сондай-ақ ана тіліндегі ақпаратты түсінуге, талдауға және қолдануға байланысты дағдыларды кешенді дамытуға шектеулі көңіл бөлу болып табылады.

- Білім алушылардың функционалдық сауаттылығының төмен деңгейі. Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың алған білімдерін нақты өмірде тиімді пайдалануға дайын болмау проблемасына тап болады. Білім алушылар ақпаратты талдау, өз көзқарастарын дәлелдеу, сауатты мәтіндер жазу немесе мағыналы пікірталастар жүргізу сияқты күнделікті тапсырмалар аясында тілдік дағдыларды қолдануда жиі қиындықтарға тап болады. Бұл өз кезегінде басқа пәндер мен қажетті өмірлік дағдыларды сәтті меңгеруді қиындатады.

- Аутентивті мәтінмен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға бағытталған тәсілдің болмауы. Қазақ тілінің мектеп практикасында функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын әр түрлі мәтіндермен (ақпараттық, ғылыми, көркем және т.б.) жұмыс істеу дағдылары әлі де тиімді дами бермейді. Оқушылар көбінесе негізгі ақпаратты бөліп көрсетуді, мәтіндерді талдауды, оқығандарын сыни тұрғыдан қабылдауды

және алған білімдерін іс жүзінде қолдануды білмейді. Бұл болашақ оқуда және нақты өмірде қиындық тудырады.

- Жазбаша және ауызша сөйлеу сапасын арттыру қажеттілігі. Қазіргі білім беру үдерісінде қазақ тілінде сауатты жазбаша және ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға жеткіліксіз көңіл бөлінеді. Білім алушылар көбінесе өз ойларын дұрыс жеткізуде, мәтіндерді құрастыруда, дәлелдер келтіруде және сындарлы пікірталастар жүргізуде қиындықтарға тап болады. Бұл олардың тілді сенімді меңгеруді және тиімді қарым-қатынас жасауды қажет ететін әлеуметтік және кәсіби салаларда сәтті бейімделуін қиындатады.

- Функционалдық сауаттылықты кешенді дамытуға бағытталған оқу материалдарының жетіспеушілігі. Функционалдық сауаттылық проблемасының өзектілігіне қарамастан, қазақ тілі бойынша қолданыстағы оқулықтар мен әдістемелік құралдар көбінесе осы тұжырымдаманың барлық аспектілерін, әсіресе сыни ойлауды және мәтіндермен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамытуға бағытталған практикалық тапсырмалар мен белсенділік контекстінде қамтымайды.

Осылайша, осы оқу-әдістемелік құралды әзірлеуге негіз болған негізгі мәселе өмірдің әртүрлі салаларында қазақ тілін тиімді пайдалану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған материалдар кешенін құру қажеттілігі болып табылады. Нұсқаулық студенттерге мәтіндерді талдау және пайдалану дағдыларын игеруге, сыни ойлауды дамытуға, жазбаша және ауызша сөйлеуді жақсартуға көмектесуі керек, бұл өз кезегінде оларды қазіргі қоғамда табысты оқуға және өмір сүруге дайындауға ықпал етеді.

Оқу-әдістемелік құралдың мақсаты - білім алушылардың мәтіндерді тиімді қабылдау, түсіну, талдау және түсіндіру, талдау, бағалау дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Оқу құралы әртүрлі мәтіндермен, соның ішінде ақпараттық, ғылыми және көркемдік мәтіндермен жұмыс істеу қабілетін дамытуға, сондай-ақ сыни ойлауды және оқушылардың алған білімдерін нақты өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін жетілдіруге бағытталған. Білім алушылардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау қабілетін, оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделуін, оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамыту, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамыту, әлеуметтік-мәдени дамуының өлшемі, білім, білік, дағдыларын құзыреттілікке ұластыру болып табылады.

Міндеттері:

1. Мәтінді түсіну дағдыларын дамыту: оқушылардың әртүрлі мәтіндерді дұрыс қабылдау және түсіндіру, негізгі ақпаратты бөліп көрсету және негізгі идеяларды алу қабілетін қалыптастыру.

2. Аналитикалық қабілеттерді нығайту: мәтіндерді талдауға, олардың құрылымын, логикасы мен дәлелдерін анықтауға және негізгі және кіші бөлшектерді бөліп көрсетуге үйрету.

3. Сыни ойлауды дамыту: оқушыларды ақпаратты мағыналы қабылдауға және бағалауға ынталандыру, мәтінді сыни тұрғыдан түсіндіру және өз пікірін дәлелді түрде білдіру дағдыларын дамыту.

4. Әр түрлі мәтіндермен жұмыс: оқушыларды әр түрлі мәтіндермен (ақпараттық, ғылыми, көркем және т.б.) және олардың ерекшеліктерімен таныстыру, сонымен қатар мәтіннің мақсаты мен түріне байланысты тиімді оқу стратегиясын үйрету.

5. Қайталау және рефлексия дағдыларын қалыптастыру: Оқушыларды логикалық дәйектілікті сақтай отырып оқығандарын қайталауға үйрету, сондай-ақ оқылған материал негізінде рефлексия қабілетін дамыту.

6. Сөйлеу дағдыларын дамыту: мәтіндерді талдауға және түсіндіруге байланысты тапсырмаларды орындау арқылы ауызша және жазбаша сөйлеуді жетілдіру, сондай-ақ оқылған негізінде өз мәтіндерін құру.

7. Мәтінмен өзіндік жұмысты жетілдіру: оқушыларды мәтіндерді өз бетінше талдауға және зерттеуге дайындау, қосымша ақпарат көздерімен жұмыс істеу дағдыларын дамыту.

8. Оқу мәдениетін насихаттау: қазақ тіліндегі қызықты және танымдық мәтіндерді таңдау арқылы оқуға деген қызығушылықты ынталандыру, бұл оқушылардың оқуға деген ынтасын дамытуға және ой-өрісін кеңейтуге ықпал етеді

Оқу-әдістемелік құралда келесідегідей **тапсырмалар** қарастырылған:

1. Мәтінді талдауды, негізгі идеяларды анықтауды, қорытынды жасай білуді және әртүрлі көздерден ақпаратты салыстыруды қажет ететін тапсырмаларды қосу.

2. Практикалық жазу дағдыларын нығайту: Қысқа хабарламалар мен эсселер жазудан бастап, егжей — тегжейлі аналитикалық мәтіндер жасауға дейін жазу дағдыларын жақсартуға бағытталған практикалық жаттығулар өткізу.

3. Сыни ойлауды арттыру: Оқушылардың ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдау, өз пікірін дәлелдеу және саналы қорытынды жасау қабілетін дамытуға бағытталған жұмысты ұйымдастыру.

4. Мәтіндік жанрлар мен стильдерді меңгеру: Сөйлеудің әртүрлі стильдерімен танысу (ғылыми, ресми-іскерлік, публицистикалық және т.б.) және осы білімді ауызша және жазбаша тілде практикалық қолдану.

5. Ауызша сөйлеумен жұмыс: Қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға ықпал ететін әртүрлі Диалогтар, пікірталастар және жобалар арқылы сөйлеу дағдыларын дамыту.

6. Өзіндік жұмыс: Оқушылардың зерттеу және шығармашылық дағдыларын дамытуға ықпал ететін қосымша ақпарат көздерімен өзіндік жұмысын ынталандыру.

Оқушылардың қазақ тілі бойынша оқу сауаттылығын дамыту бойынша **күтілетін нәтижелер:**

– оқушылар мәтіндердің әртүрлі түрлерін тиімді қабылдай және түсіндіре алады, олардың негізгі идеяларын, негізгі ақпараттарын анықтай алады және мазмұнға сәйкес қорытынды жасай алады;

– оқушылар мәтіндерді талдай алады, олардың құрылымын, логикасын және негізгі дәлелдерін анықтай алады. Олар сондай-ақ ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдауды, мәлімдемелерге күмән келтіруді және негізделген пайымдауларды білдіруді үйренеді;

– оқушылар мәтіннің ерекшеліктеріне және оқу мақсатына байланысты оқу стратегияларын бейімдей отырып, әр түрлі мәтіндермен (ақпараттық, ғылыми, көркем және т.б.) сәтті жұмыс істей алады;

– оқылған материалдарды қайталау, талдау және түсіндіру тапсырмаларын орындау арқылы оқушылар жазбаша және ауызша сөйлеу дағдыларын жетілдіреді, өз ойларын логикалық және дәйекті түрде жеткізуді үйренеді;

– оқушылар мәтіндермен өз бетінше сенімді жұмыс істейді, өз идеяларын әзірлейді, әртүрлі ақпарат көздерін бағалайды және оқығандар негізінде қорытынды жасайды;

– оқу құралы оқушылардың әдебиеттің әртүрлі жанрларын үнемі оқуға және оқуға деген ынтасының артуына ықпал етеді, олардың ой-өрісін кеңейтеді және пән бойынша білімдерін тереңдетеді;

– оқушылар мәтіннің негізгі идеяларын жеткізе отырып, оқылған материалдарды тиімді түрде қайталауды үйренеді, сонымен қатар оқығандары туралы ойлана отырып, өз пікірлерін білдіре отырып, рефлексияға қабілетті болады;

– білім алушылар оқу сауаттылығының жоғары деңгейіне қол жеткізеді, бұл оларға мектепте сәтті оқып қана қоймай, сонымен қатар оқу дағдыларын кейінгі өмірде және кәсіби қызметте сенімді түрде қолдануға мүмкіндік береді.

Аталған оқу әдістемелік-құралда ұсынылған тапсырмалардың **тиімділігін негіздеу қоса** берілген.

Оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру біртұтас әдістемелік жүйенің жасалуын талап етеді. Ол білім берудің мақсатынан бастап оқытудың түпкі нәтижесіне дейінгі аралықтағы компоненттердің бірлігі арқылы жүзеге асады. Сондықтан мақсатқа қол жеткізудің басты құралы саналатын білім мазмұны оқушының функционалдық сауаттылығына негізделіп, сынып сайын күрделенген.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

Оқушылардың функционалды сауаттылығы ұғымы 1970 жылдары пайда болды және нақты өмірлік міндеттерді шешу үшін оқу және жазу дағдыларының жиынтығын білдірді. Келесі 40 жыл ішінде оқушыларды оқыту мен дамытудағы функционалды сауаттылық негізгіге қарағанда үлкен маңызға ие болды. Бүгінгі таңда функционалды сауатты оқушы-білім сапасының көрсеткіші. Өмірде тек академиялық білім жеткіліксіз. Алынған ақпарат пен дағдыларды нақты жағдайларда пайдалану қабілетіне баса назар аударылады.

Функционалды сауаттылығы дамыған оқушының айрықша белгілері:

- әр түрлі тұрмыстық мәселелерді сәтті шешеді;
- әр түрлі әлеуметтік жағдайларда қарым қатынас жасай алады және жол таба алады;
- байланыс құру үшін негізгі оқу және жазу дағдыларын қолданады;
- бір факт немесе құбылыс зерттеліп, содан кейін әр түрлі жағынан бағаланған кезде пәнаралық байланыстар жасайды.

Жағдайды бағалау және алған білімдерін іс жүзінде пайдалану қабілеті бір сабақта қалыптаспайды. Функционалды сауаттылықты арттыру процесі бірнеше жыл бойы оқу бағдарламасына қисынды түрде енгізілген.

Функционалды сауаттылықтың артықшылықтары:

Еңбек нарығында кез-келген қиындықтарға тез жауап бере алатын, жаңа білімді игере алатын және оларды туындаған мәселелерді шешуде қолдана алатын мамандар сұранысқа ие. Бұл функционалды сауатты адамдар. Егер студент осындай дағдыларды игере алса, олар қазіргі шындықты оңай шарлай алады.

Кейбір мұғалімдерге функционалды сауаттылықты үйрету қиын сияқты. Алайда, егер сіз барлық педагогикалық әзірлемелерді ұстанатын болсаңыз, балалар оқуға, ал мұғалім жұмыс істеуге қызығушылық танытады.

Функционалды сауаттылыққа баса назар аудару балаларды танымдық процеске қатысуға, ақпаратты талдауға және сегменттеуге, қорытынды жасауға және алынған деректерді әртүрлі оқу бағыттарында пайдалануға қабілетті ететінін көрсетеді. Бұл сыныптың үлгерімін табиғи түрде арттырады.

Функционалды сауаттылық неден тұрады?

Тұжырымдама оқырман, математикалық, жаратылыстану-ғылыми, қаржылық және компьютерлік сауаттылықты, жаһандық құзыреттілік пен шығармашылық ойлауды біріктіреді. Бұл алынған білім мен дағдыларды жан-жақты практикалық өмірде қолдану туралы.

Оқу сауаттылығы. Мысалы, оқу сауаттылығы оқытудың маңызды Мета-пәндік нәтижесі болып табылады. Сабақта нақты жауап беруге болмайтын тапсырмалар болуы керек, бірақ ұсынылған тақырып бойынша ойлау керек. Бұл жинақталған білімді толықтыруға және оны іс жүзінде қолдана отырып, өмірде белгілі бір мақсаттарға жетуге көмектеседі.

Математикалық сауаттылық. Практикалық өмірге байланысты дұрыс қойылған сұрақ математикалық сауаттылықты қалыптастыруға көмектеседі.

Жаратылыстану сауаттылығы. Мұнда табиғат құбылыстарын, географиялық карталарды, қоршаған ортадағы процестерді талдауға және салыстыруға арналған тапсырмалар көмектеседі. Жаратылыстану ғылымдары бойынша құзыреттерді қалыптастыру үшін ғылыми деректерді дұрыс түсіндіру, практикалық зерттеулер жүргізу, табиғат құбылыстарын түсіндіру және бар дәлелдерді табу маңызды.

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылығы бар оқушы табиғи процестерге байланысты құбылыстар мен жағдайлар туралы пікір қалыптастыра алады.

Жаһандық құзыреттер. Функционалдық сауаттылықтың тағы бір компоненті — жаһандық құзыреттілік. Бұл оқушының өз бетінше немесе топта ғаламдық мәселелерді шешу үшін білімді пайдалану қабілеті.

Оның дамуына құбылыстар, оқиғалар мен табиғи салдарлар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды табу тапсырмалары ықпал етеді. Оқушыларға жағдайды талдап, демография, экономика, экология және басқа да әлемдік мәселелер бойынша сұрақтарға жауап беру ұсынылады.

Бала өзінің мінез-құлқын басқара білуі, жаңа ақпаратты ашық қабылдауы, байланыста болуы және топта өзара әрекеттесуі керек. Бұл компонент аналитикалық және сыни ойлауды, эмпатияны, ынтымақтастық қабілетін дамытады. Бірлескен зерттеулер басқалардың пікірі мен мәдениетіне құрметпен қарауды қалыптастыруға көмектеседі. Қазіргі білім басқа адамдардың сенімдерін түсінуге және қабылдауға қабілетті тұлғаның дамуының жаңа деңгейін ұсынады.

Шығармашылық ойлау. Мұнда біз шығармашылықпен байланысты барлық нәрсені жаһандық мағынада жатқызамыз: өз идеяларын құру және жақсарту, тиімді шешімдер ұсыну, қиял мен қиялды пайдалану мүмкіндігі. Нәтижесінде олардың күшті және әлсіз жақтарын көруге көмектесетін ұсыныстарды сыни талдау болады.

Шығармашылық ойлауды дамыту қабырға газетінде бірлесіп жұмыс істеуге, сабақтар мен үй жұмыстарының кестесін құруға, өзекті тақырыпта сурет немесе фантастикалық жануардың бейнесін жасауға көмектеседі.

Шығармашылық ойлау тек шығармашылық белсенділікпен ғана емес, сонымен бірге тақырыпты терең білумен де байланысты. Шығармашылық күнделікті міндеттермен тығыз байланысты, оларды белгілі бір жағдайларда тезірек және оңай шешуге болады.

Қаржылық сауаттылық. Қаржы құралдары саласындағы сауаттылық оқушылардың негізгі ұғымдармен танысып, өз әл-ауқатын жақсарту үшін шешім қабылдауға үйренетіндігін білдіреді.

Сауаттылықтың бұл түрін игеру үшін мұғалімдер студенттерге банктік өнімдермен, ақша операцияларымен және қаржы нарығының басқа құралдарымен жағдайды модельдейді.

Компьютерлік сауаттылық. Компьютерлік сауаттылық пен оқушылардың қауіпсіздігіне байланысты Компонент соңғы жылдары бірінші

орындардың біріне шықты. Электрондық қызметтермен өзара әрекеттесу дағдысы бастауыш мектепте қажет.

Компьютерлік сауаттылық-бұл дағдылар:

– интернеттегі ақпаратпен жұмыс жасаңыз, деректерді іздеңіз және талдаңыз, оларды сенімділік дәрежесіне қарай бөліңіз.

– электрондық қызметтерді пайдалану: пошта, бұлтты сақтау, негізгі бағдарламалар;

– жеке ақпаратты қорғау және қауіпсіздік ережелерін білу, әлеуметтік желілердегі жеке аккаунттарды басқару.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары.

Мектепте бастауыш және жоғары деңгейдегі функционалдық сауаттылықты дамыту бойынша әр түрлі тапсырмалар барған сайын артып келеді. Олар жыл бойына оқу процесінде біркелкі бөлінуі керек.

Мектепте функционалдық сауаттылықты қалыптастыру:

Орта және жоғары сыныптар білім көлемін және ақпаратты талдаудың күрделілігін біртіндеп арттыруды ұсынады. Балалармен жаһандық проблемалар, Дүниежүзілік соғыстардың себептері және әлеуметтік теңсіздік туралы айтуға болады. Нәтижелер сонымен қатар қатаң критерийлер бойынша бағаланады.

Тапсырмалар әр түрлі ғылымдар мен пәнаралық сабақтардың қиылысында беріледі, онда олар Тарих пен әдебиетті, географияны және экономиканы бір уақытта зерттейді және олардың өзара байланысы негізінде қорытынды жасайды. Жақсы нәтижелерді дербес және Топтық зерттеу жұмыстары, жаратылыстану-ғылыми және әлеуметтанулық бағыттар бойынша жобалау қызметі көрсетеді.

Сыни ойлауды дамыту үшін негізгі мектеп ақпаратты талдайды және жалған және вирустық мазмұнды анықтауға үйренеді. Қаржылық сауаттылық бойынша тапсырмалар күрделене түседі. Балаларға өздерінің қаржылық пирамидасын құруды және оның қызмет ету мерзімін есептеуді ұсынуға болады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру-әрбір Заманауи педагогтың міндеті. Бұл мұғалімнің өзінен шығармашылық пен шығармашылық ойлауды, оқытудың инновациялық формалары мен әдістерін қолдануды талап ететін оңай процесс емес. Функционалдық сауаттылық компоненттерін сәтті игеру үнемі өзгеріп отыратын әлемде бейімделуге және өз орнын табуға қабілетті бастамашыл, тәуелсіз, әлеуметтік жауапты тұлғаны тәрбиелеуге көмектеседі.

Оқу сауаттылығы-бұл сөздер мен сөйлемдерге белгілерді еркін қою мүмкіндігі ғана емес, сонымен қатар мәтіннен мағыналарды алу, оларды бағалау және өзара салыстыру, өз тәжірибесімен және басқа біліммен байланыстыру мүмкіндігі.

Мәтіндер қарапайым және күрделі, тұтас және үздіксіз (мұнда деректердің бір бөлігі кестелер мен инфографикада ұсынылған), әртүрлі жанрлар (мысалы, романнан үзінді, техникалық нұсқаулық, жаңалықтар

жазбасы, ғылыми мақала, блог жазбасы және т.б.). Әрине, олармен жұмыс істеу үшін сізге оқу сауаттылығының әртүрлі деңгейі қажет.

PISA зерттеуі мынадай анықтама береді: «Оқу сауаттылығы-адамның мәтіндерді түсіну, пайдалану, бағалау, олар туралы ойлау және мақсаттарына жету, білімін кеңейту және әлеуметтік өмірге қатысу үшін оқумен айналысу қабілеті».

Сонымен қатар, оқу сауаттылығын құрайтын нақты дағдылар жиынтығынан көрінетіндей, бұл адамның тұжырымдамалық ойлауының көрінісі және оның көкжиегі, өйткені мұның бәрі мәтіннің мағынасын түсіндіруге қатысады. Оқу сауаттылығы ұғымына қандай дағдылар кіреді

PISA тесті бағалайтын дағдылар оқудың бай когнитивті процесс екенін, сонымен қатар көкжиекке сүйенетінін айқын көрсетеді.

-Мәтіннен ақпарат іздеу

Бұл қажетті ақпаратты табу үшін шолуды оқуды, сондай-ақ сол ақпаратты іздеуді және таңдауды қамтиды. Мұны істеу үшін сіз өзіңіздің оқу жылдамдығыңызды реттеуіңіз керек-дұрыс емес бөлімдерді жылдам сырғытыңыз (мысалы, субтитрлерге назар аударыңыз) және қажетті ақпараты бар бөлімдерді мұқият оқып шығыңыз.

-Мағынаны түсіну

Бұл мәтін мазмұнының тура мағынасын, оның негізгі идеясын да, жасырын мағынасын да түсінуді білдіреді (мысалы, бейнелі мағына, кеңестер — қарапайым тілмен айтқанда, жолдар арасында оқи білу). Сонымен қатар, түсіну үшін интеграция сияқты дағдылар қажет — яғни салыстыру, мәтіннің әртүрлі бөліктері немесе жеке мәтіндер, соның ішінде қайшылықты мәтіндер арасында байланыс орнату мүмкіндігі. Сондай-ақ, сіз оқығаннан қорытынды жасай білуіңіз керек.

-Сапа мен сенімділікті бағалау

Оқырман ақпараттың сенімді, өзекті, дәл және бейтарап екенін анықтауы керек. Мұны істеу үшін Сіз ақпарат көзін бағалай білуіңіз керек (яғни, автор өзі жазған мәселеде Құзыретті ме деп ойлайсыз), мәтінді жазудың уақыты мен мақсаты (ол қанша уақыт бұрын жазылған және қазіргі шындықты ескере отырып, автор оқырманның санасын манипуляциялауға тырысып жатыр ма, жоқ па).оның пайдасын көздеу).

-Мазмұны мен формасын түсіну

Бұл мәтіннің сапасы мен стилін бағалау — олар автордың мақсаты мен көзқарасын қаншалықты жеткілікті түрде білдіреді. Сондай-ақ, бұл әртүрлі көзқарастарды, атап айтқанда оқырманның білімі мен тәжірибесіне сүйену арқылы салыстыру мүмкіндігі.

-Қайшылықтарды анықтау және жою

Әр түрлі мәтіндердегі ақпаратты салыстыра отырып, оқырман олардың арасындағы қайшылықтарды анықтай алады. Ол осы қарама — қайшылықты түсініп, оны қалай шешуге болатындығын түсінуі керек (қарапайым тілмен айтқанда-қай көзқарастың дұрыс екенін анықтау). Ол үшін автордың дереккөздерін, логикасын және ол ұсынған тұжырымдардың дұрыстығын

бағалау қажет. Бұл дағдылар бізге қарапайым өмірлік міндеттерді шешу үшін қажет (айталық, жаңалықтарды біліп, олар туралы өз пікірімізді біліп, дәрі-дәрмектің нұсқаулығымен немесе "Мемлекеттік қызметтерге" өтініш беру ережелерімен танысыңыз) және одан да күрделі-мысалы, кез-келген оқу кезінде, әдетте, оқулықтар мен көптеген қосымша әдебиеттерді оқуға тура келеді.

PISA тесті осы дағдылардың барлығын тексеру үшін қарапайымнан күрделіге дейінгі тапсырмаларды қамтиды. Тестілеуге қатысушыларға ұсынылатын мәтіндердің өзі де әр түрлі қиындық деңгейіне ие.

PISA тестінің қатысушылары қандай дағдыларды және қаншалықты көрсететініне байланысты (бұл белгілі бір дағдылар тобына берілген тапсырмалар үшін ұпайлармен бағаланады) оқу сауаттылығының алты деңгейін анықтайды. Рас, қарапайым-біріншісі - үш ішкі деңгейге бөлінеді, бірақ мұнда біз тек жоғарғы жағын сипаттаймыз.

Әрине, бірінші деңгейден жоғары әр деңгей адамның төменгі деңгейдегі дағдылары бар екенін көрсетеді. Яғни, мысалы, сауаттылықтың алтыншы деңгейі бар адам біріншіден алтыншыға дейінгі деңгейлерге сәйкес келетін барлық дағдыларға ие.

PISA тестіне сәйкес оқу сауаттылығы деңгейлері

6	Ақпарат терең қабаттарда жасырылған ұзын және дерексіз мәтіндерді түсіну. Көптеген критерийлерді қолдана отырып, қарама-қайшы көзқарастарды салыстыру, салыстыру және біріктіру және мәтіннің әртүрлі бөліктеріндегі ақпаратқа негізделген тұжырымдар жасау. Мәтінге қатысты сыртқы критерийлерді қолдана отырып, оның мазмұнына байланысты мәтін көзі туралы терең ой жүгіртіңіз. Ақпарат көздері, олардың айқын немесе жеке мүдделері және мәтіндегі ақпараттың дұрыстығына қатысты басқа да анықтамалар туралы қорытынды жасау арқылы мәтінаралық сәйкессіздіктер мен қарама-қайшылықтарды анықтаңыз және шешіңіз.
5	ұзақ мәтіндерді түсіну және оларды терең түсінуге негізделген пайымдаулар құру. Мәтіннен тапсырмаға сәйкес ақпаратты табу қиын болса да. Өз гипотезаларын тұжырымдау және белгілі бір ақпаратқа негізделген тапсырмадан гипотезаларды сыни тұрғыдан бағалау. Күрделі немесе дерексіз мәлімдемелерге қатысты фактілер мен пікірлерді ажыратыңыз. Мәтіннің мазмұнына немесе ақпарат көзіне қатысты айқын немесе жасырын белгілерге негізделген мәтіннің бейтараптығы мен бейтараптығын бағалау. Мәтінде ұсынылған тұжырымдардың немесе тұжырымдардың дұрыстығына қатысты тұжырымдарды тұжырымдау.
4	қарапайым (бір дереккөз) немесе бірнеше (бірнеше көздер) мәтіндегі кеңейтілген үзінділерді түсіну. Көзқарастарды салыстыру және бірнеше көздерден қорытынды жасау. Бірнеше ақпарат бірліктерін іздеңіз, табыңыз және біріктіріңіз, бірақ олар шатастыруы мүмкін. Бағалау нақты мәлімдемелер мен жалпы

	позиция немесе тақырып бойынша байланыс. Бірнеше мәтіндерде нақты айтылған мәлімдемелерді салыстыру және салыстыру, дереккөздің дұрыстығын бағалау.
3	қарапайым мәтіннің (бір дереккөздің) немесе көп мәтіннің (бірнеше дереккөздердің) сөзбе-сөз мағынасын нақты мазмұндық немесе ұйымдастырушылық белгілер болмаған кезде түсіну. Мәтіннің бірнеше бөлігін байланыстырыңыз және олардың негізгі идеясын анықтаңыз, олардың байланысын түсініңіз. Негізгі және күрделі тұжырымдар жасаңыз. Мәтіннен ақпаратты жанама белгілер негізінде табыңыз, тіпті егер ол жасырын түрде немесе қарама-қайшылықтар арасында ұсынылса да. Мәтіннің бір бөлігін немесе бірнеше мәтінді ой елегінен өткізу, ашық ақпаратқа негізделген бірнеше авторлардың көзқарастарын салыстыру және қарама-қарсы қою.
2	орташа ұзындықтағы мәтіннің үзіндісіндегі негізгі ойды анықтаңыз. Ақпарат жасырын түрде ұсынылған немесе алаңдататын ақпарат бар шектеулі үзіндідегі қатынасты түсіну немесе мағынаны түсіндіру. Қарапайым тұжырымдарды тұжырымдау. Ішінара жасырын бірнеше критерийлер негізінде бір немесе бірнеше ақпарат бірлігін табыңыз. Мәтіннің жалпы мақсаты туралы нақты айтылған кезде немесе орташа ұзындықтағы мәтіндегі нақты бөлшектердің мақсаты туралы ойлау. Қысқа, айқын мәлімдемелерді сөйлемдердің немесе қысқа үзінділердің сөзбе-сөз мағынасын, автордың негізгі тақырыбын немесе мақсатын түсіну (егер тақырып таныс болса). Бірнеше іргелес ақпарат бөліктері арасында немесе мәтіннен алынған ақпарат пен Сіздің біліміңіз арасында қарапайым байланыс орнатыңыз. Негізгі идеяны қарапайым мәтіндердегі маңызды емес бөлшектерден нақты белгілермен ажыратыңыз.
1	сөйлемдердің немесе қысқа үзінділердің сөзбе-сөз мағынасын, автордың негізгі тақырыбын немесе мақсатын түсіну (егер тақырып таныс болса). Бірнеше іргелес ақпарат бөліктері арасында немесе мәтіннен алынған ақпарат пен Сіздің біліміңіз арасында қарапайым байланыс орнатыңыз. Негізгі идеяны қарапайым мәтіндердегі маңызды емес бөлшектерден нақты белгілермен ажыратыңыз.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУ ТАСЫРМАЛАРЫ (7 СЫНЫП)

7 СЫНЫП I ДЕҢГЕЙЛІ ТАСЫРМАЛАР

Мақсаты: 7. 1. 4. 1 мәтін тақырыбы, сөйлеушінің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері арқылы негізгі ойды анықтау

Мәтін

Мұғалім сабақта өзінің оқушыларымен әңгіме жүргізіп отыр. Ол бір тақырып бойынша оқушылардың пікірін тыңдайды, бірақ олардың дауыс ырғағын, сөйлеу мәнерін мұқият бақылап, әрбір оқушының айтқан сөздерінің ішкі мәнін анықтауға тырысады.

Мұғалімнің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері жайлы айтуға болады. Мысалы, оның даусы көтерілгенде оқушылар тек қана тыңдап қоймай, олардың назарлары толық бұған аударылады. Ол әр сөзін ерекше мән беріп айтып, оқушыларға маңызды мағлұматты түсіндірген кезде дауыс ырғағын қолданады. Әр сөйлеу мәнері оқушының ішкі әлемін сезініп, дұрыс жауап берген кезде мұғалім оның қуанғандығын білдіреді.

Тапсырма:

Мұғалімнің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері арқылы оның негізгі ойын анықтаңыз. Мәтіндегі қай сәттерде дауыс ырғағының өзгеруі оқушылардың көңіл-күйін, назарын өзгерткенін сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтінді дұрыс оқып, оның негізгі идеясын анықтады.
2. Мұғалімнің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнерін бақылап, оның негізгі ойына қалай әсер еткенін түсіндірді.
3. Мәтін ішіндегі дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнерінің өзгерісін нақты мысалдар арқылы дәлелдеді.
4. Оқушы мәтіннің идеясын нақты, дәл жеткізе білді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың мәтіннің негізгі ойын дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері арқылы дұрыс анықтау дағдыларын дамытуға бағытталған. Сөйлеушінің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері тек сөздердің мазмұнын ғана емес, сонымен қатар оның көңіл-күйі мен көзқарасын білдіреді. Осы дағдыларды меңгеру оқушылардың мәтінді тереңірек түсініп, оны жан-жақты талдай білуіне ықпал етеді.

Мақсаты: 7. 2. 2. 1 публицистикалық және ресми стиль ерекшеліктерін қолданылған тілдік құралдар арқылы тану

Мәтін

Публицистикалық стиль қоғамдық мәселелерді қозғайтын, адамдарды белгілі бір әрекетке немесе пікірге шақыратын стиль болып табылады. Бұл

стильдің басты мақсаты – оқырмандарды ойландыру, әсер ету. Публицистикалық стильде көп жағдайда эмоция, күшті сөздер және шақырулар қолданылады. Мысалы, мақалада қоғамда болып жатқан маңызды мәселелер талқыланады, адамдарды бірлікке, өзгерістерге үндеуге бағытталған сөздер айтылады. Осы стильде жазылған мәтіндер көбіне газеттерде, журналдарда, радиода, телеарналарда кездеседі.

Ресми стиль

Ресми стиль қызметтік құжаттарда, заңдарда, ресми хаттарда және бұйрықтарда қолданылады. Оның ерекшелігі – анық, нақты, салмақты тіл қолдану. Бұл стильде эмоциядан аулақ болу қажет, тек қана нақты ақпарат беріледі. Ресми стильде сөздер тек түсінікті әрі қысқа болып, қолданылу аясында заңды немесе ресми ережелер мен талаптарды білдіреді. Бұл стильді мемлекеттік мекемелерде немесе ұйымдарда жиі қолданады.

Тапсырма:

1. Мәтіннен публицистикалық және ресми стильдің ерекшеліктерін тауып, оларды салыстырыңыз.

2. Төмендегі мәтіндерден қай стильдің қолданылғанын анықтаңыз:

– Қазақстанның болашағы біздің қолымызда. Біз елдің дамуы үшін барлық күшімізді салуымыз қажет!

– Құрметті қызметкер! Сізге қыркүйек айында жұмыс уақытын қайта карап, жаңадан бекітілген жоспарды орындау тапсырылды.

3. Мәтінде қолданылған тілдік құралдар мен сөздерге назар аударып, олардың әр стильге тән ерекшеліктерін түсіндіріңіз.

Тест тапсырмалары:

<https://wordwall.net/ru/resource/37837447/%d2%9b%d0%b0%d0%b7%d0%b0%d2%9b-%d1%82%d1%96%d0%bb%d1%96-7-%d1%81%d1%8b%d0%bd%d1%8b%d0%bf-%d0%be%d2%9b%d1%83-%d1%81%d0%b0%d1%83%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8b%d0%bb%d1%8b%d2%93%d1%8b>

1. Публицистикалық стильдің негізгі мақсаты қандай?

- A) Нақты ақпарат беру
- B) Эмоция мен пікір білдіру
- C) Заңдарды жазу
- D) Құжаттар ресімдеу

2. Ресми стильде қандай сөздер мен құралдар қолданылады?

- A) Салмақты, нақты, формальды
- B) Эмоцияны білдіретін сөздер
- C) Ойды жеңіл жеткізетін сөздер
- D) Қызықтырған және шақыратын сөздер

3. Публицистикалық стильге тән ерекшелік қандай?

- A) Қысқа әрі анық сөйлемдер
- B) Заңды талаптарды айту
- C) Қоғамдық мәселелерді көтеру
- D) Тек фактілерді жазу

4. Қандай мәтін ресми стильде жазылған?

- A) «Барша жұртты экологиялық мәселелерге белсене қатысуға шақырамын!»
- B) «Құрметті әріптес! Жұмыс уақыты туралы жаңа ережелерді сақтаңыз.»
- C) «Қазір мемлекет үшін маңызды кезең келді!»
- D) «Сіздер елдің болашағы үшін жауаптысыздар!»

5. Мына сөйлемнің қай стильге жататынын анықтаңыз: «Бұл маңызды заң жобасы қоғамға үлкен әсер етеді.»

- A) Ресми стиль
- B) Публицистикалық стиль
- C) Әдеби стиль
- D) Күнделікті стиль

Дескрипторлар:

1. Оқушы жарияланған мәтіндердегі стильдерді дұрыс ажырата біледі
2. Оқушы стильге тән тілдік құралдарды анықтап, олардың қолданылуын түсіндірді
3. Оқушы публицистикалық және ресми стильдер арасындағы айырмашылықты дұрыс көрсетіп, түсіндірді
4. Оқушы тест тапсырмалары бойынша дұрыс жауаптар мен түзетулер жасады

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың публицистикалық және ресми стильдердің ерекшеліктерін түсініп, оларды дұрыс тануға көмектеседі. Тілдік құралдарды және стильдің қызметін түсіну оқушылардың сөйлеу және жазу дағдыларын дамытады. Тест тапсырмалары арқылы оқушылардың осы тақырып бойынша білімі тексеріледі. Төмен деңгейдегі оқушыларға бұл тапсырма арқылы негізгі стильдік ерекшеліктерді және олардың қолданылу аясын айқын тануға мүмкіндік беріледі.

Мақсаты: 7. 1. 4. 1 мәтін тақырыбы, сөйлеушінің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері арқылы негізгі ойды анықтау

Мәтін

Жұмыс орнында немесе топта бірге жұмыс істегенде, әр адамның пікірі мен еңбегі маңызды. Бірлесіп жұмыс істеу арқылы біз көп нәрсеге қол жеткізе аламыз. Топтың мүшелері өз идеяларын ортаға салып, бір-біріне көмектескенде, нәтижесі әлдеқайда жақсы болады. Әркімнің ойы мен көзқарасы бір жерден шығып, бір мақсатқа ұмтылу – ең жақсы нәтижеге жетудің жолы.

Мысалы, спорт командаларында да әр ойыншы өз орнында жақсы жұмыс істесе, команда жеңіске жетеді. Әр адамның күш-жігері мен қабілеті топтық нәтижеге әсер етеді. Егер біз бірлесіп әрекет етсек, онда кез келген қиындықты жеңу мүмкіндігі артады.

Топтағы адамдар бір-бірін тыңдап, сыйлап, бірлесіп жұмыс істегенде ғана, олар үлкен жетістіктерге жете алады.

Тапсырмалар:

1. Дұрыс/Бұрыс тапсырмалары:

	Дұрыс	Бұрыс
Бірлесіп жұмыс істеу тек адамға ғана пайда әкеледі		
Топтың барлық мүшелерінің идеялары маңызды		
Спорт командаларында тек капитанның пікірі маңызды		
Бірлескен жұмыста топтың бірлігі маңызды		
Топта жұмыс істегенде, әркімнің пікірі ескерілуі тиіс		

2. Салыстыру тапсырмалары:

1. Бірлескен жұмыс пен жеке жұмыс арасындағы айырмашылықтарды салыстырыңыз.

Бірлескен жұмыста _____ ал жеке жұмыс кезінде _____

2. Спорт командасының жұмысы мен топтағы жұмыс арасындағы ұқсастықтарды салыстырыңыз.

Екеуінде де әр адамның _____

Дескрипторлар:

1. Оқушы мәтіннің негізгі ойын дұрыс анықтап, нақты түсіндіре алды

2. Оқушы мәтінге сәйкес дұрыс/бұрыс тапсырмаларын дәл орындап, дұрыс жауап берді

3. Оқушы салыстыру тапсырмаларын дұрыс орындап, екі тақырып арасындағы айырмашылықтарды немесе ұқсастықтарды көрсете алды

Негіздеме:

Бұл тапсырма мәтіннің негізгі ойын анықтауға, сөйлеушінің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері арқылы ақпаратты дұрыс қабылдауға мүмкіндік береді. Мәтін тақырыбы, сөйлеушінің дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері арқылы негізгі ойды анықтау мақсатында оқушылардың аналитикалық ойлау қабілеттері дамиды.

1. Мәтіннің негізгі ойын анықтау: Оқушылар мәтіннің басты идеясын түсініп, оның маңыздылығын сезінуі керек. Бұл тапсырма олардың мәтін мазмұны мен құрылымын дұрыс қабылдауы мен оны дұрыс түсіндіру дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

2. Дұрыс/Бұрыс тапсырмалары: Бұл тапсырма оқушылардың мәтіндегі ақпаратты нақты және дәл меңгеруін қамтамасыз етеді. Оқушылар берілген ақпаратқа қатысты дұрыс немесе бұрыс жауаптарды талдап, ойларын нақты жеткізуге үйренеді. Мұндай тапсырмалар оқушының мәтінге деген сауатты көзқарасын қалыптастырады.

3. Салыстыру тапсырмалары: Оқушыларға екі тақырып немесе ұғым арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды салыстыру тапсырмасы беріледі. Бұл тапсырма ойлау қабілетін дамытып, әртүрлі ұғымдарды өзара байланыстырып, салыстырып талдау жасауға үйретеді. Сонымен қатар, салыстыру арқылы оқушылар мәтіннің әртүрлі аспектілерін тереңірек түсінуге мүмкіндік алады.

Осы тапсырмалар арқылы оқушылар мәтіндердегі маңызды мәліметтерді жинақтап, оның мазмұнын толықтай түсініп, дұрыс қорытынды

жасау дағдыларын қалыптастырады. Мәтіннің негізгі ойына назар аудара отырып, олар осы білімді болашақта өз жазбалары мен ауызша сөйлеген сөздерінде қолдана алады.

II ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 7. 2. 5. 1 мәтін бойынша проблемалық сұрақтар құрастыру

Мәтін

Қазіргі таңда экологияның жағдайы адамзат үшін үлкен мәселе болып тұр. Әсіресе, өнеркәсіптің дамуы, қаладағы көлік санының көбеюі, табиғи ресурстардың сарқылуы қоршаған ортаға теріс әсерін тигізуде. Көптеген жерлерде орман-тоғайлар жойылып, ауаның ластануы, су ресурстарының ластануы байқалады. Бұл жағдайлар экологиялық апаттарға алып келуі мүмкін.

Экологтар мен ғалымдар табиғатты қорғау үшін көптеген шараларды ұсынуда. Ормандарды қалпына келтіру, жаңартылатын энергия көздеріне көшу, қалдықтарды өңдеу сияқты іс-шаралар экологияны жақсартуға бағытталған. Сонымен қатар, әр адамның табиғатқа деген жауапкершілігі артуы тиіс. Егер адамдар табиғатты қорғайтын болса, онда экологиялық проблемаларды шешу мүмкін болады.

Тапсырма:

1. Мәтін бойынша экологияның қандай проблемалары атап көрсетілген?
2. Экологтар қандай шешімдер ұсынуда?
3. Экологияны қорғауда адамзаттың рөлі қандай?

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі экологиялық мәселелер мен шешімдерді дұрыс анықтады.
2. Проблемалық сұрақтарды дұрыс құрастырып, мәселенің маңыздылығын түсіндірді.
3. Экологиялық проблемаларды шешу жолдары мен адамның рөлі туралы өз пікірін нақты және дәл жеткізді.
4. Тапсырмада экологияның мәселелеріне қатысты шешімдер мен сұрақтарды терең талдады.

Негіздеме:

Бұл тапсырманың мақсаты — оқушылардың экологиялық мәселелерді түсіну деңгейін тексеріп, оларды шешу жолдары мен адамның табиғатқа деген жауапкершілігін терең талдау қабілетін дамыту. Проблемалық сұрақтар оқушыларды экология мен қоршаған орта мәселелеріне қатысты сыни ойлауға, мәселені жан-жақты қарастыруға және шешімдер ұсынуға ынталандырады. Тапсырма оқушылардың аналитикалық ойлауын, проблемаларды анықтау және шешу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Мақсаты: 7. 1. 1. 1 мәтін үзінділерін тыңдай отырып, оқиғаның дамуы мен аяқталуын болжау

Мәтін

Асан мектептен қайтып келе жатып, жол шетінде жатқан әмиянды тауып алды. Ол айналасына қарады, бірақ ешкім жоқ еді. Әмиянды ашып қараса, ішінде көп ақша бар екен...

Тапсырма:

1. Мәтіннің әрі қарайғы дамуын болжап, өз ойыңызды жазыңыз.
2. Оқиғаның екі түрлі мүмкін аяқталуын ойластырыңыз:
  - Бірінші нұсқада – Асан дұрыс шешім қабылдады.
  - Екінші нұсқада – Асан қате шешім қабылдады.
3. Өз ойыңызды дәлелдеп, қандай шешім дұрыс болатынын түсіндіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің дамуын логикалық түрде болжайды.
2. Оқиғаның екі түрлі аяқталуын ойлап табады.
3. Таңдаған шешімінің себебін түсіндіріп, дәлел келтіреді.
4. Оқиғаны түсінікті әрі қызықты баяндап жеткізеді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың тыңдалым және логикалық ойлау дағдыларын дамытады. Олар мәтін үзіндісін талдап, шығармашылық тұрғыдан оқиғаның жалғасын болжайды. Сонымен қатар, мәселені шешу қабілеттері жетіліп, этикалық құндылықтарды бағалай білуге үйренеді.

Мақсаты: 7. 1. 1. 1 мәтін үзінділерін тыңдай отырып, оқиғаның дамуы мен аяқталуын болжау

Мәтін

Ерасыл мектептен қайтып келе жатып, саябақ ішіндегі орындықта отырған қарт кісіні байқады. Қария қатты шаршағандай көрінді, әрі алаңдаулы кейіпте еді. Ерасыл оған жақындап:

— Ата, сізге көмек керек емес пе? — деп сұрады.

Қарт кісі басын көтеріп, бір сәт үнсіздік орнады...

Тапсырма:

1. Оқиғаның дамуын болжаңыз.
  - Қария не айтты деп ойлайсыз?
  - Ерасыл қандай әрекет жасайды?
2. Оқиғаның екі түрлі аяқталуын ойлап жазыңыз:
  - Бірінші нұсқа – оқиға қуанышты аяқталады.
  - Екінші нұсқа – оқиға ойландыратын жағдаймен аяқталады.
3. Болжамдарыңызды негіздеп, қандай шешім дұрыс болатынын түсіндіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтін үзіндісін түсінді.
2. Оқиғаның әрі қарай қалай дамитынын логикалық түрде болжады.
3. Оқиғаның екі түрлі аяқталуын ойлап тапты.
4. Өз нұсқасын негіздеп, дұрыс шешімді түсіндірді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың тыңдалым және түсіну дағдыларын дамытады. Олар оқиганың ықтимал дамуын болжап, логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Сонымен қатар, шығармашылық қиялын дамытып, оқиганың мүмкін шешімдерін ұсыну арқылы сыни ойлау дағдысын қалыптастырады.

III ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 7. 4. 2. 1 сөйлеу тіліндегі интонация, кідіріс, логикалық екпіннің мәнін түсініп қолдану

Мәтін

Табиғат – біздің анамыз. Ол бізге таза ауа, су, азық-түлік береді. Бірақ соңғы жылдары адамның табиғатқа әсері көп өзгерістерге әкелді. Ормандар жойылып жатыр, су ресурстары ластануда, ауаның сапасы нашарлап, климаттың өзгеруі байқалады. Бұл өзгерістердің бәрі экологиялық дағдарысқа алып келуі мүмкін.

Адамдардың табиғатты қорғау үшін не істеуі керек? Біріншіден, әр адам табиғатқа деген жауапкершілігін сезінуі керек. Егер әрбір адам орманға зиян келтірмесе, қалдықтарды дұрыс өңдесе, табиғатты таза ұстаса, онда экологиялық мәселелерді шешуге болады. Табиғатты қорғау – бұл тек ғалымдар мен экологтардың жұмысы емес, бұл – біздің баршамыздың міндетіміз!

Тапсырма:

1. Мәтінді оқып, дауыс ырғағы, логикалық екпін мен кідіріс қолдана отырып, тыңдаушыларға әсерлі түрде жеткізіңіз.

2. Мәтіндегі маңызды тұстарға логикалық екпін түсіріп, мән-мағынасына сәйкес кідірістер жасаңыз.

3. Мәтіннің эмоционалдық әсерін арттыру үшін интонацияны қалай өзгертуге болатынын түсіндіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі логикалық екпін мен кідірістерді дұрыс қолданды.

2. Дауыс ырғағын мәтіннің эмоциялық мазмұнына сәйкес қолданды.

3. Мәтінді оқу кезінде тыңдаушылардың назарын маңызды тұстарға аудару үшін интонация мен кідірістерді тиімді қолданды.

4. Мәтіннің негізгі идеясын дәл әрі әсерлі жеткізе алды.

Негіздеме:

Бұл тапсырманың мақсаты – оқушылардың сөйлеу тіліндегі интонация, кідіріс және логикалық екпіннің мәнін түсініп, оларды мәтіннің мазмұнына сәйкес дұрыс қолдана білу дағдысын дамыту. Мәтінді оқу барысында интонация мен кідіріс дұрыс қолданылса, тыңдаушының назарын аударып, мәтіннің мағынасы мен әсері күшейеді. Оқушылардың сөйлеу мәдениетін арттыру, ойды терең жеткізу қабілетін дамыту үшін бұл тапсырма өте

маңызды. Интонация, кідіріс және логикалық екпін сөйлеудің тиімді құралдары болып табылады, сондықтан оларды дұрыс пайдалану оқушылардың сөйлеген сөзін әсерлі және түсінікті етеді.

Мақсаты: 7. 4. 4. 1 етістіктің есімше, көсемше түрлерін, тұйық етістікті тілдесім барысында қолдану

Мәтін

Мен бүгін саяхатқа шықтым. Әсем табиғатта жүріп, таза ауа жұтып, таудың биігінен көрініс қарадым. Бұл мен үшін өте ерекше тәжірибе болды. Саяхатқа шыққанда, әрбір сәттің құндылығын сезіндім. Тауда серуендеп, табиғаттың әсемдігін көріп, денсаулығымды нығайттым. Кешкісін лагерге келіп, достарыммен бірге отқа жақын отырып, әңгімелестік. Біз бәріміз табиғаттың тыныштығын, оның сұлулығын бағалай отырып, көп қызықты әңгімелер айтты.

Тапсырма:

1. Мәтіндегі етістіктің есімше, көсемше түрлерін табыңыз.
2. Тұйық етістікті сөйлемдерде қолдана отырып, өз ойыңызды жеткізіңіз.
3. Мәтінді оқу барысында есімше, көсемше және тұйық етістіктерді дұрыс қолдану арқылы сөйлеу дағдыларын дамытыңыз.
4. Мәтіндегі етістіктердің мәнін түсініп, оларды дұрыс қолданып сөйлемдер құрыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі есімше, көсемше етістіктерді анықтап, оларды дұрыс қолданады.
2. Тұйық етістікті сөйлемдерде орынды қолданады.
3. Етістіктердің түрлі түрлерін сөйлеуде еркін қолдана отырып, мәтіннің мағынасын дұрыс жеткізеді.
4. Өз ойын түсінікті әрі дұрыс түрде білдірді, грамматикалық қателіктерсіз сөйлейді.

Мақсаты: 7. 3. 6. 1 мәтіндегі сөздердің тақырыпқа сай орынды қолданылуын тексеру, синонимдік қатармен ауыстыра отырып, лексикалық түзетулер енгізу, редакциялау

Мәтін

Білім – адамның ең үлкен қазынасы. Ол адамды жетістікке жетелеп, болашағын жарқын етеді. Білімді жан қоғамда өз орнын таба алады, ал оның еңбегі әрқашан бағаланады. Сондықтан әрбір адам өз білімін жетілдіруге ұмтылуы қажет.

Тапсырма:

1. Мәтіндегі мағыналық жағынан үйлеспейтін немесе қайталанатын сөздерді анықтаңыз.
2. Берілген сөздердің орнына синонимдерін қолданып, мәтінді өңдеңіз.

3. Өз нұсқаңызды ұсыныңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі сөздердің мағыналық үйлесімділігін тексерді.
2. Қажетті сөздерді синонимдермен ауыстырды.
3. Мәтінді мағыналық жағынан жақсартты.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың сөздік қорын байытып, лексикалық қолданыстарды дұрыс таңдауға дағдыландырады. Сонымен қатар, редакциялау дағдыларын дамытуға, ойды нақты әрі әсерлі жеткізуге көмектеседі.

Мақсаты: 7. 4. 3. 1 фразеологизм, мақал-мәтелдердің эмоционалды мәнін, көркемдік ерекшеліктерін түсініп қолдану

Мәтін

Ерте заманда бір дана қария өмір сүріпті. Ол ұлына: *«Еңбек етсең, жемісін көресің»* деп үйреткен екен. Алайда жігіт жалқау болып, жұмыс істеуден қашыпты. Бір күні әкесі оған: *«Түске дейін мызғып, түстен кейін қаңғып жүре берсең, қолға түк түспейді»* деді. Мұны естіген жігіт ойланып, еңбекке ден қойыпты. Біраз уақыттан соң өз еңбегінің арқасында жетістікке жетеді. Сонда ғана ол: *«Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей»* деген сөздің мәнін түсінді.

Тапсырма:

1. Мәтінде қолданылған фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді анықтаңыз.
2. Осы тұрақты сөз тіркестерінің мағынасын түсіндіріңіз.
3. *«Еңбек»* тақырыбына байланысты 2 мақал немесе 2 фразеологизмді пайдаланып, қысқаша әңгіме құрастырыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннен фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді тапты.
2. Олардың эмоционалды мәні мен көркемдік ерекшелігін түсіндірді.
3. Өз мәтінінде фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді орынды қолданды.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттырып, фразеологизмдер мен мақал-мәтелдердің көркемдік ерекшелігін түсінуіне көмектеседі. Сонымен қатар, оларды орынды қолданып, шығармашылық ойлау дағдыларын дамытады.

Мақсаты: 7. 4. 1. 1 жалғаулар мен шылаулардың ерекшелігін ескере отырып, үндестік заңына сәйкес орфографиялық нормаға сай жазу

Мәтін

Қазақ тіліндегі жалғаулар мен шылаулар сөздердің мағыналық және грамматикалық құрылымын нақтылауға мүмкіндік береді. Жалғаулар сөзге

қосылып, оның грамматикалық қатынасын білдіреді, ал шылаулар сөйлемнің мағынасын толықтырып, сөздер арасындағы байланыстарды көрсетеді. Үндестік заңының сақталуы жазу мен сөйлеу барысында орфографиялық нормаларға сәйкес келетін маңызды ереже болып табылады. Қазіргі кезде үндестік заңына сай дұрыс жазу өте маңызды, өйткені дұрыс жазу тілдің дұрыс қолданылуын қамтамасыз етеді.

Тапсырма:

1. Мәтінде жалғаулар мен шылауларды тауып, олардың қандай қызмет атқаратынын түсіндіріңіз.

2. Үндестік заңының сақталуын тексеріп, қателер бар болса, түзетіңіз.

3. Берілген сөйлемдерді жалғаулар мен шылаулардың ерекшелігін ескере отырып, орфографиялық нормаға сай жазыңыз.

– Оқушылар үйге кеш келген.

– Ол менің достарыммен кездескенде, олар көңілді болды.

Дескрипторлар:

1. Оқушы мәтінде жалғаулар мен шылауларды дұрыс тауып, олардың атқаратын қызметін түсіндірді.

2. Оқушы үндестік заңына сәйкес қателіктерді анықтап, түзетті.

3. Оқушы берілген сөйлемдерді орфографиялық нормаға сәйкес дұрыс жазды

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушыларға қазақ тіліндегі грамматикалық құрылымдарды дұрыс қолдануға көмектеседі. Жалғаулар мен шылауларды ажырату, олардың сөйлемдегі қызметін түсіну және үндестік заңын сақтау – дұрыс жазу мен сөйлеудің негізі болып табылады. Оқушылардың осы дағдыларды меңгеруі жазу сауаттылығын арттырады және тілдік нормаларды сақтау қабілетін дамытады. Орта деңгейдегі оқушылар үшін бұл тапсырмалар тілдің ережелерін жақсы түсініп, тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

Мақсаты: 7. 4. 4..4 одағай түрлерін ажырата білу, қолдану

Мәтін

Одағай – сөйлемде эмоция, көңіл-күй, таңданыс, таң қалу, қуаныш немесе ренішті білдіретін ерекше сөздер. Одағайлар сөйлемде өзінен бұрынғы сөздермен байланыссыз тұрады, бірақ сөйлемнің эмоционалдық тұрғыда толықтырылуына ықпал етеді. Олар көбіне таңданыс немесе көңіл күйді білдіреді. Одағайлардың бірнеше түрі бар:

1. Күшейтетін одағайлар – «Ә-ә!», «Ойбай!», «Аһ!»

2. Көңіл-күй білдіретін одағайлар – «Ө!», «Әй!»

3. Таңданыс одағайлары – «Әйтеуір!», «Құтты болсын!»

4. Қимыл немесе іс-әрекет білдіретін одағайлар – «Шынымен!», «Тез!»

5. Қиындық немесе таңқалу білдіретін одағайлар – «Егер де!», «Енді міне!»

Одағайлар сөйлемде белгілі бір эмоцияны не сезімді білдіру арқылы, сөйлемнің мағынасын толықтырады. Оларды дұрыс қолдану жазу және сөйлеу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Тапсырма:

1. Мәтінде одағайларды тауып, олардың түрлерін анықтаңыз.
2. Әр одағайдың эмоциялық мәнін түсіндіріңіз.
3. Төмендегі сөйлемдерде одағайлардың дұрыс қолданылуын тексеріп, қателерді түзетіңіз:

- Құтты болсын, жаңа үйіңізбен!
- Ah, бүгін ауа райы керемет!
- Әй, қашанғы жалқауланып жүресіздер?

4. Одағайларды дұрыс қолдана отырып, қысқаша мәтін құрастырыңыз.

Тест тапсырмалары:

<https://www.proprofs.com/quiz-school/build/?id=4238773&qid=83806156>

1. Одағайлардың қай түрі сөйлемде таңданысты білдіреді?

- A) Күшейтетін одағайлар
- B) Көңіл-күй білдіретін одағайлар
- C) Таңданыс одағайлары
- D) Қиындық білдіретін одағайлар

2. «Әй!» сөзі қандай одағайға жатады?

- A) Көңіл-күй білдіретін одағай
- B) Күшейтетін одағай
- C) Қимыл білдіретін одағай
- D) Таңданыс одағайы

3. Қай сөйлемде одағай дұрыс қолданылған?

- A) Ә-ә, менің қолымнан келмейді!
- B) Әйтеуір, жақсы жаңалықтар болды!
- C) Құтты болсын, жаңа кітапты!
- D) Әй, мені тыңдаңызшы!

4. «Ойбай, мен кешіктім!» сөйлемінде қандай одағай қолданылған?

- A) Көңіл-күй білдіретін одағай
- B) Күшейтетін одағай
- C) Қиындық білдіретін одағай
- D) Таңданыс одағайы

5. Одағайлар сөйлемде қандай қызмет атқарады?

- A) Сөйлемнің грамматикалық құрылымын анықтайды
- B) Эмоция, көңіл-күй немесе таңданысты білдіреді
- C) Оқыған мәтіннің мазмұнын жеткізеді
- D) Сөйлемнің негізін құрайды

Дескрипторлар:

1. Оқушы одағайларды дұрыс тауып, олардың түрлерін анықтап, мағынасын түсіндірді

2. Оқушы одағайларды сөйлемдерде дұрыс қолданған және олардың қызметін түсіндірді

3. Оқушы одағайлардың эмоциялық мәнін дұрыс анықтап, талдауда нақты мысалдар келтірді

4. Оқушы одағайларды дұрыс қолдана отырып, қызықты әрі мазмұнды қысқаша мәтін құрастыра алды

Негіздеме:

Бұл тапсырма одағайлардың түрлерін, қызметін, қолдану ерекшеліктерін түсінуге және дұрыс қолдануға бағытталған. Одағайлар арқылы эмоцияны, таңданысты немесе көңіл күйді білдіру оқушылардың тіл байлығын арттырады және сөйлеу дағдыларын жетілдіреді. Одағайларды ажырата білу, олардың дұрыс қолданылуы – жазу және сөйлеу дағдыларын дамытуда маңызды элемент болып табылады. Тапсырма оқушылардың білімін тереңдетуге, тілдік мәдениетті арттыруға көмектеседі

IV ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 7. 2. 4. 1 идеясы ұқсас публицистикалық және көркем әдебиет стиліндегі мәтіндердің тақырыбы, құрылымы, мақсатты аудиториясы, тілдік ерекшелігін салыстыра талдау

Мәтін

Қоршаған ортаның тазалығы – адамзат денсаулығының кепілі. Соңғы жылдары экологиялық мәселелер өршіп, табиғатқа зиян келіп жатыр. Орман өрті, өзендердің ластануы, ауа қабатының бұзылуы – осының бәрі адамдардың немқұрайлылығынан туындауда. Егер біз табиғатты қорғамасақ, болашақ ұрпаққа таза орта қалдыра алмаймыз. Сондықтан әрбір азамат экологиялық жауапкершілік танытуы керек.

Мақсаты: Оқырманды табиғатты қорғауға шақыру, мәселені талдау, ақпарат беру.

Құрылымы: Кіріспе – мәселені таныстыру, Негізгі бөлім – мәселенің себептері мен салдары, Қорытынды – ұсыныс пен шешім.

Мақсатты аудитория: Барлық жастағы адамдар, қоғам мүшелері.

Тілдік ерекшелігі: Нақты, дәлелді ақпараттар, ресми және бейтарап стиль, үгіттеу элементтері бар.

1. Көркем мәтін (шығарма үзіндісі)

Мәтін

Жоға етегінде бір шоқ тал мен мүлгіген бұлақ бар еді. Бұлақтың суы мөп-мөлдір, дәмі тіл үйіретін. Бірақ соңғы жылдары адамдар оның маңына қоқыс төге бастады. Таза су лайланып, шөптер сарғайып, айнала тіршіліксіз далаға айналды. Бұлақ жан даусымен шақырғандай сыңсыды, бірақ оны еститін жан баласы болмады.

Тапсырма:

1. Екі мәтінді салыстырып, олардың айырмашылықтары мен ұқсастықтарын анықтаңыз.

2. Мақсаты, құрылымы, тілдік ерекшелігі бойынша кесте толтырыңыз.
3. Өзіңіз бір тақырыпқа публицистикалық және көркем мәтіннің қысқаша үлгісін жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Публицистикалық және көркем мәтіннің ерекшеліктерін ажыратты.
2. Екі мәтіннің құрылымы мен тілдік құралдарын салыстырды.
3. Өзі мысал келтіре отырып, талдау жасады.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың мәтін талдау дағдыларын дамытады. Олар әртүрлі стильдерді ажыратып, құрылымы мен мақсаттарын саралай алады. Сондай-ақ, өз ойларын жүйелі жеткізуге дағдыланады.

Мақсаты: 7. 2. 3. 1 кеңсе құжаттарының, қызметтік жазбалардың құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату

Мәтін

Қызметтік хат – мемлекеттік немесе жеке ұйымдар арасында ресми ақпарат алмасу үшін жазылатын құжат. Онда сұрау салулар, өтініштер, ұсыныстар немесе жауаптар болуы мүмкін. Қызметтік хаттың құрылымы мен ресімделуі қатаң талаптарға сай болуы керек. Хаттың бастапқы бөлігінде ұйымның немесе адамның аты-жөні, адресі көрсетіледі, содан кейін хаттың тақырыбы мен мазмұны баяндалады. Хаттың соңында қол қойылып, ұйымның мөрі басылады. Қызметтік хаттың жанрлық ерекшелігі оның ресми және қысқа, нақты әрі мазмұнды болуында.

Тапсырма:

1. Қызметтік хаттың құрылымын және ресімделуін талдап, негізгі элементтерін атаңыз.
2. Қызметтік хаттың жанрлық ерекшеліктерін анықтаңыз.
3. Қызметтік хаттың құрылымындағы әрбір элементтің (мекенжай, тақырып, мәтін, қолтаңба, мөр) маңыздылығын түсіндіріңіз.
4. Оқушыларға қызметтік хат жазу тапсырмасын беріңіз:
  - Құрметті директорға мекеменің жұмыс тәртібін өзгерту туралы ұсыныс хат жазыңыз.
  - Хаттың құрылымын сақтау және дұрыс ресімдеу маңызды.

Дескрипторлар:

1. Оқушы қызметтік хаттың құрылымындағы әрбір бөлікті дұрыс атап, олардың қызметін түсіндірді
2. Оқушы қызметтік хаттың жанрлық ерекшеліктерін нақты атап, оның ресми сипаты мен құрылымын түсіндірді
3. Оқушы берілген тапсырма бойынша қызметтік хатты толық және дұрыс ресімдеп жазды
4. Оқушы хаттың құрылымын (мекенжай, тақырып, мәтін, қолтаңба, мөр) сақтай отырып жазды.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың ресми құжаттар мен қызметтік хаттардың жанрлық ерекшеліктерін танып-білуін және оларды дұрыс қолдану дағдыларын дамытуға бағытталған. Қызметтік хат жазу барысында оқушылар ресми тілдің құрылымын, орфографиялық нормаларын сақтауға, қысқа әрі нақты ақпаратты жеткізуге үйренеді. Талдау барысында жанрдың ерекше белгілерін анықтай отырып, оқушылар бұл дағдыларды болашақта кеңсе жұмыстарында немесе күнделікті өмірде пайдалана алады.

Мақсаты: 7. 2. 6. 1 оқылым стратегияларын қолдану: комментарий жасау, іріктеп оқу, зерттеп оқу

Мәтін

Кітап – адамның ақылшысы, сырласы, ой-өрісін кеңейтетін құнды қазына. Оқыған адам жаңа білім алады, әлемге деген көзқарасын кеңейтеді. Ғалымдар күн сайын жаңа жаңалық ашып, адамзатқа пайдалы білім қалдырып жатыр. Егер біз кітап оқымасак, осы білімнен құр алақан қаламыз. Сондықтан әрбір адам кітап оқуды әдетке айналдыруы керек.

Тапсырма:

1. Комментарий жасау:
  - Мәтіннің негізгі идеясын анықтаңыз.
  - Келтірілген ойларға өз көзқарасыңызды білдіріңіз.
2. Іріктеп оқу:
  - Мәтіндегі ең маңызды сөйлемдерді белгілеңіз.
  - Қандай ақпарат негізгі, қандайы қосымша екенін анықтаңыз.
3. Зерттеп оқу:
  - Автордың кітап туралы көзқарасын қандай сөздер арқылы білдіргенін талдаңыз.
  - Осы тақырыпқа байланысты қосымша ақпарат іздеп, мысал келтіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі негізгі ойды түсінеді және өз көзқарасын білдірді.
2. Мәтіндегі маңызды ақпараттарды іріктеп, бөліп көрсете алды.
3. Автордың ойы қалай берілгенін зерттеп, дәлел келтірді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың оқылым стратегияларын жетілдіреді. Олар мәтінді терең түсініп, қажетті ақпаратты іріктеуді, өз ойларын нақты дәлелдеуді үйренеді. Сонымен қатар, зерттеу қабілеттерін дамытып, сыни ойлауға дағдыланады.

Мақсаты: 7. 2. 3. 1 хроника, хабар, очерктердің құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату

Мәтін

Журналистикада әртүрлі жанрлар бар, олардың әрқайсысы өзіндік құрылымы мен ресімделуімен ерекшеленеді. Хроника, хабар және очерк —

осы жанрлар арасында кең таралған түрлер. Әрқайсысының өзіндік мақсаты мен ерекшеліктері бар.

1. Хроника: Бұл жанр оқиғалардың хронологиялық тәртіпте баяндалуын талап етеді. Хроникада нақты уақыт, орын, оқиғалар бірінен соң бірі орын алады. Мақсат – оқырманды оқиға барысымен таныстыру. Хроникада эмоциялар мен пікірлер болмайды, тек деректер мен нақты фактылар беріледі.

2. Хабар: Хабар — қысқа және нақты ақпаратты жеткізетін жанр. Онда оқиға немесе жағдайдың ең маңызды мәліметтері баяндалады. Хабарда да эмоция немесе автордың пікірлері болмайды. Хабарды ресми және қоғамдық ақпараттарда жиі кездестіруге болады.

3. Очерк: Очерк — бұл нақты бір адам немесе оқиға туралы жазылған көркем әдеби жанр. Бұл жанрда автордың жеке пікірлері, эмоциялары және көзқарастары ерекше орын алады. Очерк көбінесе көркем тілмен жазылады, бірақ шындыққа негізделеді.

Тапсырма:

1. Мәтінде хроника, хабар және очерк жанрларының құрылымын талдап, олардың айырмашылықтарын анықтаңыз.

2. Берілген мәтіндерден жанрлардың біреуін анықтап, оның құрылымына сәйкес ерекшеліктерін түсіндіріңіз.

– Мысалы, бір оқиға туралы баяндалған нақты деректер мен фактыларды жатқызуға болады.

3. Хроника, хабар және очерк жанрларының әрқайсысына қатысты мысалдар келтіріңіз.

4. Келесі тапсырмаларды орындаңыз:

– Хабардың мысалын құрастырыңыз.

– Қысқаша хроника жазып, нақты оқиға мен уақытты көрсетіңіз.

– Очерк жазып, адамның өмірінен қызықты бір жағдайды сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Оқушы хроника, хабар, очерк жанрларын ажыратып, олардың әрқайсысының құрылымын нақты көрсете алды

2. Оқушы әр жанрдың құрылымын дұрыс түсініп, жазылған мәтіндерге қатысты ерекшеліктерін дұрыс талдай алды

3. Оқушы әр жанр бойынша мысалдар келтіріп, олардың ерекшеліктерін нақты мысалдармен көрсетті

4. Оқушы берілген жанр бойынша мәтін жазып, оның құрылымын сақтау арқылы шығармашылық тапсырманы орындады

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушыларға жанрлардың құрылымы мен ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді. Журналистикада нақты ақпаратты немесе оқиғаларды дұрыс әрі тиімді жеткізу үшін әр жанрды өз орнымен қолдану маңызды. Хроника, хабар және очерк жанрларының арасындағы айырмашылықты түсіну, оқушылардың мәтіндермен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіреді және олардың шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Мақсаты: 7. 1. 5. 1 проблемалық сұрақтарға тыңдалған мәтіннен деректер келтіре отырып, дәлелді жауап беру, өз жауабын өзгенің жауабымен салыстыру, талқылау

Мәтін

Қазіргі заманда ғаламтор адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Ол ақпарат алмасу, білім алу, қарым-қатынас жасау сияқты көптеген мүмкіндіктер береді. Алайда ғаламтордың зиянды жақтары да бар. Кейбір адамдар әлеуметтік желілерде тым көп уақыт өткізіп, денсаулығына зиян келтіреді немесе жалған ақпараттың құрбанына айналады. Сондықтан ғаламторды тиімді пайдалану – әр адамның өз қолында.

Тапсырма:

1. Проблемалық сұрақтарға жауап беріңіз:
  - Ғаламтор адамға қаншалықты пайдалы?
  - Ғаламтордың зияны қандай?
  - Оны қалай тиімді пайдалануға болады?
2. Тыңдалған мәтіннен дәлелдер келтіріңіз:
  - Берілген ақпараттан нақты мысалдармен өз ойыңызды дәлелдеңіз.
3. Өз жауабыңызды сыныптасыңыздың жауабымен салыстырыңыз:
  - Сіз қандай дәлел келтірдіңіз?
  - Сыныптасыңыз қандай ой айтты?
  - Кімнің пікірі сізге жақын, неліктен?
4. Талқылау:
  - Ғаламтордың пайдалы және зиянды жақтарын салыстырып, қорытынды шығарыңыз.

Дескрипторлар:

1. Проблемалық сұрақтарға нақты, дәлелді жауап берді.
2. Тыңдалған мәтіндегі ақпараттарды пайдалана отырып, мысал келтірді.
3. Өз жауабын басқалардың пікірімен салыстырып, ортақ тұжырым жасады.
4. Тақырып бойынша қорытынды ой айтты.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың тыңдалым дағдыларын дамытады. Олар ақпаратты саралап, өз көзқарасын білдіруді, дәлелдеуді және пікірталас жүргізуді үйренеді. Сонымен қатар, басқа адамдардың көзқарасын ескеріп, өз ойларын жетілдіреді.

Мақсаты: 7. 1. 2. 1 әлеуметтік-қоғамдық, оқу-еңбек тақырыптарына байланысты диалог, монолог, полилогтердегі (ән, интервью) автор көзқарасы мен көтерілген мәселені талдау

Мәтін

Журналист: Бүгінгі таңда білімнің маңызы туралы не айта аласыз?

Мұғалім: Білім – адам өмірін өзгертуге қабілетті ең құнды ресурс. Қазіргі қоғамда білімді азаматтар әрдайым сұранысқа ие. Оқушылар өз білімін жетілдірсе, болашақта өз мамандығын табысты меңгеріп, ел дамуына үлес қоса алады.

Журналист: Қазіргі жастардың кітап оқуға деген қызығушылығы қандай деңгейде?

Мұғалім: Өкінішке қарай, ғаламтор мен әлеуметтік желілер кітап оқуға деген қызығушылықты азайтып отыр. Дегенмен, дұрыс бағыт-бағдар берілсе, жастардың кітапқа деген қызығушылығын қайта арттыруға болады.

Тапсырма:

1. Мәтіндегі автордың көзқарасын анықтаңыз:
  - Мұғалім қандай мәселелерді көтерді?
  - Оның білім туралы пікірі қандай?
  - Автордың кітап оқуға қатысты ойына келісесіз бе?
2. Көтерілген мәселені талдау:
  - Білімнің қоғамдағы маңызы қандай?
  - Жастардың кітап оқуға деген көзқарасын өзгерту үшін қандай шаралар қабылдау керек?
  - Бұл тақырып сіздің өміріңізге қалай әсер етеді?
3. Диалог стилін талдау:
  - Диалогтың қандай ерекшеліктері бар?
  - Сұрақтар мен жауаптар қандай рөл атқарады?
  - Бұл мәтіннің монолог немесе полилогтен қандай айырмашылығы бар?

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі автор көзқарасын анықтады.
2. Көтерілген мәселені түсініп, өз көзқарасын білдірді.
3. Мәтін құрылымын талдап, оның диалог екенін дәлелдеді.
4. Өз пікірін дәлелдермен ұсынды.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың тыңдалым және оқылым дағдыларын дамытады. Олар мәтіндегі автор пікірін түсініп, оны талдауды, өз көзқарасын жеткізуді үйренеді. Сонымен қатар, диалогтық құрылымды зерттеу арқылы әртүрлі мәтін түрлерін ажырата алады.

Мақсаты: 7. 2. 6. 1 оқылым стратегияларын қолдану: комментарий жасау, іріктеп оқу, зерттеп оқу

Мәтін

Қазақ халқының көне спорт түрлері терең тарихи тамырларға ие. Олардың әрқайсысы — қазақтың ұлттық мәдениетінің ажырамас бөлігі. Ежелгі кезде қазақтар өздерінің батырлық қасиеттерін көрсету үшін түрлі ойындар мен жарыстар ұйымдастыратын. Мысалы, көкпар, аударыспақ, бәйге, жамбы ату сияқты ұлттық спорт түрлері бар. Бұл ойындар тек физикалық

күшті талап етпей, сондай-ақ, ерік-жігер мен ақыл-ойдың бірлігін қажет ететін спорт түрлері болған.

Қазіргі таңда қазақтың ұлттық спорт түрлерімен қатар, жаңа спорт түрлері де кеңінен таралуда. Футбол, волейбол, баскетбол сияқты спорт түрлері жастар арасында танымал. Олар әлемдік аренада үлкен жарыстарда бақ сынап, Қазақстанның абыройын арттыруға көмектеседі. Бұл жаңа спорт түрлері дене тәрбиесінің дамуымен қатар, ұлттық спорт түрлеріне деген қызығушылықты да арттыруда.

Тапсырма:

Мәтіннің мазмұнын зерттеп оқу арқылы көне және жаңа спорт түрлерінің ерекшеліктерін түсініп, пікір білдіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Оқушы мәтіннің негізгі идеяларын анықтап, көне спорт түрлерінің маңызын түсіндіре алды.

2. Оқушы жаңа спорт түрлерінің жастар арасында қаншалықты танымал екенін сипаттады.

3. Оқушы көне және жаңа спорт түрлерінің айырмашылығын және ұқсастықтарын анықтады.

4. Оқушы өз пікірін дәлелдермен негіздей отырып, мәтіннің мазмұнына қатысты ой білдірді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың оқылымды терең түсінуін, ақпаратты саралау дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтіннен алынған ақпаратты қолдана отырып, көне және жаңа спорт түрлерінің ерекшеліктерін салыстырады. Сонымен қатар, оқушылардың өз пікірін айта алу қабілеті мен ой-өрісін кеңейту мақсатында пікір білдіруге тапсырма беріледі. Оқушылар мәтінді зерттеп оқу барысында стратегиялық тәсілдер қолданады, мысалы, *комментарий жасау, іріктен оқу және зерттеп оқу*, бұл олардың оқылымды тереңірек және толықтай түсінуіне ықпал етеді.

Мақсаты: 7. 3. 4. 1 эссе құрылымы мен даму желісін сақтап, тақырыпқа байланысты берілген мәселенің оңтайлы шешілу жолдары немесе себептеріне өз көзқарасын жазу (дискуссивті эссе)

Тапсырма:

1. Берілген тақырыпқа талдау жасаңыз (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды).
2. Ғаламтордың пайдасы мен зияны туралы 2 дәлел қосып, эссені толықтырыңыз.

3. Ғаламтордың зиянды әсерін азайту үшін қандай шешім ұсынар едіңіз?

Дескрипторлар:

1. Эссе құрылымын дұрыс ажыратты.

2. Негізгі бөлімдегі ойды толықтыру үшін қосымша дәлелдер ұсынды.

3. Ғаламтордың зиянын азайту жолдарына өз көзқарасын білдірді.

4. Өз пікірін жүйелі, дәлелді түрде жеткізді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың ойды жүйелі баяндау, дәлел келтіру және мәселенің шешу жолдарын ұсыну дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, олар дискуссивті эссе құрылымын меңгеріп, өз көзқарасын еркін жеткізе алады.

Мақсаты: 7. 3. 5. 1 оқылым және тыңдалым материалдары бойынша тірек сөздер мен сөз тіркестерін синонимдік қатармен ауыстыра отырып, жинақы мәтін жазу

Мәтін

Қазіргі таңда ғаламтор адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Ол бізге ақпарат іздеуге, достармен байланысуға, ойын ойнауға және басқа да көптеген мүмкіндіктер береді. Ғаламтордың арқасында біз әлемнің кез келген нүктесіндегі адамдармен жылдам байланыса аламыз, кез келген тақырыпта ақпарат таба аламыз және білімімізді арттыра аламыз.

Алайда, ғаламтордың пайдасымен қатар зияны да бар. Ғаламторға тәуелділік, жалған ақпараттың таралуы, кибербуллинг және жеке деректердің ұрлануы – ғаламтордың зиянды жақтарының кейбірі ғана. Сондықтан ғаламторды пайдалануда сақ болу керек.

Тапсырмалар:

1. Мәтіннен тірек сөздер мен сөз тіркестерін табыңыз.
2. Табылған тірек сөздер мен сөз тіркестерін синонимдік қатармен ауыстырыңыз.
3. Ауыстырылған тірек сөздер мен сөз тіркестерін қолдана отырып, мәтіннің қысқаша мазмұнын жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннен тірек сөздер мен сөз тіркестерін тапты.
2. Табылған тірек сөздер мен сөз тіркестеріне синонимдік қатар таңдады.
3. Синонимдік қатарды қолдана отырып, мәтіннің қысқаша мазмұнын жазды.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтіннен тірек сөздер мен сөз тіркестерін табу, оларға синонимдік қатар таңдау және мәтіннің қысқаша мазмұнын жазу арқылы мәтінді түсіну және талдау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, бұл тапсырма оқушылардың сөздік қорын байытуға және өз ойларын жинақы түрде жеткізуге үйретеді.

V ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 7. 2. 7. 1 энциклопедия, газет-журналдар, оқулықтардан алынған деректерді қолдану, авторына сілтеме жасау

Мәтін

Су – Жер бетіндегі барлық тіршілік иелері үшін маңызды табиғи ресурс. Ғалымдардың зерттеулеріне сүйенсек, адам ағзасының 60%-ы судан тұрады, ал адам сусыз үш күннен артық өмір сүре алмайды (Қазақ ұлттық энциклопедиясы, 2019). Сонымен қатар, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша, жер шарындағы тұщы судың қоры шектеулі, сондықтан оны үнемді пайдалану қажет (ДДҰ, 2021).

Тапсырма:

1. Мәтінде қандай дереккөздер қолданылғанын анықтаңыз.
2. Авторға сілтеме қалай жасалғанын көрсетіңіз.
3. «Қоршаған ортаны қорғау» тақырыбында энциклопедия, газет-журнал немесе оқулықтан алынған деректерді пайдаланып, шағын ақпараттық мәтін жазыңыз.
4. Пайдаланған дереккөздеріңізге дұрыс сілтеме жасаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтінде қолданылған дереккөздерді дұрыс анықтады.
2. Авторға сілтеме жасау үлгісін талдады.
3. Дереккөздерге сүйене отырып, шағын ақпараттық мәтін құрастырды.
4. Пайдаланған мәліметтерге дұрыс сілтеме жасады.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың ақпаратты жинақтау, сенімді дереккөздерден мәлімет алу және сілтеме жасау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Олар энциклопедиялар мен ғылыми басылымдардағы ақпаратты талдап, өз мәтіндерінде қолдануды үйренеді

Мақсаты: 7. 4. 3. 1 фразеологизм, мақал-мәтелдердің эмоционалды мәнін, көркемдік ерекшеліктерін түсініп қолдану

Мәтін

Өнер – адам жанының айнасы. Ол біздің ішкі дүниемізді, сезімдерімізді, ойларымызды бейнелейді. Өнер арқылы біз өмірдің мәнін, сұлулығын, қайғысы мен қуанышын түсінеміз. Өнердің әр түрі – музыка, сурет, әдебиет, театр – өзінше бір тіл, өзінше бір әлем.

Алайда, өнерді түсіну – оңай шаруа емес. Ол үшін білім, сезімталдық, талғам керек. Әрбір өнер туындысының астарында терең мағына, жасырын ой жатады. Оны түсіну үшін біз «жеті рет өлшеп, бір рет кесу» керекпіз. Өнердің құдіреті – оның бізді ойландыра, сезіндіре алуында. «Өнерлінің қолы алтын, өлеңшінің сөзі алтын» дегендей, өнер адам жанын байытады, рухани дүниесін жетілдіреді.

Тапсырмалар:

1. Мәтіннен фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді табыңыз.
2. Олардың эмоционалды мәнін және көркемдік ерекшеліктерін талдаңыз.
3. Табылған фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді қолдана отырып, «Өнер – өмір айнасы» тақырыбына шағын эссе жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннен фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді тапты.
2. Олардың эмоционалды мәнін және көркемдік ерекшеліктерін талдады.
3. Фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді қолдана отырып, эссе жазды.
4. Эсседе өнердің рөлі мен маңызын көрсетті.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтіннен фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді табу, олардың эмоционалды мәнін және көркемдік ерекшеліктерін талдау, сондай-ақ, өз ойларын эссе түрінде жеткізу арқылы сыни ойлау, талдау және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға және сөз өнерін түсінуге көмектеседі.

Фразеологизмдер мен мақал-мәтелдердің мысалдары

- «Жеті рет өлшеп, бір рет кесу» – мұқият болу, асықпау.

Эссе жазуға арналған кеңестер

- Эсседе өнердің адам өміріндегі рөлі мен маңызын ашып көрсетіңіз.
- Фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді орынды қолданыңыз.
- Өз ойларыңызды нақты мысалдармен дәлелдеңіз.
- Эссенің құрылымын сақтаңыз: кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды.

Мақсаты: 7. 1. 1. 1 мәтін үзінділерін тыңдай отырып, оқиғаның дамуы мен аяқталуын болжау

Мәтін

Ертеде бір қалада өнерлі, бірақ кедей жігіт өмір сүріпті. Ол күні бойы көшеде ән айтып, адамдарды қуантып, тиын-тебен жинайды екен. Бір күні ол ерекше әуен естиді. Әуен оны ескі, қараусыз қалған сарайға алып барады. Сарайдың ішінде ешкім жоқ, тек ескі сандық тұр. Жігіт сандықты ашып көргісі келеді, бірақ қорқыныш оны билейді. Ол сандықтың қақпағын сәл ғана ашып, ішінен жарқыраған нәрсені көреді. Бірақ, кенеттен қатты дыбыс естіліп, жігіт шошып кетеді.

(Мәтін осы жерден үзіледі)

Тапсырмалар:

1. Мәтіннің алғашқы бөлігін тыңдап, оқиғаның дамуын болжаңыз.
2. Мәтіннің екінші бөлігін тыңдап, болжамыңыздың қаншалықты дұрыс болғанын анықтаңыз.
3. Оқиғаның аяқталуын өз қиялыңызбен құрастырып, жазыңыз.
4. Оқиғаның сіз құрастырған аяқталуының негізгі идеясын түсіндіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің алғашқы бөлігін тыңдайды және оқиғаның дамуын болжады.
2. Мәтіннің екінші бөлігін тыңдайды және болжамының дұрыстығын анықтады.
3. Оқиғаның аяқталуын өз қиялымен құрастырып жазды.
4. Оқиғаның құрастырған аяқталуының негізгі идеясын түсіндірді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың тыңдау, болжау, талдау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтін үзінділерін тыңдау арқылы оқиғаның дамуын болжауға, өз қиялдарымен оқиғаның аяқталуын құрастыруға және оның негізгі идеясын түсіндіруге үйренеді. Бұл тапсырма оқушылардың сыни ойлау, шығармашылық және коммуникативтік дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Мақсаты: 7. 1. 6. 1 коммуникативтік жағдаятқа сайкөркем бейнелеуіш, эмоционалды-экспрессивті сөздерді және мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестерді еркін қолданып, диалогке қатысу, пікірталаста тез және дұрыс шешім қабылдай білу

Мәтін

Жағдаят: Сіз және сіздің сыныптастарыңыз жасанды интеллекттің (ЖИ) адам өміріне әсері туралы пікірталасқа қатысып жатырсыздар. Кейбір оқушылар ЖИ-дің пайдасы туралы айтса, басқалары оның қауіпті жақтарын атап өтеді. Сіз пікірталаста өз ойыңызды дәлелдеп, қарсыластарыңыздың пікіріне қарсы уәж айтуыңыз керек.

Тапсырмалар:

1. Жасанды интеллекттің пайдасы мен зияны туралы өз ойыңызды білдіріңіз.
2. Пікірталаста көркем бейнелеуіш, эмоционалды-экспрессивті сөздерді, мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестерді қолданыңыз.
3. Қарсыластарыңыздың пікіріне қарсы уәж айтып, өз ойыңызды дәлелденіз.
4. Пікірталаста тез және дұрыс шешім қабылдай білу қабілетіңізді көрсетіңіз.

Дескрипторлар:

1. Жасанды интеллекттің пайдасы мен зияны туралы өз ойын білдірді.
2. Пікірталаста көркем бейнелеуіш, эмоционалды-экспрессивті сөздерді, мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестерді қолданды.
3. Қарсыластарының пікіріне қарсы уәж айтып, өз ойын дәлелдеді.
4. Пікірталаста тез және дұрыс шешім қабылдай білу қабілетін көрсетті.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың коммуникативтік дағдыларын, сыни ойлауын және шешім қабылдау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Оқушылар пікірталаста өз ойларын дәлелдеу, қарсыластарының пікіріне қарсы уәж айту, сондай-ақ, көркем бейнелеуіш, эмоционалды-экспрессивті сөздерді, мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестерді қолдану арқылы өз ойларын жеткізуге үйренеді. Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға, сөз өнерін түсінуге және өз ойларын еркін жеткізуге көмектеседі.

Көркем бейнелеуіш, эмоционалды-экспрессивті сөздердің, мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестердің мысалдары

– Көркем бейнелеуіш сөздер: «жасанды интеллекттің құдіреті», «роботтардың темір қолы», «цифрлық ғасырдың таңы».

– Эмоционалды-экспрессивті сөздер: «таңғажайып мүмкіндіктер», «қауіпті үрдіс», «болашаққа деген сенім».

– Мақал-мәтелдер: «жеті рет өлшеп, бір рет кес», «сақтықта қорлық жоқ», «өнер алды – қызыл тіл».

– Тұрақты тіркестер: «бас ауруы», «көзді ашып-жұмғанша», «қол қусырып отыру».

Пікірталасқа қатысуға арналған кеңестер

– Өз ойыңызды нақты мысалдармен дәлелдеңіз.

– Қарсыластарыңыздың пікірін мұқият тыңдап, оларға қарсы уәж айтыңыз.

– Пікірталаста сыпайы және әдепті болыңыз.

– Өз ойыңызды еркін және сенімді түрде жеткізіңіз.

Мақсаты: 7. 2. 4. 1 идеясы ұқсас публицистикалық және көркем әдебиет стиліндегі мәтіндердің тақырыбы, құрылымы, мақсатты аудиториясы, тілдік ерекшелігін салыстыра талдау

Мәтін 1

Қазіргі таңда ғаламтор жастардың өмірінде маңызды рөл атқарады. Ол ақпарат көзі, қарым-қатынас құралы және ойын-сауық алаңы ретінде қызмет етеді. Алайда, ғаламтордың зиянды жақтары да бар. Олар: ғаламторға тәуелділік, кибербуллинг және жалған ақпараттың таралуы. Сондықтан, жастар ғаламторды пайдалануда сақ болу керек.

Мәтін 2

Айару ғаламтор әлеміне енгеннен кейін, өзін басқаша сезінді. Ол виртуалды достар тапты, қызықты ойындар ойнады және әлемнің түкпір-түкпірінен ақпарат алды. Бірақ, бірте-бірте ол ғаламторға тәуелді болып қалды. Ол нағыз достарын ұмытып, өмірден қол үзді. Бір күні ол өзінің қателігін түсініп, ғаламтордан бас тартты.

Тапсырмалар:

1. Екі мәтінді мұқият оқып, олардың тақырыбын, құрылымын, мақсатты аудиториясын және тілдік ерекшеліктерін салыстырыңыз.

2. Мәтіндердің идеясының ұқсастығын анықтаңыз.

3. Мәтіндердің стилистикалық айырмашылықтарын талдаңыз.

4. Өз ойыңызды білдіріп, қай мәтін сізге көбірек әсер еткенін және неліктен екенін түсіндіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Екі мәтіннің тақырыбын, құрылымын, мақсатты аудиториясын және тілдік ерекшеліктерін салыстырды.

2. Мәтіндердің идеясының ұқсастығын анықтады.
3. Мәтіндердің стилистикалық айырмашылықтарын талдады.
4. Өз ойын білдіріп, қай мәтінге көбірек әсер еткенін және неліктен екенін түсіндірді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың сыни ойлау, талдау және салыстыру дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар екі түрлі стильдегі мәтіндерді салыстыру арқылы олардың айырмашылықтарын және ұқсастықтарын анықтауға, сондай-ақ, өз ойларын еркін білдіруге үйренеді. Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға, сөз өнерін түсінуге және өз ойларын еркін жеткізуге көмектеседі.

Мақсаты: 7. 2. 5. 1 мәтін бойынша проблемалық сұрақтар құрастыру;
Әрине, 7.2.5.1 мақсатына сай жоғары деңгейлі оқушыға арналған мәтін, тапсырма, дескриптор және негіздемені құрастырайын

Мәтін

Жасанды интеллект (ЖИ) – қазіргі заманның ең өзекті мәселелерінің бірі. Ол біздің өміріміздің барлық саласына еніп, үлкен өзгерістер әкелуде. Алайда, ЖИ-дің дамуы адамгершілік мәселелерін де тудырады. Мысалы, егер ЖИ қате шешім қабылдаса, кім жауапты болады? ЖИ адамдардың жұмысын алмастырса, не істеу керек? ЖИ адамдарға ұқсас сезіне алса, оған қандай құқықтар беру керек? Бұл сұрақтарға жауап беру үшін біз ЖИ-дің дамуын адамгершілік нормаларымен үйлестіруіміз керек.

Тапсырмалар:

1. Мәтінді мұқият оқып, онда көтерілген проблемаларды анықтаңыз.
2. Мәтін бойынша проблемалық сұрақтар құрастырыңыз.
3. Құрастырған сұрақтарыңызға өз жауаптарыңызды беріңіз.
4. Жасанды интеллекттің дамуына байланысты басқа қандай проблемалар туындауы мүмкін екенін болжаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтінде көтерілген проблемаларды анықтады
2. Мәтін бойынша проблемалық сұрақтар құрастырды.
3. Құрастырған сұрақтарына өз жауаптарын берді
4. Жасанды интеллекттің дамуына байланысты басқа проблемаларды болжады.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың сыни ойлау, проблемалық сұрақтар құрастыру және өз ойларын дәлелдеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтінді талдау, проблемалық сұрақтар құрастыру және өз жауаптарын беру арқылы жасанды интеллекттің дамуына байланысты туындайтын адамгершілік мәселелерін түсінуге үйренеді. Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға, сөз өнерін түсінуге және өз ойларын еркін жеткізуге көмектеседі.

Мақсаты: 7. 2. 7. 1 энциклопедия, газет-журналдар, оқулықтардан алынған деректерді қолдану, авторына сілтеме жасау

Мәтін

Ғаламтор – қазіргі заманның ең маңызды жетістіктерінің бірі. Ол бізге ақпарат іздеуге, достармен байланысуға, ойын ойнауға және басқа да көптеген мүмкіндіктер береді. Алайда, ғаламтордың пайдасымен қатар зияны да бар.

Ғаламтордың пайдасы туралы айтатын болсақ, оның білім беру саласындағы рөлі ерекше. «Ғаламтор – білім бұлағы» деп жазады А.Байтұрсынұлы өз еңбегінде. Ғаламтордың арқасында біз әлемнің кез келген нүктесіндегі адамдармен жылдам байланыса аламыз, кез келген тақырыпта ақпарат таба аламыз және білімізді арттыра аламыз.

Алайда, ғаламтордың зияны да жоқ емес. Ғаламторға тәуелділік, жалған ақпараттың таралуы, кибербуллинг және жеке деректердің ұрлануы – ғаламтордың зиянды жақтарының кейбірі ғана. «Ғаламтор – ақпараттық коқыс» деп ескертеді Ғ.Мұстафин өз мақаласында. Сондықтан ғаламторды пайдалануда сақ болу керек.

Тапсырмалар:

1. Мәтінді мұқият оқып, ондағы дереккөздерді анықтаңыз.
2. Мәтіндегі деректерді қолдана отырып, «Ғаламтордың пайдасы мен зияны» тақырыбына шағын эссе жазыңыз.
3. Эсседе қолданған дереккөздерге сілтеме жасаңыз.
4. Ғаламтордың пайдасы мен зияны туралы басқа да дереккөздерден ақпарат жинап, эссеңізді толықтырыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі дереккөздерді анықтады.
2. Мәтіндегі деректерді қолдана отырып, эссе жазды.
3. Эсседе қолданған дереккөздерге сілтеме жасады.
4. Ғаламтордың пайдасы мен зияны туралы басқа дереккөздерден ақпарат жинап, эссесін толықтырды.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың ақпараттық сауаттылығын, сыни ойлауын және академиялық жазу дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтіндегі дереккөздерді анықтау, оларды қолдана отырып эссе жазу және дереккөздерге сілтеме жасау арқылы ғылыми жұмыстарды жазудың негізгі принциптерін меңгереді. Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға, сөз өнерін түсінуге және өз ойларын еркін жеткізуге көмектеседі.

Дереккөздерге сілтеме жасау үлгісі

Мұстафин Ғ. «Ғаламтор және жастар». «Жас Алаш» газеті, 2023 жыл, 15 мамыр.

Мақсаты. 7. 1. 2. 1 әлеуметтік-қоғамдық, оқу-еңбек тақырыптарына байланысты диалог, монолог, полилогтердегі (пікірталас, жаңалық) автор көзқарасы мен көтерілген мәселені талдау

Мәтін

Пікірталас:

– Жүргізуші: Құрметті жастар, бүгін біз «Жастар және кәсіби таңдау» тақырыбында пікірталас өткіземіз. Кәсіби таңдау – әрбір жастың өміріндегі маңызды шешім. Ол сіздің болашағыңызға әсер етеді. Сондықтан, бұл мәселеге байыппен қарау керек.

– 1-оқушы: Менің ойымша, кәсіби таңдауды ата-аналардың кеңесіне сүйене отырып жасау керек. Олар бізді жақсы біледі және бізге дұрыс бағыт бере алады.

– 2-оқушы: Мен бұл пікірмен келіспеймін. Кәсіби таңдауды өз қалауыңа сүйене отырып жасау керек. Егер сіз өзіңізге ұнайтын іспен айналыссаңыз, онда сіз табысқа жетесіз.

– 3-оқушы: Менің ойымша, кәсіби таңдауды жасаған кезде, еңбек нарығындағы сұранысты ескеру керек. Қазіргі таңда ақпараттық технологиялар саласының мамандарына сұраныс жоғары.

– Жүргізуші: Жастар, сіздердің пікірлеріңіз өте қызықты. Әрқайсыңыздың өз көзқарасыңыз бар. Бірақ, кәсіби таңдауды жасаған кезде, үш факторды ескеру керек: өз қалауыңыз, ата-аналардың кеңесі және еңбек нарығындағы сұраныс.

Тапсырмалар:

1. Пікірталасты мұқият тыңдап, онда көтерілген мәселені анықтаңыз.
2. Пікірталастағы әрбір қатысушының көзқарасын талдаңыз.
3. Жүргізушінің көзқарасын талдап, оның негізгі идеясын түсіндіріңіз.
4. Өз көзқарасыңызды білдіріп, пікірталаста көтерілген мәселеге қатысты өз ойыңызды дәлелдеңіз.

Дескрипторлар:

1. Пікірталаста көтерілген мәселені анықтады.
2. Пікірталастағы әрбір қатысушының көзқарасын талдады.
3. Жүргізушінің көзқарасын талдап, оның негізгі идеясын түсіндірді.
4. Өз көзқарасын білдіріп, пікірталаста көтерілген мәселеге қатысты өз ойын дәлелдеді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың сыни ойлау, талдау және өз ойларын дәлелдеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар пікірталасты талдау, әрбір қатысушының көзқарасын анықтау және өз ойларын дәлелдеу арқылы әлеуметтік-қоғамдық мәселелерді түсінуге үйренеді. Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға, сөз өнерін түсінуге және өз ойларын еркін жеткізуге көмектеседі.

VI ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты. 7. 1. 3. 1 тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсіну, ұсынылған ақпарат бойынша факті мен көзқарасты ажырата білу

Мәтін

Кітап – адамзаттың ғасырлар бойы жинақтаған білімі мен тәжірибесінің қазынасы. Ол біздің ақыл-ойымызды дамытып, дүниетанымымызды кеңейтеді. Кітап оқу арқылы біз әлемнің әр түкпіріндегі адамдардың өмірімен танысып, олардың ойлары мен сезімдерін түсінеміз. Кітап бізге жаңа идеялар мен мүмкіндіктер ашады.

Алайда, қазіргі таңда жастардың кітап оқуға деген қызығушылығы азайып барады. Олардың көпшілігі бос уақыттарын ғаламторда өткізуді жөн көреді. Бірақ, ғаламтордан алынған ақпарат кітаптағыдай терең және жан-жақты болмайды. Кітап оқу – адамның рухани байлығын арттыратын ең тиімді тәсіл.

Сондықтан, жастарға кітап оқуды әдетке айналдыру керек. Кітап оқу арқылы біз өзімізді дамытып, қоғамға пайдалы азамат бола аламыз.

Тапсырмалар:

1. Мәтінді мұқият оқып, оның негізгі мазмұнын түсініңіз.
2. Мәтіндегі фактілер мен көзқарастарды ажыратыңыз.
3. Мәтіндегі көзқарастарды талдап, олардың негізділігін бағалаңыз.
4. Кітап оқудың адам өміріндегі рөлі туралы өз көзқарасыңызды білдіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің негізгі мазмұнын түсінді.
2. Мәтіндегі фактілер мен көзқарастарды ажыратты.
3. Мәтіндегі көзқарастарды талдап, олардың негізділігін бағалады.
4. Кітап оқудың адам өміріндегі рөлі туралы өз көзқарасын білдірді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың оқу, талдау және сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтінді талдау, фактілер мен көзқарастарды ажырату және өз көзқарастарын білдіру арқылы ақпараттық сауаттылықтарын арттырады. Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға, сөз өнерін түсінуге және өз ойларын еркін жеткізуге көмектеседі.

Мақсаты: 7. 3. 1. 1 әртүрлі жанрдағы мәтіндерді жазу үшін құрылымын ескере отырып, күрделі жоспар құру

Мәтін

Елестетіп көріңізші, 2050 жылы технологиялар керемет деңгейге жетті. Қалалар ауада қалқып жүр, көліктер ұшып жүр, ал роботтар күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналды. Адамдар голограммалар арқылы қарым-қатынас жасайды, ал білім мен медицина жасанды интеллекттің арқасында әркімге қолжетімді болды. Бірақ сонымен бірге жаңа проблемалар да туындайды: экологиялық апаттар, киберқылмыс және әлеуметтік теңсіздік.

Тапсырмалар:

1. Мәтінді оқып, оның негізгі тақырыбы мен идеясын анықтаңыз.
2. Ұсынылған тақырып негізінде ғылыми-фантастикалық әңгіме жанрында мәтін жазу үшін күрделі жоспар құрыңыз.
3. Ұсынылған тақырып негізінде эссе-толғау жанрында мәтін жазу үшін күрделі жоспар құрыңыз.
4. Жоспарларды салыстырып, талдап, әр жанрдың ерекшеліктерін атап көрсетіңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің негізгі тақырыбы мен идеясын анықтады.
2. Жанр ерекшеліктерін ескере отырып, ғылыми-фантастикалық әңгімеге арналған күрделі жоспар құрды (оқиғаның басталуы, дамуы, шарықтау шегі, шешімі).
3. Жанр ерекшеліктерін ескере отырып, эссе-толғауға арналған күрделі жоспар құрды (тезис, дәлелдер, қарсы дәлелдер, қорытынды).
4. Жоспарларды салыстырып, талдап, әр жанрдың ерекшеліктерін (әңгіме үшін сюжет, кейіпкерлер, қақтығыс; эссе үшін тезис, дәлелдер, қорытындылар) атап көрсетті.

Негіздеме:

Бұл тапсырма жоспарлау және әртүрлі жанрдағы мәтіндерді талдау дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар негізгі тақырыпты түсініп қана қоймай, ғылыми-фантастикалық әңгіме мен эссе-толғаудың құрылымы туралы білімдерін күрделі жоспарлар құру үшін қолдануы керек. Бұл сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерді және ақпаратты әртүрлі жанрларға бейімдеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Мақсаты: 7. 3. 2. 1 жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай көркемдегіш құралдарды орынды қолдана отырып, шағын мақала құрастырып жазу

Мәтін

Ғаламтор – адамзаттың ең керемет өнертабыстарының бірі. Ол бізге білім алуға, қарым-қатынас жасауға және ойын-сауық құруға мүмкіндік береді. Ғаламтордың арқасында біз әлемнің кез келген нүктесіндегі ақпаратқа қол жеткізе аламыз. Бірақ, бұл ақпараттың бәрі дұрыс па? Ғаламтор – білім бұлағы ма, әлде ақпарат қоқысы ма?

Тапсырмалар

1. Мәтінді мұқият оқып, оның негізгі идеясын анықтаңыз.
2. Мәтінде көтерілген мәселе бойынша шағын мақала жазыңыз.
3. Мақалада жанрлық және стильдік ерекшеліктерді ескеріңіз (мысалы, публицистикалық стиль).
4. Мақалада көркемдегіш құралдарды (теңеу, эпитет, метафора және т.б.) орынды қолданыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің негізгі идеясын анықтады.
2. Мәтінде көтерілген мәселе бойынша шағын мақала жазды.
3. Мақалада жанрлық және стильдік ерекшеліктерді ескерді.
4. Мақалада көркемдегіш құралдарды орынды қолданды.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың жазу, талдау және сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтінді талдау, мақала жазу және көркемдегіш құралдарды қолдану арқылы өз ойларын еркін жеткізуге үйренеді. Бұл тапсырма оқушылардың тіл байлығын арттыруға, сөз өнерін түсінуге және академиялық жазу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Мақсаты: 7. 3. 5. 1 оқылым және тыңдалым материалдары бойынша тірек сөздер мен сөз тіркестерін синонимдік қатармен ауыстыра отырып, жинақы мәтін жазу

Мәтін

Адамзат ғарышты зерттеуге ұмтылғалы бері көптеген жетістіктерге жетті. Біз Айға қондық, Марстың бетін зерттедік және Күн жүйесінің басқа да ғаламшарларына аппараттар жібердік. Алайда, ғарышқа саяхат – әлі де қиын және қауіпті іс. Ғарышкерлер ауыр жағдайларда жұмыс істеуге, радиациядан қорғануға және ғарыш кемесінің техникалық ақауларын жоюға мәжбүр. Сонымен қатар, ғарышқа ұшу – өте қымбат шаруа. Бірақ, адамзат ғарышты зерттеуді тоқтатпайды. Біз жаңа ғаламшарларды ашқымыз келеді, Жерден тыс өмір іздегіміз келеді және ғарыштың құпияларын ашқымыз келеді.

Тапсырмалар:

1. Мәтіннен тірек сөздер мен сөз тіркестерін табыңыз.
2. Табылған тірек сөздер мен сөз тіркестерін синонимдік қатармен ауыстырыңыз.
3. Ауыстырылған тірек сөздер мен сөз тіркестерін қолдана отырып, мәтіннің қысқаша мазмұнын жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннен тірек сөздер мен сөз тіркестерін тапты.
2. Табылған тірек сөздер мен сөз тіркестеріне синонимдік қатар таңдады.
3. Синонимдік қатарды қолдана отырып, мәтіннің қысқаша мазмұнын жазды.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың оқу сауаттылығын, сөздік қорын және жазу дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар мәтіннен тірек сөздер мен сөз тіркестерін табу, оларға синонимдік қатар таңдау және мәтіннің қысқаша мазмұнын жазу арқылы мәтінді түсіну және талдау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, бұл тапсырма оқушылардың сөздік қорын байытуға және өз ойларын жинақы түрде жеткізуге үйретеді.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУЫ ТУРАЛЫ ТАПСЫРМАЛАРЫ (8 СЫНЫП)

8 СЫНЫП

1 ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 8.1.3.1 - тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсіну, ұсынылған ақпараттан астарлы ойды анықтау.

Мәтін

Түркі халықтарының ең алғашқы жазба мұралары – көне түркі жазба ескерткіштері. Бұл жазбалар VIII ғасырда Орхон, Енисей, Талас өзендерінің бойында тасқа қашалып жазылған. Олардың ішіндегі ең белгілілері – Күлтегін, Білге қаған және Тоныкөк ескерткіштері. Бұл жазбаларда түркі халықтарының өмірі, соғыстары, мемлекет басқару жүйесі, даналық сөздері мен рухани құндылықтары сипатталған.

Орхон-Енисей жазбалары түркі халықтарының ең көне әдеби және тарихи деректерінің бірі болып табылады. Бұл жазбаларда түркілердің ерлігі, елін, жерин қорғауы, билеушілердің әділеттілігі мен ақылдылығы туралы баяндалады. Сонымен қатар, түркі халықтарының ұрпақтарына қалдырған өсиеттері кездеседі.

Бұл ескерткіштер көне түркі жазуының жоғары деңгейде дамығанын дәлелдейді. Жазба тілі көркем әрі нақты берілген. Күлтегін ескерткішінде батырдың ерлігі деріптелсе, Тоныкөк жазбасында ақылгөй кеңесшінің даналығы баяндалады. Бүгінгі күні бұл жазба мұралар тарихи-мәдени құндылық ретінде зерттеліп, түркі халықтарының мақтанышына айналды.

Тапсырмалар:

1. Сұрақ: Көне түркі жазба ескерткіштері қандай мақсатта жазылған?

Жауап нұсқалары:

- A) Түркі халықтарының салт-дәстүрлерін түсіндіру үшін
- B) Түркі халықтарының ерлігін, рухани құндылықтарын болашақ ұрпаққа жеткізу үшін
- C) Түркі халықтарының шаруашылығы туралы мәлімет беру үшін
- D) Түркі халықтарының табиғи жағдайын сипаттау үшін

Дұрыс жауап: B) Түркі халықтарының ерлігін, рухани құндылықтарын болашақ ұрпаққа жеткізу үшін

2. Сұрақ: Күлтегін мен Тоныкөк ескерткіштері қандай ерекшеліктерімен белгілі?

Жауап нұсқалары:

- A) Күлтегін ескерткішінде түркі халықтарының заңдары жазылған, ал Тоныкөк ескерткішінде әскери тактика сипатталған
- B) Күлтегін ескерткішінде батырдың ерлігі дәріптелген, ал Тоныкөк ескерткішінде даналық пен ақылгөйлік баяндалған

С) Күлтегін ескерткішінде түркі халықтарының күнделікті тұрмысы баяндалған, ал Тоныкөк ескерткішінде билеушілердің өмірі суреттелген

Д) Күлтегін ескерткішінде түркі халықтарының көрші елдермен қарым-қатынасы жазылған, ал Тоныкөк ескерткішінде мемлекет басқару жүйесі сипатталған

3. Берілген сөйлемдердің дұрыс немесе бұрыс екенін анықтап, дұрыс жауапты таңдаңыз:

№	Сөйлемдер	Дұрыс / Бұрыс
1	Көне түркі жазба ескерткіштері XVI ғасырда жазылған	
2	Орхон-Енисей жазбалары түркі халықтарының көне әдеби және тарихи дереккөздерінің бірі	
3	Күлтегін ескерткішінде ел басқару туралы кеңестер берілген	
4	Көне түркі жазуы жоғары деңгейде дамыған	
5	Бұл ескерткіштер түркі халықтарының мәдени мұрасы болып саналады	

Дескрипторлар:

1. Тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсініп, жазба ескерткіштеріндегі басты ойды анықтайды

2. Ақпараттың астарлы мәнін талдайды

3. Мәтіндегі ақпаратты дұрыс түсінеді.

4. Дұрыс және бұрыс жауаптарды ажыратады.

5. Жауаптарын мәтіндегі негізгі деректерге сүйене отырып таңдайды.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінді тыңдап, ондағы негізгі ақпаратты түсіну дағдысын дамытады. Нақты ақпаратты анықтау – мәтіндегі негізгі деректерді табуға көмектеседі. Жауап беру дағдыларын жетілдіру – қарапайым сұрақтарға толық әрі нақты жауап береді. Сәйкестендіру қабілетін дамыту – дұрыс немесе бұрыс ақпаратты ажыратады. Мәтінді есте сақтау және түсіну – тыңдалған ақпаратты қайта жаңғырту арқылы ойлау қабілетін дамытады.

Мақсаты: 8. 4. 1. 1 тақырып бойынша бас әріппен жазылатын күрделі-құрама атауларды орфографиялық нормаға сай жазу

Мәтін

Орхон, Енисей, Талас ескерткіштері

Көне түркі жазба ескерткіштері – түркі халықтарының тарихы мен мәдениетінің маңызды дереккөздері. Бұл ескерткіштер Орхон, Енисей, Талас өзендерінің бойында орналасқан. Олар VIII ғасырда тасқа қашалып жазылған. Ең басты белгілілері – Күлтегін, Білге қахан, Тоныкөк ескерткіштері.

Орхон ескерткіштері – Моңғолия аумағында орналасқан ең көне жазба мұралар. Бұл жазбаларда түркілердің мемлекетті басқару жүйесі, әскери

жорықтары, билеушілердің даналығы туралы баяндалады. Күлтегін ескерткіші – батырдың ерлігін мадақтайтын құнды жазба.

Енисей ескерткіштері – қазіргі Ресейдің Хакасия, Тыва өңірлерінде кездеседі. Бұл жазбаларда түркі халықтарының тұрмыс-тіршілігі, наным-сенімдері туралы мәліметтер бар.

Талас ескерткіштері – Қазақстан мен Қырғызстан аумағында табылған. Бұл жазбалар түркі тілдерінің даму тарихына қатысты құнды ақпарат береді.

Барлық бұл ескерткіштер көне түркі әліпбиімен жазылған. Олар түркі халықтарының өркениетінің жоғары деңгейде дамығанын көрсетеді. Бүгінгі күні бұл мұралар тарихи-мәдени құндылық ретінде зерттелуде.

Тапсырмалар:

1. Төмендегі сөйлемдерде бас әріппен дұрыс жазылмаған сөздерді анықтап, оларды орфографиялық нормаға сай жазыңыз.

Сөйлемдер:

А) ең басты белгілілері – күл тегін, білге қахан, тоныкөк ескерткіштері.

В) орхон ескерткіштері – моңғолия аумағында орналасқан ең көне жазба мұралар.

С) енисей ескерткіштері – қазіргі ресейдің хакасия, тыва өңірлерінде кездеседі.

Д) талас ескерткіштері – қазақстан мен қырғызстан аумағында табылған. бүгінгі күні бұл мұралар тарихи-мәдени құндылық ретінде зерттелуде.

Дескрипторлар:

1. Күрделі-құрама атауларды орфографиялық нормаға сай жазады.
2. Бас әріппен дұрыс жазылмаған атауларды табады.
3. Сөйлемдегі қателерді түзетеді.

2. Төменде берілген атаулардың дұрыс-бұрыстығын анықтаңыз

№	Атаулар	Дұрыс / Бұрыс
1	Күлтегін, Білге қаған, Тоныкөк	
2	орхон, енисей, талас өзендері	
3	моңғолия, қазақстан, ресей	
4	Орхон-Енисей жазбалары	
5	Түркі халықтары	

Дескрипторлар:

1. Күрделі-құрама атауларды орфографиялық нормаға сай дұрыс жазады.
2. Дұрыс және бұрыс жазылған атауларды ажыратады.
3. Қажет болған жағдайда қатені түзетеді.

Негіздеме

Бұл тапсырмалар оқушылардың күрделі-құрама атауларды дұрыс жазу дағдысын дамытуға бағытталған. Нақты атауларды орфографиялық нормаға сай жазуда оқушылар ресми атаулардың дұрыс жазылуын үйренеді. Қателерді табу және түзету арқылы күрделі сөздердің дұрыс жазылуын ажырата білу дағдысын жетілдіреді. Дұрыс-бұрысты ажырату – оқушының орфографиялық

сауатын арттырады. Бұл тапсырмалар жазу сауаттылығын жетілдіруге және тарихи-мәдени атауларды дұрыс қолдануға көмектеседі.

Мақсаты: 8. 1. 4. 1 мәтінде көтерілген мәселені (тұрмыстық, әлеуметтік) талдай отырып, негізгі ойды анықтау

Мәтін

Адамзаттық құндылықтар – бұл адам өмірінің мәні мен мазмұнын анықтайтын негізгі қағидалар. Олар кез келген қоғамның дамуына, жеке тұлғаның қалыптасуына тікелей әсер етеді. Адамгершілік, құрмет, әділдік, жанашырлық және сенім – осындай маңызды құндылықтардың негізін құрайды.

Қазіргі таңда қоғамда материалдық құндылықтар бірінші орынға шығып, адамгершілік қағидалары екінші қатарға ығысып бара жатқандай. Әлеуметтік желілер мен технологиялардың дамуы адамдар арасындағы қарым-қатынасты жеңілдеткенімен, рухани байланыстарды әлсіретуде. Көптеген адамдар бетпе-бет сөйлесуден гөрі виртуалды қарым-қатынасты таңдайды. Бұл жағдай отбасылық және достық қарым-қатынастардың әлсіреуіне алып келуі мүмкін.

Адамзаттық құндылықтарды сақтап, дамыту – әрбір адамның, отбасының және қоғамның жауапкершілігі. Отбасында дұрыс тәрбие беру, үлкенге құрмет көрсету, кішіге ізет таныту – құндылықтардың ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуына ықпал етеді. Жастарды адамгершілікке, мейірімділікке, әділеттілікке баулу – болашақтың жарқын болуына негіз болады.

Қоғамның дамуы мен тұрақтылығы үшін адамзаттық құндылықтарды сақтау және нығайту қажет. Материалдық құндылықтар уақытша, ал адамгершілік қағидалары – мәңгілік.

Тапсырмалар:

1. Берілген сөйлемдердің қайсысы мәтіндегі негізгі ойды дұрыс жеткізетінін анықтаңыз.

Сөйлемдер:

А) Адамзаттық құндылықтар тек отбасында ғана сақталады.

В) Қоғамдағы адамгершілік құндылықтар материалдық құндылықтардан маңызды.

С) Технология дамыған сайын адамдардың рухани қарым-қатынасы нығая түсуде.

Д) Қазіргі таңда адамгершілік қағидалары өз маңызын жоғалтты.

Дескриптор:

1. Мәтінде көтерілген әлеуметтік мәселелерді анықтайды.

2. Негізгі ойды дәл табады.

3. Қажетсіз ақпараттарды ажыратады.

2. Мәтінге сәйкес келетін дұрыс пайымдауды белгілеңіз.

1. Қоғамның дамуы мен тұрақтылығы үшін адамзаттық құндылықтарды сақтау маңызды.

2. Тек қана материалдық құндылықтар адам өмірінде басты рөл атқарады.

3. Әлеуметтік желілер адамдар арасындағы қарым-қатынасты нығайтады.

4. Отбасылық құндылықтар адамның жеке өміріне еш әсер етпейді.

Дескриптор:

1. Мәтінде көтерілген әлеуметтік мәселені талдайды.

2. Дұрыс және бұрыс пайымдауларды ажыратады.

3. Негізгі ойға сәйкес келетін жауапты тандайды.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінде көтерілген негізгі ойды анықтау және талдау дағдысын дамытуға бағытталған. Негізгі ойды түсіну арқылы оқушылар мәтіндегі басты мәселені ажырата білуге дағдыланады. Тұрмыстық және әлеуметтік мәселелерді талдауда адамдар арасындағы қарым-қатынастың өзгеруіне әсер ететін факторларды талдайды.

Мақсаты: 8.1.4.1-мәтінде көтерілген мәселені (тұрмыстық, әлеуметтік) талдай отырып, негізгі ойды анықтау.

Мәтін

Құндылықтар – адам өміріндегі ең маңызды ұстанымдар мен қағидалар. Әр адамның өмірінде белгілі бір құндылықтар жүйесі болады. Олар адамның мінез-құлқын қалыптастырады және оның шешім қабылдауына әсер етеді.

Қазақ халқында ежелден бері отбасыға құрмет, үлкендерді сыйлау, адалдық, еңбексүйгіштік және қонақжайлылық басты құндылықтар саналады. Бұл қасиеттер ұрпақтан-ұрпаққа беріледі. Қазақ мәдениетінде үлкеннің сөзіне құлақ асу, ата-ананы қадірлеу – негізгі міндеттердің бірі.

Қазіргі заманның дамуымен құндылықтар да өзгеріске ұшырауда. Жаһандану, технологиялық прогресс, әлеуметтік желілер адамдардың өмір сүру салтына әсер етуде. Дегенмен, уақыт өзгерсе де, шынайы адами қасиеттер өз маңызын жоғалтпайды. Адалдық, жауапкершілік, мейірімділік, білімге құштарлық – кез келген заманда маңызды болып қала береді.

Әр адам өз мәдениеті мен дәстүрін құрметтеумен қатар, басқа халықтардың құндылықтарын да сыйлай білуі керек. Жалпыадамзаттық құндылықтар – бейбітшілік, теңдік, достық және әділеттілік – барлық халықтар үшін маңызды. Сондықтан әрбір адам өз ұлтының мәдени мұрасын сақтай отырып, әлемдік мәдениетке де құрметпен қарауы тиіс.

Тапсырмалар:

1. Сұрақ: Мәтінде қандай әлеуметтік мәселе қозғалған?

Жауап нұсқалары:

А) Құндылықтардың өзгеруі және олардың маңыздылығы

В) Қазақ халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары

С) Технологиялардың қоғамға тигізетін әсері

D) Білім алудың маңыздылығы

2. Сұрақ: Қазақ халқында қандай құндылықтар ежелден бері маңызды деп саналады?

Жауап нұсқалары:

- A) Отбасыға құрмет, қонақжайлылық, еңбексүйгіштік
- B) Спорттық жетістіктер, жаңа технологиялар, жаһандану
- C) Теңдік, инновациялар, қаржылық сауаттылық
- D) Демократия, саяси көзқарастар, экономика

Дескрипторлар:

1. Мәтінде көтерілген әлеуметтік мәселені анықтайды
2. Қазақ халқының құндылықтарын ажыратады
3. Негізгі ойды тауып, мәтіндегі дәлелдермен байланыстырады

Негіздеме:

1-деңгейлі тапсырмалар қарапайым ақпаратты анықтау, негізгі ойды табу және мәтіндегі негізгі мәселелерді ажырату дағдыларын тексереді. Мәтінде адам өміріндегі құндылықтардың рөлі мен олардың уақыт өте өзгеріске ұшырайтыны қарастырылады. Мәтіндегі негізгі әлеуметтік мәселені түсінуін бағалайды. Құндылықтардың маңыздылығын ажыратып, олардың өзгеру себептерін анықтауына көмектеседі. Мәтіндегі ақпаратты тікелей түсініп, негізгі ойын табу дағдыларын дамытады.

Мақсаты: 8.1.3.1 тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсіну, ұсынылған ақпараттан астарлы ойды анықтау

Мәтін

Әр адамның өмірінде маңызды орын алатын құндылықтар бар. Құндылықтар – адамның сенімдері мен ұстанымдары, өмірлік мақсаты мен бағытын анықтайтын маңызды қағидалар. Олар адамды дұрыс жолға бағыттап, шешім қабылдауына әсер етеді. Қазақ халқында өмірлік құндылықтардың ерекше жүйесі қалыптасқан. Олардың қатарында отбасыға құрмет, адалдық, еңбексүйгіштік, білімге ұмтылу, достық пен бауырмалдық маңызды орын алады. Отбасы – әрбір адамның тірегі. Ата-ананы сыйлау, үлкендерді құрметтеу, кішіге қамқор болу – қазақ халқының басты дәстүрлерінің бірі. Адалдық – адамның ең басты қасиеттерінің бірі. Адал адам қоғамда сыйлы болады, достық пен қарым-қатынаста сенімділік орнатады. Еңбексүйгіштік – жетістікке жетудің негізгі жолы. Тек тынымсыз еңбек пен білімге ұмтылу ғана табысқа жетелейді. Қазіргі замандағы жаһандану мен технологиялардың дамуы адамдардың өмірлік құндылықтарына әсер етуде. Кейбір дәстүрлер ұмытылып, жаңа құндылықтар пайда болуда. Дегенмен, отбасы, адалдық, мейірімділік, жауапкершілік, әділеттілік сияқты қасиеттер өз маңызын ешқашан жоғалтпайды. Өмірлік құндылықтар – әрбір адамның ішкі байлығы. Адам қандай жағдай болмасын, өз құндылықтарын жоғалтпай, оларды сақтауға және болашақ ұрпаққа жеткізуге тиіс. пиза 1 деңгейлі тапсырмалар, мақсаты, дескриптор, негіздеме керек

Тапсырмалар:

1. Сұрақ: Мәтінге сәйкес, адамның өмірлік құндылықтарына не жатады?

Жауап нұсқалары:

- A) Ақша, сән, танымалдылық
- B) Отбасы, адалдық, еңбексүйгіштік
- C) Спорт, ойын-сауық, демалыс
- D) Технологиялар, интернет, саяхат

2. Сұрақ: Қазақ халқының басты дәстүрлерінің бірі қандай?

Жауап нұсқалары:

- A) Спортпен айналысу
- B) Ата-ананы сыйлау, үлкендерді құрметтеу
- C) Ғылыммен айналысу
- D) Достармен көңілді уақыт өткізу

3. Сұрақ: Өмірлік құндылықтардың өзгеруіне не әсер етеді?

Жауап нұсқалары:

- A) Жаһандану мен технологиялардың дамуы
- B) Адамдардың жас ерекшеліктері
- C) Табиғи апаттар
- D) Демалыс күндерінің көбеюі

4. Сұрақ: Мәтіндегі негізгі ой қандай?

Жауап нұсқалары:

- A) Өмірлік құндылықтар адамның ішкі байлығы және оларды сақтау маңызды
- B) Технологиялардың дамуы адамдарды бақытты етеді
- C) Құндылықтар әр адамға байланысты өзгеріп отырады
- D) Өмірдегі ең басты нәрсе – бай болу

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің негізгі ойын түсініп, маңызды ақпараттарды анықтайды.

2. Ұсынылған ақпарат бойынша дұрыс жауапты таңдайды.

3. Өмірлік құндылықтар ұғымын ажырата алады.

Негіздеме:

1-деңгейлі тапсырмалар қарапайым, тікелей ақпаратты мәтіннен табуға негізделген. Бұл деңгейде оқушылар мәтіндегі негізгі идеяны түсінуі, нақты ақпаратты табуы және берілген жауаптар ішінен дұрыс нұсқаны анықтай алуы қажет. Тапсырмалар тыңдалым дағдысын дамытуға және ақпаратты өңдеу қабілетін қалыптастыруға бағытталған.

II ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 8.2.3.1 -мақала, презентация құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату

Мәтін

Әлем мәдениеті – әртүрлі халықтардың дәстүрлері, өнері, тілі мен өмір сүру салтының жиынтығы. Әрбір елдің өзіндік мәдени ерекшеліктері бар, олар ғасырлар бойы қалыптасып, дамып келеді. Мәдениет халықтың рухани құндылықтарын бейнелейді және адамдар арасындағы қарым-қатынасты нығайтады. Пиза 2 деңгейлі 250-300 сөзі бар мәтінмен сөз тапсырмалар, мақсаты, дескриптор, негіздеме керек. Әлемдегі мәдениет түрлері әртүрлі: дәстүрлі және заманауи, ұлттық және жаһандық мәдениет болып бөлінеді. Дәстүрлі мәдениет ата-бабалардан қалған салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар арқылы беріледі. Мысалы, қазақ халқының қонақжайлылығы, ұлттық киімдері мен тағамдары – дәстүрлі мәдениеттің бір бөлігі. Ал заманауи мәдениетке технологияның дамуы, жаңа өнер бағыттары, кино және музыка жатады. Мәдени алмасу – халықтар арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастықтың маңызды бөлігі. Туризм, білім беру, интернет және халықаралық ұйымдар арқылы әлем халықтары бір-бірінің мәдениетін тануға мүмкіндік алады. Мысалы, қазақтың ұлттық домбыра күйлері шетелдерде танымал бола бастады, ал қазақ жастары басқа елдердің өнері мен әдебиетін меңгеруде. Жаһандану мәдениетке үлкен әсер етеді. Кейбір ұлттық ерекшеліктер жоғалып кетуі мүмкін, бірақ сонымен бірге халықтар арасындағы байланыс күшейеді. Әрбір адам өз мәдениетін сақтай отырып, басқа халықтардың да мәдениетін құрметтеуі керек. Әлем мәдениетін тану – толеранттылық пен бейбітшілікті нығайтудың жолы.

Тапсырмалар:

1. Берілген мәтінді жанры бойынша анықтаңыз.
  - Мәтіннің құрылымын талдап, оның мақалаға тән белгілерін анықтаңыз.
  - Қандай ерекшеліктер бұл мәтінді ақпараттық мақалаға жатқызуға мүмкіндік береді?
2. Жауапқа қойылатын талаптар:
  - Кіріспе, негізгі бөлім және қорытынды бөліктерін анықтау.
  - Объективті ақпараттың берілуін түсіндіру.
  - Мәтіннің ақпараттық-танымдық сипатта екенін дәлелдеу.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің құрылымы мен жанрлық ерекшеліктерін ажыратады.
2. Әлем мәдениетін дәстүрлі және заманауи түрлерге бөледі, мысалдар келтіреді.
3. Жаһанданудың мәдениетке әсерін сипаттайды.

Негіздеме:

Тапсырма 2-деңгейі мәтіннің құрылымын түсінуді, ақпаратты талдауды және оны жіктеуді талап етеді. Бұл деңгейде оқушылар мәтіндегі негізгі ойларды саралап, оларды өз сөзімен жеткізе білуі қажет. Сонымен қатар, оқушылар ақпаратты байланыстыра отырып, мәселені шешу жолдарын ұсынады, бұл олардың аналитикалық және логикалық ойлау қабілетін дамытады.

Мақсаты: 8.2.5.1 -перифразаның түрлі тәсілдерін қолдана отырып, мәтін бойынша сұрақтар құрастыру

Мәтін

Ертеде бір данышпан қария өмір сүріпті. Ол ел аралап, адамдарға ақыл-кеңесін айтып, жақсылықтың мәнін түсіндіріп жүреді екен. Бір күні қария ұзақ сапардан кейін үлкен бір ауылға келеді. Бұл ауылдың тұрғындары өте бай әрі күшті болғанымен, бір-біріне сенімсіздікпен қарап, үнемі дау-жанжалға түседі екен.

Қария ауыл тұрғындарын жинап:

— Мен сендерге адамзаттың ең маңызды құндылықтары туралы бір әңгіме айтайын. Бір заманда үш ағайынды жігіт өмір сүріпті. Олардың есімдері — Адалдық, Мейірімділік және Әділдік екен. Олар үнемі бірге жүріп, адамдарға көмек көрсетіп, өмірді жақсылыққа толтыруға тырысыпты.

Бір күні адамдар оларды сынамақ болып:

— Сендердің қайсың ең маңыздысың? – деп сұрапты.

Сонда Адалдық былай деп жауап беріпті:

— Егер мен кетсем, адамдар бір-біріне сенуді қояды, ал сенімсіз қоғамда тыныштық болмайды.

Мейірімділік:

— Егер мен жоғалсам, адамдар қатыгез болып, бір-біріне қамқорлық көрсетуді доғарады, – дейді.

Ал Әділдік:

— Егер мен болмасаң, бұл дүниеде тәртіп жоғалады, әлсіздер жапа шегеді, ал күштілер басқаларды езіп тастайды, – депті.

Адамдар ойланып, үшеуінің де өте маңызды екенін түсініпті.

Қария әңгімесін аяқтап:

— Егер осы үш қасиет – Адалдық, Мейірімділік және Әділдік сендердің жүректеріңде болса, өмірлерің шаттық пен берекеге толы болады, – депті.

Сол күннен бастап ауыл тұрғындары қарияның сөзін тындап, бір-біріне сеніммен, қамқорлықпен және әділдікпен қарауды үйреніпті.

Аңыздың тағылымы: Адамзаттық құндылықтар – бұл қоғамның негізі. Егер адамдар адал, мейірімді және әділ болса, әлем жақсылыққа толады.

Тапсырмалар:

1. Мәтіндегі негізгі идеяны перифраз әдісімен анықтаңыз.

- Аңызда қандай құндылықтар туралы айтылған?
- Неліктен Адалдық, Мейірімділік және Әділдік бірдей маңызды деп саналады?
- Егер осы үш қасиеттің біреуі қоғамда болмаса, не өзгерер еді?

2. Перифраз әдісімен балама сұрақтар құрастырыңыз.

- «Адамдар не үшін үш ағайынды жігітке сұрақ қойды?» → *Үш ағайынның маңыздылығын анықтау үшін қандай сұрақ қойылды?*
- «Ауыл тұрғындары неге өзгерді?» → *Қарияның сөзінен кейін ауыл тұрғындары қандай шешім қабылдады?*

– «Аңыз қандай қорытынды жасайды?» → *Осы әңгімеден қандай тағылым алуға болады?*

Дескрипторлар:

1. Перифразаның әртүрлі тәсілдерін қолданады.
2. Негізгі ойды сақтай отырып, сұрақтарды балама түрде қайта құрастырады.

Негіздеме:

Тапсырмалар мәтінді жай ғана түсінуді емес, оны талдауды және қорытынды жасауды талап етеді. Оқушылардан мәтіндегі ойлар арасында байланысты табу, себеп-салдарын анықтау және логикалық пайымдау қажет. Тапсырмалар оқушылардың мәтінді түсіну дағдысын арттырып, өмірлік құндылықтар туралы ойлануға жетелейді.

Мақсаты: 8.2.2.1 -публицистикалық және ғылыми стиль ерекшеліктерін қолданылған тілдік құралдар арқылы тану

Мәтін

Кәсіп пен еңбек – табыстың кілті

Әр адамның өмірінде еңбек пен кәсіптің алатын орны ерекше. Адам өз еңбегінің нәтижесінде жетістікке жетіп, қоғамға пайдасын тигізеді. Еңбек – адамзат өмірінің негізгі тірегі. Ол адамның дағдыларын дамытып, табысқа жетуге мүмкіндік береді.

Кәсіп – адамның белгілі бір салада жұмыс істеп, өз еңбегі арқылы табыс табуы. Кәсіптің түрлері өте көп: ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, сауда, қызмет көрсету, технология, ғылым және шығармашылық. Қазіргі заманда кәсіпкерлік ерекше маңызға ие болып отыр. Өз ісін бастаған адамдар жаңа жұмыс орындарын ашып, экономиканы дамытады.

Еңбекқорлық – кез келген кәсіптің негізі. Адам өз ісін жақсы меңгерсе, білімі мен тәжірибесін жетілдірсе, табысқа жетуі оңайырақ болады. Мысалы, ұлы ойшыл әл-Фараби: "Еңбек – адамның рухани және материалдық дамуының негізі" деп айтқан. Шынында да, табысқа жеткен адамдардың барлығы үлкен еңбекпен жетістікке жеткен.

Бүгінгі таңда технология дамып, жаңа кәсіп түрлері пайда болуда. Ақпараттық технология, бағдарламалау, жасанды интеллект, маркетинг сияқты салаларда еңбек етіп, үлкен жетістіктерге жетуге болады. Дегенмен, қандай кәсіппен айналысса да, бастысы – адал еңбек пен табандылық.

Қоғамда еңбекқор адамдар әрдайым құрметке ие. Олар тек өздері ғана табысқа жетіп қоймай, басқаларға да көмектеседі. Сондықтан әр адам өзіне ұнайтын кәсіпті тауып, оны дамытуға күш салуы қажет.

Қорытынды:

Кәсіп пен еңбек – адамның өмірін мағыналы әрі табысты ететін басты құндылықтар. Еңбек еткен адамның болашағы жарқын болады, ал өз кәсібін дұрыс таңдаған жан өмірден өз орнын табады.

Тапсырмалар:

1. Мәтіннің стилін анықтаңыз және дәлелденіңіз.

– Берілген мәтін публицистикалық стильде ме, әлде ғылыми стильде жазылған ба?

– Қандай тілдік құралдар осы стильді анықтауға көмектеседі?

2. Мәтіндегі публицистикалық және ғылыми стиль элементтерін бөліп көрсетіңіз.

– Кәсіп пен еңбек туралы мәтіндегі терминдерді және публицистикалық сипаттағы сөйлемдерді анықтаңыз.

– Олардың мәтіндегі қызметін сипаттаңыз.

3. Мәтінді таза ғылыми стильде қайта жазыңыз.

– Публицистикалық элементтерді алып тастап, мәтінді ғылыми стильге сай өзгертіңіз.

– Ғылыми стильге тән терминдер мен дәлелдер қосыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің стилін анықтайды және тілдік құралдар арқылы дәлелдейді.

2. Публицистикалық және ғылыми стиль элементтерін салыстырып, ерекшеліктерін көрсетеді.

3. Мәтінді ғылыми стильге сай өзгертіп, дәлелдер қосады.

Негіздеме:

2 деңгейлі тапсырмалар оқушылардың мәтін құрылымын, тілдік ерекшеліктерін талдау дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл деңгейде оқушылар публицистикалық және ғылыми стильдің айырмашылығын анықтап, оны тілдік құралдар арқылы негіздей алуы керек. Сондай-ақ, мәтінді қайта құру арқылы олардың аналитикалық және шығармашылық қабілеттері дамиды.

Мақсаты: 8.2. 5. 1 перифразаның түрлі тәсілдерін қолдана отырып, мәтін бойынша сұрақтар құрастыру

Мәтін

Әрбір адамның өмірінде мамандық таңдау – ең маңызды шешімдердің бірі. Бұл таңдаудың дұрыстығы болашақ өміріңнің бағытын, жетістіктеріңді және қоғамдағы орныңды анықтайды. Сол себепті мамандықты саналы түрде таңдап, өз қызығушылықтары мен қабілеттеріне сай бағытты анықтау өте маңызды.

Мамандық таңдау барысында ең алдымен адамның жеке қызығушылықтары мен қабілеттері ескерілуі керек. Егер адам өзіне ұнайтын іспен айналысса, ол жұмысты қуанышпен істейді және жоғары нәтижеге жетеді. Мысалы, шығармашылық қабілеті бар адам дизайнер, жазушы немесе суретші бола алады, ал логикалық ойлауы мықты адам инженер, математик немесе бағдарламашы мамандықтарын таңдауы мүмкін.

Сондай-ақ, таңдалған мамандықтың еңбек нарығындағы қажеттілігін де ескеру қажет. Қазіргі кезде технологияның дамуына байланысты IT мамандары, инженерлер, дәрігерлер, мұғалімдер мен кәсіпкерлерге сұраныс

жоғары. Дегенмен, қандай мамандық болмасын, егер адам өз саласын жақсы меңгерсе және үздіксіз дамуға ұмтылса, ол кез келген жағдайда табысқа жете алады.

Ата-ананың, мұғалімдердің және тәжірибелі мамандардың кеңесін тыңдау да маңызды. Бірақ ең соңғы шешімді әр адам өзі қабылдауы керек. Өз жүрегінің дауысын тыңдап, қызығушылығына сай мамандық таңдау – болашақта бақытты әрі табысты болудың басты шарты.

Қорытындылай келе, мамандық таңдау – адамның болашағын анықтайтын жауапты қадам. Өз қабілеттеріңді, қызығушылықтарыңды және еңбек нарығындағы қажеттіліктерді ескере отырып, саналы таңдау жасау – табысты өмірдің негізі.

Тапсырмалар:

1. Мәтіндегі негізгі идеяны перифраз әдісімен анықтаңыз.

– Мамандық таңдау неліктен адамның болашағына әсер етеді?

– Жеке қызығушылықтар мен қабілеттер неліктен маңызды?

– Жұмыс нарығындағы сұранысты ескерудің маңызы қандай?

2. Перифраз әдісімен балама сұрақтар құрастырыңыз.

– «Мамандықты таңдауда қандай факторлар маңызды?»

→ *Адам қандай көрсеткіштерге сүйене отырып мамандық таңдауы керек?*

– «Қандай мамандықтар қазіргі таңда сұранысқа ие?»

→ *Бүгінгі күннің еңбек нарығында қай мамандықтарға қажеттілік жоғары?*

– «Өз жүрегіңнің дауысын тыңдау не үшін маңызды?»

→ *Адам өзіне ұнайтын жұмысты таңдаса, болашақта қандай жетістіктерге жете алады?*

Дескрипторлар:

1. Перифразаның әртүрлі тәсілдерін қолданады.

2. Мәтіндегі негізгі ойды сақтай отырып, сұрақтарды балама түрде қайта құрастырады.

3. Мамандық таңдау мәселесін терең түсініп, оған қатысты сұрақтар құрастырады.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың перифраз әдісін қолдану қабілетін дамытуға бағытталған.

Оқушылар мәтінді толық түсініп, оның мазмұны бойынша түрлі сұрақтар құрастыруды үйренеді. Сонымен қатар, бұл олардың тілдік дағдыларын, ойлау қабілеттерін жетілдіруге және ақпаратты әртүрлі қырынан талдауға көмектеседі. Оқу сауаттылығын дамытуға, жауапты шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Мақсаты: 8.2.3.1 -мақала, презентация құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату.

Мәтін

Ғаламның пайда болуы: Ғылыми көзқарастар

Ғаламның пайда болуы – адамзат тарихындағы ең қызықты әрі маңызды сұрақтардың бірі. Ғалымдар бұл сұраққа әртүрлі теориялар арқылы жауап беруге тырысуда. Бүгінгі таңда ең кең тараған ғылыми теория – Үлкен Жарылыс теориясы.

Үлкен Жарылыс теориясы

Бұл теорияға сәйкес, шамамен 13,8 миллиард жыл бұрын ғалам бір нүктеден бастау алған. Ол жарылып, кеңею арқылы бүгінгі біз білетін жұлдыздар, галактикалар және ғаламшарлар жүйесін қалыптастырды. Бұл теорияны қолдайтын дәлелдердің бірі – ғаламның әлі де кеңеюде екендігі және ғарыштық микротолқынды фондық сәулелену.

Альтернативті теориялар

Үлкен Жарылыстан бөлек, ғаламның мәңгілік өмір сүретіні туралы «Тұрақты күй теориясы» және ғаламның циклді түрде пайда болып, жойылатыны туралы «Үлкен серпіліс» гипотезасы бар. Дегенмен, қазіргі ғылыми қауымдастықта Үлкен Жарылыс теориясы ең дәлелді әрі қолдау тапқан теория болып саналады.

Ғаламның пайда болуы туралы зерттеулер әлі де жалғасуда. Ғалымдар жаңа технологиялар арқылы ғаламның жаратылысы мен эволюциясын тереңірек түсінуге тырысып жатыр. Бұл зерттеулер біздің әлем туралы түсінігімізді кеңейтумен қатар, оның болашағы туралы да болжам жасауға көмектеседі.

Тапсырмалар:

1. Мақала құрылымына талдау жасаңыз.
  - Кіріспе бөлімде қандай ақпарат берілген?
  - Негізгі бөлім қандай теорияларды сипаттайды?
  - Қорытындыда қандай тұжырым жасалған?
2. Мәтінді ғылыми және публицистикалық стильге сәйкестендіріңіз.
  - Мәтіндегі ғылыми стиль элементтерін анықтаңыз.
  - Егер бұл мәтін публицистикалық стильде жазылса, қандай өзгерістер енгізу қажет?

Дескрипторлар:

1. Мақала құрылымын талдайды (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды).
2. Ғылыми стиль ерекшеліктерін таниды.
3. Мәтінді жанрлық ерекшеліктеріне қарай талдап, салыстырады.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың ғылыми стильді түсінуін дамытуға бағытталған. Оқушылар мақала құрылымын талдай отырып, оның жанрлық ерекшеліктерін ажыратуды үйренеді. Сонымен қатар, ғылыми және публицистикалық стильдердің айырмашылықтарын анықтап, мәтіннің стилистикалық ерекшеліктеріне назар аударады.

Мақсаты: 8.1.6.1 - коммуникативтік жағдаятқа сай ғылыми және халықаралық терминдерді, ғылыми деректерді орынды қолданып, диалог, монолог, полилогта өз ойын дәлелді, жүйелі жеткізу.

Мәтін

Ғарышты зерттеу – адамзаттың ең ұлы жетістіктерінің бірі. XX ғасырдың ортасында басталған ғарыштық зерттеулер бүгінде технологиялық серпілістерге жол ашты. 1957 жылы алғаш рет Жер орбитасына "Спутник-1" атты жасанды жер серігі ұшырылды. Бұл оқиға әлемде ғарыш дәуірінің басталуына себеп болды.

1961 жылы кеңестік ғарышкер Юрий Гагарин "Восток-1" кемесімен ғарышқа алғаш болып ұшып, Жерді айналып шықты. Бұл миссия бүкіл адамзат үшін тарихи сәт болды. Ал 1969 жылы "Аполлон-11" миссиясы арқылы америкалық ғарышкерлер Нил Армстронг пен Эдвин Олдрин Ай бетіне алғаш аяқ басты.

Қазіргі уақытта ғарыштық зерттеулердің жаңа кезеңі басталды. Жеке компаниялар SpaceX, Blue Origin және NASA сияқты ұйымдар Марсқа адам жіберу, Жер орбитасында тұрақты мекен салу, ғарыштық туризмді дамыту сияқты жобалармен айналысуда.

Ғарыштық технологиялардың дамуы тек ғылыми мақсаттарға ғана емес, күнделікті өмірге де әсер етеді. Байланыс спутниктері, GPS жүйесі, метеорологиялық бақылаулар – осының бәрі ғарыштық зерттеулердің жемісі.

Ғарышты игеру – болашақтың негізгі бағыттарының бірі. Ғылым мен технологияның дамуы арқылы адамзат алдағы жылдары басқа ғаламшарларды зерттеп, жаңа мүмкіндіктер аша алады. Осылайша, ғарышқа жол шынында да жерден басталады.

Тапсырмалар:

1. Мәтінде қолданылған ғылыми және халықаралық терминдерді анықтаңыз.

Ғарышкер, орбита, спутник, миссия, технология, NASA, SpaceX сияқты сөздердің мағынасын түсіндіріңіз.

2. Ғарыштық зерттеулердің маңызын түсіндіріңіз.

- Неліктен ғарыштық зерттеулер адамзат үшін маңызды?
- Ғарыштық технологиялардың күнделікті өмірге әсері қандай?

3. Диалог құрастырыңыз.

Төмендегі тақырыпта екі адамның (маман мен студент) арасындағы сұхбатты жазыңыз:

- «Болашақта Марсқа қоныс аудару мүмкін бе?»

Дескрипторлар:

1. Ғылыми және халықаралық терминдерді дұрыс қолданады.
2. Ғарыштық зерттеулердің маңызын дәлелді түрде сипаттайды.
3. Коммуникативтік жағдаятқа сай диалог құрастырады

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың ғылыми терминдерді дұрыс қолдануын, логикалық және дәлелді ой жеткізе алуын бағалайды. Ғарыштық зерттеулердің

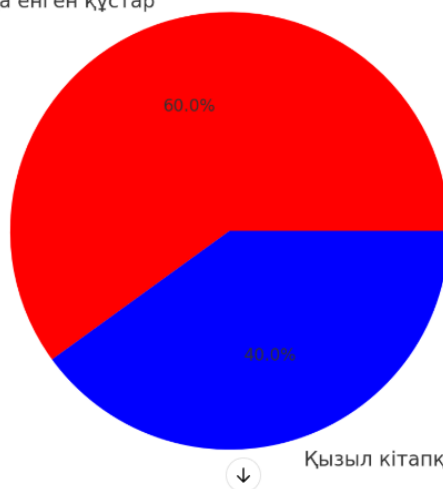
маңызын түсіндіру арқылы оқушылар ғылыми коммуникация дағдыларын дамытады.

Мақсаты: 8.3.3.1 -мәтін құрылымын сақтай отырып, графиктік мәтіндегі (диаграмма, кесте) деректердің маңызды тұстарын анықтап жазу;

Мәтін

Түрі	Қызыл кітап статусы	Саны	Негізгі мекен ету аймағы
Қара дегелек	Сирек кездесетін түр	500-1000	Қазақстанның солтүстік және батыс өңірлері
Ақбас тырна	Жойылып кету қаупі бар	1000-1500	Оңтүстік Қазақстан, Сырдария өзені маңы
Қызылқұйрық	Сирек кездесетін түр	2000-2500	Алтай, Тарбағатай, Жетісу аймақтары
Балқаш алабұғасы	Жойылып кету қаупі бар	Белгісіз	Балқаш көлі
Сібір бекіресі	Жойылып кету қаупі бар	500-ге жуық	Каспий, Жайық өзені

Қызыл кітапқа енген құстар

Қызыл кітапқа енген балықтар

Диаграмма 1 - Қызыл кітапқа енген құстар мен балықтардың таралуы

3. Қысқаша сипаттама

Қазақстанның Қызыл кітабына енген құстар мен балықтардың саны жыл сайын азаюда. Олардың негізгі қауіптері – мекен ету ортасының бұзылуы, браконьерлік және климаттық өзгерістер.

Құстар арасында Қара дегелек пен Ақбас тырна жойылып кету қаупінде. Олардың саны 1000-нан аспайды.

Балықтар арасында Балқаш алабұғасы мен Сібір бекіресі сирек кездеседі. Бұл балықтар заңсыз балық аулаудың кесірінен жоғалып барады.

Табиғатты қорғау мақсатында қорықтар мен ұлттық саябақтар құрылып, бақылау шаралары күшейтілуі қажет.

Тапсырмалар:

1. Графиктік мәтіндегі ақпаратты талдау:

Кестеден Қазақстанда жойылып кету қаупі бар қандай құстар мен балықтарды табуға болатынын анықтаңыз.

2. Диаграммадағы деректерге сүйене отырып, қай топтың (құстар немесе балықтар) жағдайы күрделі екенін анықтаңыз.

3. Экологиялық қорғаныс туралы пікір білдіру:

«Жойылып бара жатқан жануарларды сақтап қалу үшін қандай шаралар қолдану керек?» тақырыбында 5-6 сөйлемнен тұратын ой жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Графиктік мәтіндегі негізгі ақпаратты анықтайды.

2. Қызыл кітапқа енген құстар мен балықтардың саны мен таралу аймағын түсіндіреді.

3. Экологиялық мәселелер бойынша өз ойын жүйелі жеткізеді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың диаграмма мен кестедегі мәліметтерді талдау дағдыларын дамытуға арналған. Олар Қызыл кітапқа енген құстар мен балықтардың саны мен таралуын түсініп, олардың жойылу себептері мен қорғау шараларын талдайды.

Мақсаты: 8.4.4.4 – жай сөйлемдерді айтылу мақсаты мен құрылымдық ерекшелігіне сай қолдану.

Мәтін

Адамзат ежелден ғарыштың құпияларын зерттеуге қызығушылық танытты. Ежелгі өркениеттер жұлдыздарды бақылап, аспан денелерінің қозғалысын зерттеген. Ғылым дамыған сайын, ғалымдар ғарыш туралы жаңа мәліметтер ашып, оның құрылымы мен дамуын тереңірек түсіне бастады. Бүгінде астрономия – ең маңызды ғылыми салалардың бірі. Бұл мақалада ғарышты зерттеуге үлес қосқан атақты астроном туралы айтамыз.

Ғарышты зерттеуге үлес қосқан ғалымдар

– Клавдий Птолемей (90-168 жж.)

Көне дәуірдегі әйгілі ғалым Птолемей геоцентрлік жүйе ұсынды. Ол Жер ғаламның ортасында орналасқан деп есептеді. Бұл теория бірнеше ғасыр бойы астрономияның негізі болып келді.

– Николай Коперник (1473-1543 жж.)

Коперник гелиоцентрлік жүйені ұсынды, яғни Күн ғаламның о

– Галилео Галилей (1564-1642 жж.)

Галилей телескопический жасап, оны ғарышты зерттеуге пайдаланды. Ол Айдың бетінде кратерлер бар екенін, Юпитердің серіктері бар екенін және Күн дақтарын ашты. Бұл бақылаулар Коперниктің теориясы растады.

– Исаак Ньютон (1643-1727 жж.)

Ньютон тартылыс заңын ашып, аспан денелерінің қозғалысын түсіндіруге мүмкіндік берді. Оның жұмыстары ғарышты зерттеудің физикалық негізін қалады.

– Эдвин Хаббл (1889-1953 жж.)

Хаббл галактикалардың бір-бірінен алыстап жатқанын дәлелдеп, ғаламның кеңейіп жатқанын көрсетті. Бұл жаңалық Үлкен Жарылыс теориясының негізін қалады.

– Стивен Хокинг (1942-2018 жж.)

Хокинг ғарыштың табиғатын, қара құрдымдар мен ғаламның кеңеюін зерттеді. Оның «Уақыттың қысқаша тарихы» кітабы астрономияны көпшілікке түсінікті етіп жеткізді.

Ғарышты зерттеу ғасырлар бойы жалғасып келеді және әрбір жаңа ашылу бізді ғаламның құпияларына жақындатады. Астрономдардың еңбегі арқасында біз ғаламның құрылымы, планеталар мен жұлдыздардың қозғалысы туралы көбірек біле аламыз. Қазіргі уақытта ғарышты зерттеу жалғасуда, және бұл ғылым болашақта да маңызды жаңалықтар әкелетіні сөзсіз.

Тапсырмалар:

1. Берілген мәтіннен хабарлы, сұраулы, лепті және бұйрықты сөйлемдерді анықтаңыз.

– Әр сөйлемнің түрін анықтап, олардың мәтіндегі қызметін түсіндіріңіз.

– Қандай сөйлемдер жиі кездеседі және неге?

2. Мәтіндегі сөйлемдерді құрылымына қарай талдаңыз.

– Жай сөйлемдер мен құрмалас сөйлемдерді ажыратыңыз.

– Жай сөйлемдердің түрлерін (жақты, жақсыз, толымды, толымсыз) анықтаңыз.

3. Мәтінді түрлендіріңіз: сөйлемдерді әртүрлі мақсатпен қолданып, өзгертіңіз.

– Берілген мәтіннен хабарлы сөйлемдерді сұраулы сөйлемге айналдырыңыз.

– Мәтінге лепті және бұйрықты сөйлемдер қосып, оны жандандырыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі жай сөйлемдерді айтылу мақсатына қарай ажыратады.

2. Жай сөйлемдердің құрылымдық ерекшеліктерін талдайды.

3. Хабарлы сөйлемдерді сұраулы, лепті және бұйрықты сөйлемдерге өзгерте алады.

4. Мәтіннің мағынасын бұзбай, сөйлем құрылымын түрлендіреді.

Негіздеме:

3-деңгейлі тапсырмалар оқушылардың сөйлем құрылымын терең түсінуіне, олардың айтылу мақсатын анықтауға және сөйлемдерді түрлендіруге бағытталған. Бұл деңгейде оқушылар тек ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны түрлендіріп, шығармашылық тұрғыдан өңдей алады.

Сонымен қатар, сөйлемдерді өзгерту арқылы оқушылардың синтаксистік дағдылары дамиды.

III ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 8.4.4.4 – жай сөйлемдерді айтылу мақсаты мен құрылымдық ерекшелігіне сай қолдану.

Мәтін

Баяғыда бір шағын ауылда Ержан есімді өте зерек бала өмір сүріпті. Ол күн сайын көк ас панға қарап, қиялға берілетін. Айдың бетіндегі дақтарды көріп, олардың не екенін білгісі келетін. Жұлдыздар жымыңдаған сайын олармен

Бір күні Ержан атасынан сұрады:

— Ата, неге жұлдыздар бізге қол жетпестей алыс? Олар қайда орналасқан?

Атасы:

— Балам, жұлдыздар аспандағы ғажайып дүниелер. Олар алыста болса да, егер сен шын қаласаң, бір күні сол жаққа да жете аласың! Бірақ әрбір үлкен сапар жерден басталады. Егер ғарышқа барғың келсе, алдымен оқуыңды жақсы м

Сол күннен бастап Ержан был ерекше құштар болды. Ол кітапханадан ғарыш туралы барлық кітаптарды тауып оқыды. Күндіз сабақтарын жақсы оқып, түнде телескопические арқылы аспанды бақылап, Ай мен жұлдыздарды зерттеді. Оның арманын бүкіл ауыл білді.

Бір күні олардың ауылына үлкен қаладағы ғарыш орталығының ғалымдары келді. Олар мектепте ғарыш туралы деріс оқыды. Ержан осы сәтті пайдаланып, ғалымдарға көптеген сұрақт

— Ғарышқа бару үшін не істеуім керек? — деді

— Ең алдымен, жақсы оқу керек. Ғарышкер болу үшін физика, математика, аэроавтика, инженерия сияқты ғылымдарды меңгеру қажет. Ал сенің көзіндегі жалынға қарасам, сенің қолыңнан бәрі

Осы сөздер Ержанның жүрегіне үміт ұялатты. Ол бар ынтасымен оқуға кірісті. Мектепті үздік бітіріп, қаладағы университетке түсті. Сол жерде ол ғарыш туралы білімін тереңдетті. Уақыт өте келе, Ержан ғарышкер болуға мүмкін екенін түсінді

Көп жылдық дайындықтан кейін ол нағыз ғарышкер атанып, алғашқы ғарыш сапарына аттанды. Зымыран жерден көкке көтерілген сәтте, оның есіне атасының сөздері есіне түсті

Аспанға көтерілгенде, ол төменге қарап, туған ауылын көрді. Ол өзінің кішкентай ауылынан басталған үлкен арманының орындағанына қуанды.

Ғарыштан оралған соң, Ержан ауылына келіп, балаларға өзінің сапары туралы айтып берді. Оның әңгімелерін тыңдаған кішкентай балалардың жүрегінде жаңа армандарды ұялатты.

Осылайша, Ержанның балалық арманынан басталған сапары жаңа ұрпаққа шабыт сыйлады. Өйткені, шын ниетпен талпынсаң, ең алыс жұлдыздарға жетесің.

Тапсырмалар:

1. Мәтіндегі сөйлемдерді айтылу мақсатына қарай жіктеңіз.

– Берілген мәтіннен хабарлы, сұраулы, лепті және бұйрықты сөйлемдерді анықтаңыз.

– Әр сөйлем түрінің мәтіндегі қызметін талдаңыз.

– Қандай сөйлемдер жиі кездеседі және не үшін?

Дескрипторлар:

1. Хабарлы сөйлемдерді табады (мысалы: *«Ол кітапханадан ғарыш туралы барлық кітаптарды тауып оқыды»*).

2. Сұраулы сөйлемдерді анықтайды (мысалы: *«Ғарышқа бару үшін не істеуім керек?»*).

3. Лепті сөйлемдерді талдайды (мысалы: *«Өйткені, шын ниетпен талпынсаң, ең алыс жұлдыздарға жетесің!»*).

4. Бұйрықты сөйлемдердің мәтіндегі рөлін анықтайды.

2. Мәтіндегі сөйлемдердің құрылымдық ерекшеліктерін талдаңыз.

– Жай сөйлемдерді тауып, оларды жақты, жақсыз, толымды, толымсыз түрлеріне жіктеңіз.

– Неліктен кей сөйлемдер жақсыз немесе толымсыз болып тұрғанын түсіндіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Жай сөйлемдерді анықтайды.

2. Жақты және жақсыз сөйлемдерді ажыратады (мысалы, жақсыз: *«Оның есіне атасының сөздері түсті»*).

3. Толымды және толымсыз сөйлемдерді анықтайды.

Негіздеме:

3-деңгейлі тапсырмалар оқушылардың сөйлем құрылымын терең түсінуіне, олардың айтылу мақсатын анықтауға және сөйлемдерді түрлендіруге бағытталған. Бұл деңгейде оқушылар тек ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны түрлендіріп, шығармашылық тұрғыдан өңдей алады. Сөйлем түрлерін өзгерту арқылы оқушылардың синтаксистік дағдылары дамиды және мәтінді жан-жақты талдауға мүмкіндік алады.

Мақсаты: 7. 3. 2. 1 жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, аннотация, тезис құрастырып жазу;

Мәтін

Жер серіктері – адамзаттың ғарышты зерттеу және пайдалану жолындағы ең маңызды жетістіктерінің бірі. Олар Жердің айналасында орбитада айналып, әртүрлі ғылыми, байланыс, навигация және бақылау мақсаттарына қызмет етеді.

Жер серіктерінің түрлері мен қызметтері

Жер серіктері атқаратын міндеттеріне қарай бірнеше түрге бөлінеді:

Байланыс серіктері: Телефон, теледидар және интернет байланысын қамтамасыз етеді.

Навигациялық серіктер: GPS сияқты жүйелер арқылы жердегі көлік пен құрылғылардың орналасуын анықтауға көмектеседі.

Метеорологиялық серіктер: Ауа райын бақылап, болжауға мүмкіндік береді.

Ғылыми зерттеу серіктері: Ғарыштық құбылыстарды, Жердің атмосферасын және басқа да ғылыми мақсаттарды зерттейді.

Қазақстанның ғарыштық бағдарламасы

Қазақстан ғарыш саласында айтарлықтай жетістіктерге жетті. Елімізде бірнеше байланыс және жерді қашықтықтан зондтау серіктері іске қосылды. Мысалы, "KazSat" байланыс серіктері Қазақстанның телекоммуникациялық қажеттіліктерін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, "KazEOSat" серіктері жерді қашықтықтан зондтау арқылы ауыл шаруашылығы, экология және төтенше жағдайларды бақылау салаларында қолданылады.

Ғарыштық технологиялардың болашағы

Ғарыштық технологиялар күн сайын дамып, жаңа мүмкіндіктер ашуда. Жер серіктерінің көмегімен жоғары дәлдікті байланыс, навигация және жерді бақылау жүйелері құрылуда. Қазақстан да бұл үрдістен қалыс қалмай, өз ғарыштық бағдарламасын жетілдіруде. Алдағы уақытта жаңа серіктерді іске қосу және ғарыштық зерттеулерді тереңдету жоспарлануда.

Жер серіктері қазіргі заманғы өмірдің ажырамас бөлігіне айналды. Олар байланыс, навигация, ғылым және қауіпсіздік салаларында маңызды қызметтер атқарады. Қазақстанның ғарыштық бағдарламасы да осы бағытта дамып, елдің ғылыми-техникалық әлеуетін арттыруға үлес қосуда.

Тапсырмалар:

1. Берілген мәтін бойынша аннотация жазыңыз.
  - Мәтіннің негізгі мазмұнын қысқаша сипаттаңыз.
  - Аннотация көлемі 3-4 сөйлемнен аспауы тиіс.
2. Мәтіннің негізгі тезистерін анықтаңыз.
  - Мәтіннің негізгі ойларын қысқа, нақты тезис түрінде жазыңыз.
  - Әрбір тезис негізгі бөлімдерді қамтуы керек.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің негізгі ойын анықтап, қысқа әрі нақты сипаттайды.
2. Мәтіннің маңызды аспектілерін қамтиды.
3. Мәтіндегі негізгі ойларды ажыратады.
4. Тезистерді қысқа әрі түсінікті етіп, логикалық құрылымын сақтайды.

Негіздеме:

3-деңгейлі тапсырмалар оқушылардың мәтіннің негізгі идеясын түсінуіне, оны қысқа әрі нақты түрде бере білуіне бағытталған. Аннотация жазу арқылы олар мәтінді ықшамдап, маңызды ақпаратты іріктейді. Тезис

жазу барысында құрылымдық ойлау қабілеті дамиды. Ал мәтінді ғылыми стильде қайта жазу арқылы оқушылардың стильдік ерекшеліктерді ажыратып, академиялық жазу дағдылары қалыптасады.

Мақсаты: 8. 4. 4. 1 сөз тіркесінің байланысу тәсілдері мен түрлері, есімді, етістікті сөз тіркестерін ажырату, қолдану.

Мәтін

Ғарышты игеру – адамзат өркениетінің ең ұлы жетістіктерінің бірі. Осы саладағы ғылыми-техникалық прогресс жер шарының әр түкпіріндегі миллиондаған адамдардың өміріне ықпал етті. Біз бүгін ғарышқа жасалған маңызды қадамдар туралы айтып береміз.

Алғашқы қадамдар

Ғарыш дәуірі 1957 жылы 4 қазанда КСРО-ның «Спутник-1» жасанды жер серігін ұшыруымен басталды. Бұл адамзат тарихындағы алғашқы жасанды серік болатын. Араға төрт жыл салып, 1961 жылы 12 сәуірде Юрий Гагарин «Восток-1» кемесімен ғарышқа аттанып, Жерді айналып шықты. Бұл оқиға бүкіл әлемге адамзаттың ғарышты игеруге деген құлшынысын көрсетті.

Марсты зерттеу

Соңғы жылдары Марсты зерттеу ерекше қарқын алды. NASA-ның «Curiosity» және «Perseverance» марсоходтары Қызыл ғаламшардың бетінде зерттеулер жүргізіп, тіршілік белгілерін іздеуде. SpaceX компаниясы да Марсты игеру жоспарын ұсынып, болашақта адамдарды сол жаққа жеткізуді көздеп отыр.

Ғарыштық технологиялар және болашақ

Ғарыш технологиялары бүгінде спутниктік байланыс, GPS, климаттық зерттеулер және басқа да көптеген салаларда қолданылады. Бүгінде коммерциялық ғарыштық туризм де қарқынды дамып келеді. SpaceX, Blue Origin және Virgin Galactic сияқты компаниялар ғарышқа туристерді ұшыру бағдарламаларын жүзеге асыруда.

Ғарышты игеру – адамзат үшін шексіз мүмкіндіктер әлемі. Келешекте жаңа ғарыштық станциялар, ай базалары мен Марсқа алғашқы экспедициялар жоспарлануда. Бұл ғылым мен технологияның дамуына зор серпін берері анық.

Бізбен бірге ғарышты зерттеуді жалғастырыңыз!

Тапсырмалар:

1. Мәтіннен есімді және етістікті сөз тіркестерін анықтаңыз.
  - Мәтіннен 5 есімді және 5 етістікті сөз тіркесін теріп жазыңыз.
  - Олардың байланысу тәсілдерін көрсетіңіз (матасу, қабысу, меңгеру, жанасу, қиысу).

Дескрипторлар:

1. Мәтіннен есімді және етістікті сөз тіркестерін ажыратады.
2. Әр тіркестің байланысу тәсілін дұрыс анықтайды.
3. Сөз тіркесінің құрамын түсіндіреді.

2. Берілген сөйлемдердегі сөз тіркестерінің байланысу түрін анықтаңыз.

Сөйлемдерден сөз тіркестерін тауып, олардың байланысу тәсілін көрсетіңіз.

Сөйлемдер:

1. Юрий Гагарин ғарышқа алғаш рет 1961 жылы ұшты.
2. SpaceX компаниясы болашақта Марсты игеруді жоспарлап отыр.
3. Ғарыштық технологиялар түрлі салаларда қолданылады.
4. «Perseverance» марсоходы Марсқа қонды.
5. Болашақта жаңа ғарыштық станциялар салынбақ

Дескрипторлар:

1. Сөйлемдерден сөз тіркестерін анықтайды.
2. Байланысу түрлерін дұрыс көрсетеді.

3. Берілген сөз тіркестерін пайдаланып, 5 сөйлем құрастырыңыз.

«Ғарыштық технологиялар», «Марсты игеру», «Зерттеу жүргізу», «Жасанды серік», «Климаттық зерттеулер» сөз тіркестерін қолданып, сөйлем жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Берілген сөз тіркестерін дұрыс қолданады.
2. Сөз тіркесінің байланысу тәсілін сақтайды.
3. Грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлем құрастырады.

Негіздеме:

3-деңгейлі тапсырмалар оқушылардың сөз тіркестерін дұрыс ажырату, олардың байланысу тәсілдерін анықтау және оларды өз мәтіндерінде дұрыс қолдану қабілеттерін дамытады.

1-тапсырма сөз тіркесін анықтау және байланыстыру тәсілдерін түсінуге көмектеседі.

2-тапсырма сөз тіркесінің байланысу тәсілдерін мәтіндік контексте ажыратуға бағытталған.

3-тапсырма оқушылардың өз ойларын сауатты құрастыруына және сөз тіркестерін орынды қолдануына ықпал етеді.

IV ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 8.2.4.1 - тақырыбы ұқсас ғылыми және публицистикалық стильдегі мәтіндердің тақырыбын, түрлерін (әңгімелеу, сипаттау, талқылау), құрылымын салыстыра талдау

Мәтін 1

Қызыл кітапқа енген жануарлар — бұл жойылу қаупі бар және қорғауды қажет ететін түрлер. Олардың саны жылдан-жылға азаюда, бұл экожүйенің бұзылуы мен адам әрекеттерінің нәтижесі. Қазақстанда да қызыл кітапқа енген жануарлар саны айтарлықтай және оларды қорғау шаралары қажет.

Жануарлар Қауіп Қатер Деңгейі

Қауіп деңгейі: Қызыл кітапқа енген жануарлар түрлі қауіп деңгейлері бойынша топтастырылған. Бұл деңгейлер жануарлардың жойылу қаупін көрсетеді.

Қауіп деңгейі	Жануарлар саны
Өте жоғары	Қар барысы, Қазақтың барсымы
Жоғары	Арқар, Сұр қасқыр
Орташа	Иіссіз күзен, Дала мысығы

Диаграммада қызыл кітапқа енген жануарлардың үлкен бөлігін «өте жоғары» және «жоғары» қауіп деңгейлері құрайды. Бұл жануарлар тұқымының жойылу ықтималдылығы өте жоғары, сондықтан оларды қорғау мен қалпына келтіру үшін арнайы бағдарламалар қажет.

Мекен ету аймақтары

Жануарлардың әртүрлі экожүйелерде мекен ететінін ескере отырып, олардың мекен ету аймақтары да әртүрлі болады. Мысалы:

Таулы аймақтар: Қар барысы, арқар

Орманды аймақтар: Иіссіз күзен

Дала мен шөлдер: Қазақтың барсымы

Мәтін 2

Қызыл кітапқа енген өсімдіктерді қорғау – ортақ міндет

Табиғат – адамзаттың өмір сүру ортасы, ал өсімдіктер – экожүйенің ажырамас бөлігі. Өкінішке қарай, адам әрекеттерінің салдарынан көптеген өсімдіктер жойылу қаупінде тұр. Осыған байланысты ерекше қорғауды қажет ететін өсімдіктер Қызыл кітапқа енгізіледі. Бұл кітап – сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдіктер мен жануарлар туралы маңызды құжат.

Қазақстан аумағында да жойылып бара жатқан өсімдіктер аз емес. Мысалы, Альберт қызғалдағы, Грейг қызғалдағы, Кауфман қызғалдағы сияқты гүлдер тек елімізде ғана өседі. Олардың жойылу себебі – адамдардың оларды жаппай жұлуы, жер жырту және экологиялық өзгерістер. Сондай-ақ, Қызыл кітапқа енген Қарқаралы рауғашы, Зеравшан аршасы, Сиверс алмасы сияқты өсімдіктер де ерекше қорғауды қажет етеді.

Өсімдіктердің жойылуы – тек табиғатқа ғана емес, адамзатқа да үлкен қауіп. Себебі өсімдіктер ауаны тазартады, топырақты эрозиядан қорғайды және жануарлар үшін қорек көзі болып табылады. Егер біз оларды сақтамасaq, болашақ ұрпақ үшін табиғат байлығы жоғалып кетуі мүмкін.

Сондықтан Қызыл кітапқа енген өсімдіктерді қорғау – әрбір азаматтың міндеті. Оларды сақтап қалу үшін заңнамалық қорғау шараларын күшейту, экологиялық ағарту жұмыстарын жүргізу және жасанды түрде көбейту қажет. Табиғатты аялау – өз болашағымызға деген қамқорлық. Егер әрбір адам табиғатқа жанашырлықпен қараса, біз өсімдіктер әлемін келер ұрпаққа аманат етіп жеткізе аламыз.

Тапсырмалар:

1. Мәтіндердің тақырыбын анықтап, салыстырыңыз.

Нұсқаулық:

- Екі мәтіннің негізгі тақырыбын анықтаңыз.
- Тақырыптардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын жазыңыз

Дескрипторлар:

1. Әр мәтіннің негізгі тақырыбын анықтайды.
2. Мәтіндердің тақырыптық ұқсастығын сипаттайды.
3. Тақырыптың ерекшеліктерін ажырата біледі.

2. Мәтіндердің стильдік ерекшеліктерін анықтаңыз.

Нұсқаулық:

- 1-мәтін мен 2-мәтіннің стильдік ерекшеліктерін салыстырыңыз.
- Әр мәтін ғылыми стильде ме, әлде публицистикалық стильде ме екенін анықтап, дәлелдеңіз.

Дескрипторлар:

1. Әр мәтіннің стилін дұрыс анықтайды.
2. Ғылыми және публицистикалық стильдердің ерекшеліктерін салыстырады.
3. Дәлелдер келтіре отырып, талдау жасайды.

3. Мәтіндердің құрылымын салыстырыңыз.

Нұсқаулық:

- Әр мәтіннің құрылымын анықтаңыз (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды).
- Құрылымдық ерекшеліктерін салыстырыңыз.

Дескрипторлар:

1. Әр мәтіннің құрылымын ажыратады.
2. Ғылыми және публицистикалық мәтіндердің құрылымдық ерекшеліктерін салыстырады.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған.

1-тапсырма – тақырыптарды салыстыру арқылы оқушылар мәтіндердің мазмұнын талдауға дағдыланады.

2-тапсырма – стильдік ерекшеліктерін ажыратып, ғылыми және публицистикалық стильдерді салыстыра білуге көмектеседі.

3-тапсырма – құрылымдық талдау жасау арқылы мәтіндердің ұйымдастырылуын түсінуге мүмкіндік береді.

Мақсаты: 8.2.3.1 - мақала, презентация құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату

Мәтін

Табиғаттың биологиялық әртүрлілігі – экожүйенің тепе-теңдігін сақтауда маңызды рөл атқарады. Өкінішке қарай, адам әрекетінің салдарынан көптеген жануарлар мен өсімдіктер жойылып кету қаупінде тұр. Соның ішінде, сирек кездесетін және құрып кету қаупі бар балық түрлері ерекше назар аударуды қажет етеді. Қазақстанның және жалпы әлемнің Қызыл кітабына енген балық түрлері олардың маңыздылығын, таралу аймағын және қорғау шараларын қарастыруды талап етеді.

Қазақстанның Қызыл кітабына енген балықтар

Қазақстанның ішкі су айдындары мен өзен-көлдерінде көптеген бағалы және сирек кездесетін балықтар мекендейді. Алайда браконьерлік, су қоймаларының ластануы және климаттың өзгеруі олардың популяциясын азайтуда. Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген кейбір балық түрлері:

Арал албырт (*Salmo trutta aralensis*) – Бұл түр Арал теңізінің су аймағында кездескен. Қазіргі таңда олардың саны өте азайып, жойылып кету қаупі жоғары.

Сібір бекіресі (*Acipenser baerii*) – Каспий және Ертіс өзендерінде кездесетін бұл балық түрі бағалы уылдырығымен танымал. Қоршаған ортаға антропогендік әсер және браконьерлік бұл түрдің санын күрт азайтты.

Шортан тәрізді бекіре (*Acipenser ruthenus*) – Ертіс өзенінде таралған бұл балық түрі де өзендердің ластануы мен заңсыз аулаудың салдарынан құрып кету қаупінде.

Балқаш алабұғасы (*Perca schrenkii*) – Балқаш көлінде тіршілік ететін эндемикалық түр. Бұл балықтың саны соңғы жылдары экологиялық өзгерістерге байланысты азайды.

Жайық-Каспий бекіресі (*Huso huso*) – Бұл әлемдегі ең ірі бекіре тұқымдас балықтарының бірі. Ол өзінің бағалы қара уылдырығымен танымал, бірақ шамадан тыс аулаудың салдарынан саны күрт төмендеді.

Қорғау шаралары

Қызыл кітапқа енген балықтарды қорғау үшін бірқатар шаралар жүзеге асырылуда:

Құқықтық реттеу – Қазақстанда сирек кездесетін және жойылып бара жатқан балық түрлерін аулауға қатаң тыйым салынған. Бекіре балықтарын заңсыз аулағандарға айыппұлдар мен қылмыстық жауапкершілік қарастырылған.

Қорықтар мен ұлттық парктер құру – Табиғи тіршілік ортасын сақтау үшін арнайы қорғалатын аймақтар жасақталуда.

Жасанды көбейту бағдарламалары – Сирек кездесетін балық түрлерінің популяциясын қалпына келтіру үшін жасанды жолмен уылдырықтандыру мен өсіру жұмыстары жүргізілуде.

Қоғамдық экологиялық ағарту жұмыстары – Балықтардың табиғаттағы рөлін түсіндіру арқылы халықтың экологиялық санасын көтеру маңызды.

Қызыл кітапқа енген балықтар экожүйенің маңызды бөлігі болып табылады. Олардың сақталуы тек табиғаттың ғана емес, бүкіл адамзаттың болашағы үшін маңызды. Сондықтан бұл түрлерді қорғау – әрбір азаматтың,

әрбір мемлекеттің ортақ міндеті. Табиғатты қорғау арқылы біз келешек ұрпаққа таза су айдындары мен биологиялық әртүрлілікті сақтап қаламыз.

Тапсырмалар:

1. Мәтіннің құрылымын анықтаңыз.

Нұсқаулық:

– Берілген мәтіннің құрылымдық бөліктерін анықтаңыз (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды).

– Әр бөліктің мазмұнын қысқаша сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мақаланың құрылымын анықтап, әр құрылымдық бөлікке қысқаша сипаттама береді.

2. Кіріспе, негізгі бөлім және қорытындыны ажырата алады.

2. Мақала мен презентация құрылымын салыстырыңыз.

Нұсқаулық:

– Егер осы мәтінді презентацияға айналдырсаңыз, оның құрылымы қалай өзгерер еді?

– Мақала мен презентацияның айырмашылықтарын сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мақала мен презентацияның құрылымдық айырмашылықтарын түсіндіреді.

2. Презентацияның визуалды және ақпараттық ерекшеліктерін сипаттайды.

3. Мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін анықтаңыз.

Нұсқаулық:

– Мәтін қандай жанрға жатады? (ғылыми мақала, публицистикалық мақала, танымдық мәтін және т.б.)

– Өз таңдауыңызды мәтіннен алынған дәлелдермен негіздеңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің жанрлық ерекшелігін анықтап, өз тұжырымын мәтіннен алынған дәлелдермен негіздейді.

2. Ғылыми және публицистикалық стиль арасындағы айырмашылықты көрсетеді.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінді құрылымдық және жанрлық тұрғыда талдау дағдыларын дамытуға бағытталған.

1-тапсырма – мәтін құрылымын анықтау арқылы логикалық ойлау қабілетін жетілдіреді.

2-тапсырма – мақала мен презентацияның жанрлық ерекшеліктерін ажырата білуге көмектеседі.

3-тапсырма – мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін түсініп, дәлелдер арқылы қорытынды жасауға үйретеді.

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтін құрылымын, мазмұнын және жанрлық ерекшеліктерін ажырата білуіне көмектеседі.

Мақсаты: 8.1.2.1 - әлеуметтік-қоғамдық, мәдени-тарихи тақырыптарға байланысты диалог, монолог, полилогтердегі (интервью, пікірталас үзінді) автор көзқарасы мен экспрессивті-эмоционалды сөздердің рөлін талдау.

Мәтін

Пікірталас: Отан – Табиғат – Жер-Ана

1-көзқарас: Табиғатты пайдалану – өркениеттің дамуының негізі

Кейбір адамдардың пікірінше, табиғат адамзаттың игілігі үшін жаратылған және оны пайдалану – өркениеттің дамуының заңды жолы. Өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, технологиялық жетістіктер – барлығы табиғи ресурстарды тиімді игеру арқылы жүзеге асады. Егер адам табиғат байлықтарын пайдаланбаса, қоғам дамымай, экономика әлсіреп, халықтың әлауқаты төмендейтіні сөзсіз.

Мысалы, мұнай мен газ өндірісі, пайдалы қазбаларды игеру, ормандарды ағаш өндірісіне пайдалану – бұлардың барлығы экономиканың маңызды бөліктері. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы үшін жер жыртылып, өзендер мен су қоймалары суаруға пайдаланылады. Мұның бәрі адамзаттың өмір сүруін жеңілдетіп, ғылыми-техникалық прогреске жол ашады.

Адам табиғатты бағындыра отырып, өркениетке жетеді. Сондықтан оны дамыту мен игеру – қоғам үшін заңды әрі қажетті құбылыс.

2-көзқарас: Табиғатты қорғау – Отанға деген шынайы махаббат

Екінші пікір бойынша, табиғатты қорғау – Отанға, Жер-Анаға деген шынайы сүйіспеншіліктің көрінісі. Табиғат – адамның өмір сүру ортасы, ал оны жою – өз болашағымызды жоюмен тең. Адамзат табиғаттың бір бөлшегі ғана, ал экологиялық тепе-теңдікті сақтау – баршаға ортақ міндет.

Қазіргі таңда экологиялық мәселелер өзекті болып отыр: ормандар кесіліп, өзен-көлдер ластанып, жануарлар мен өсімдіктер жойылуда. Климаттың өзгеруі де табиғатты қорғауға немқұрайлы қараудың салдары. Егер біз табиғатты есепсіз пайдалануды жалғастырсақ, болашақ ұрпаққа таза ауа мен су қалмайды.

Нағыз патриотизм – туған жердің табиғатын аялау, оны қорғау. Сондықтан табиғатты дамыту емес, оны сақтау маңызды. Бұл – Жер-Ана алдындағы және келешек ұрпақ алдындағы жауапкершілігіміз.

Тапсырмалар:

Табиғатты пайдалану мен оны қорғау арасындағы балансты сақтау үшін қандай шешімдер ұсынуға болады? Кемінде 3 нақты шешім ұсыныңыз.

Дескрипторлар:

1. Экономика мен экологияны үйлестіру жолдарын қарастырады
2. Экологиялық саясаттың маңыздылығын түсіндіреді.
3. Ұсынылған шешімдерді негіздейді.

Тапсырма: «Табиғатты пайдалану мен оны қорғау қатар жүруі керек» деген пікірге эссе жазыңыз (150-200 сөз).

Дескрипторлар:

1. Кіріспе бөлімінде тақырыпты ашады.
2. Негізгі бөлімде табиғатты пайдалану мен оны қорғау арасындағы байланысты сипаттайды.
3. Қорытындыда өз пікірін білдіріп, негізгі ойды түйіндейді.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың ойлау дағдыларын Bloom таксономиясына сәйкес дамытады. Тапсырмалар деңгейлер бойынша күрделеніп, білімді жай ғана қайталау емес, оны қолдану, талдау және бағалау дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар, экологиялық жауапкершілік пен азаматтық көзқарас қалыптастыруға ықпал етеді.

Мақсаты: 8.2.3.1 - мақала, презентация құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату;

Мәтін

Табиғи ресурстар – адамзаттың өмір сүруінің негізі, ал оларды дұрыс пайдалану – болашақтың кепілі. Алайда, табиғаттың берген байлығын қалай пайдаланамыз? Біз оны сақтаймыз ба, әлде өз мүддеміз үшін құртып жатырмыз ба? Осы сұрақтар төңірегінде ой жүгіртуге көмектесетін бірнеше жасырын мағыналы мақалдарды қарастырайық.

«Судың да сұрауы бар» – бұл мақал табиғи ресурстарды есепсіз қолдануға болмайтынын еске салады. Су – өмірдің көзі, бірақ егер біз оны үнемдемесек, келешекте тапшылыққа тап болуымыз мүмкін. Қазіргі таңда тұщы су ресурстарының азаюы осы мақалдың мәнін айқын көрсетеді.

«Орман – жердің көркі, су – өмірдің нәрі» деген нақыл да терең мағынаға ие. Орман мен су табиғаттың ажырамас бөлігі, оларды сақтамасақ, қоршаған орта тепе-теңдігі бұзылады. Ағаштарды кесіп, өзен-көлдерді ластау – өз болашағымызды құрту деген сөз.

«Жер – ана, су – тіршілік, ауа – өмір» – бұл мақал табиғаттың үш негізгі байлығы туралы айтады. Егер жеріміз құнарсызданып, ауамыз ластанып, суымыз сарқылса, тіршілік тоқтайды.

Қорытындылай келе, халық даналығы табиғатты аялау қажеттілігін ғасырлар бойы ескертіп келеді. Табиғи ресурстарды тиімді пайдалану – әрбір адамның міндеті, өйткені олар тек біздің ғана емес, болашақ ұрпақтың да игілігі.

Тапсырмалар:

1. Мәтін құрылымын талдаңыз.

Нұсқаулық:

- Берілген мәтіннің құрылымдық бөліктерін анықтаңыз (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды).
- Әр бөліктің мазмұнын қысқаша сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтінді құрылымдық бөліктерге бөліп, әр бөлімнің мазмұнын қысқаша сипаттайды.
2. Кіріспе, негізгі бөлім және қорытындыны ажыратады.

2. Мақала мен презентация құрылымын салыстырыңыз.

Нұсқаулық:

- Егер осы мәтінді презентацияға айналдырсаңыз, оның құрылымы қалай өзгерер еді?
- Мақала мен презентацияның айырмашылықтарын сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мақала мен презентацияның құрылымдық айырмашылықтарын түсіндіреді.
2. Презентацияның визуалды және ақпараттық ерекшеліктерін сипаттайды.

3. Мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін анықтаңыз.

Нұсқаулық:

- Мәтін қандай жанрға жатады? (ғылыми мақала, публицистикалық мақала, танымдық мәтін және т.б.)
- Өз таңдауыңызды мәтіннен алынған дәлелдермен негіздеңіз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннің жанрлық ерекшелігін анықтайды.
2. Өз тұжырымын мәтіннен алынған дәлелдермен негіздейді.
3. Ғылыми және публицистикалық стиль арасындағы айырмашылықты көрсетеді.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінді құрылымдық және жанрлық тұрғыда талдау дағдыларын дамытуға бағытталған.

1-тапсырма – мәтін құрылымын анықтау арқылы логикалық ойлау қабілетін жетілдіреді.

2-тапсырма – мақала мен презентацияның жанрлық ерекшеліктерін ажырата білуге көмектеседі.

3-тапсырма – мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін түсініп, дәлелдер арқылы қорытынды жасауға үйретеді.

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтін құрылымын, мазмұнын және жанрлық ерекшеліктерін ажырата білуіне көмектеседі.

Мақсаты: 8.2.3.1 - мақала, презентация құрылымы мен ресімделуі арқылы жанрлық ерекшеліктерін ажырату

Мәтін 1

Ұлттық байлық – кез келген мемлекеттің негізгі қазынасы, оның даму деңгейінің көрсеткіші. Бай табиғи ресурстар, мәдени мұра, адами капитал мен экономикалық әлеует – ұлттың өркендеуіне ықпал ететін маңызды факторлар. Қазақстан да өз байлығымен ерекшеленетін мемлекеттердің бірі.

Табиғи байлық – ел қазынасы

Қазақстан табиғи ресурстарға өте бай мемлекет. Мұнай, газ, көмір, уран, алтын, темір сияқты пайдалы қазбалар ел экономикасының негізгі тіректерінің бірі. Сонымен қатар, еліміздің кең-байтақ жері ауыл шаруашылығын дамытуға қолайлы. Бірақ бұл байлықты дұрыс пайдалану – басты міндет. Экологиялық тұрақтылықты сақтап, табиғи ресурстарды ысырапсыз игеру – ұлттық байлықтың сарқылмауының кепілі.

Адами капитал – мемлекеттің басты күші

Елдің ең құнды байлығы – оның халқы. Білімді, білікті, еңбекқор халық – мемлекеттің өркендеуінің басты кепілі. Қазақстанда адами капиталды дамытуға ерекше көңіл бөлініп келеді. Егер әрбір азамат өз елінің байлығын қадірлеп, оны дамытуға үлес қосса, Қазақстанның болашағы жарқын болмақ.

Ұлттық байлық – тек бүгінгі күннің емес, келешек ұрпақтың да игілігі. Оны қорғау – әрбіріміздің қасиетті парызымыз.

Мәтін 2

Жер байлықтары – бұл биосфераның минералдық негізгі, табиғаттың бірінші құрылымды бөлігі. Жер байлықтарының бастысы – пайдалы кендер.

Пайдалы кендерге барлық табиғи минерал байлықтары жатады. Олар өңделген күйде немесе сол бірінші табылған күйінде пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, пайдалы тастар, отындық материалдар сол күйінде немесе сол бірінші табылған күйінде пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, пайдалы тастар, отындық материалдар сол күйінде пайдаланылады, ал мыс, қорғасын, темір т.б. қазбалы байлықтар өндегенен кейін ғана кәдеге жарайды. Көптеген табиғат ресурстары жердің сыртқы қабатында жатады. Минералды ресурстар суда да болады. Мысалы, сулардан фосфорды, калиді, магниді, темірді т.б. өндіруге пайдаланылмай жатқан мүмкіндіктер мол.

Тапсырмалар:

1. Мәтіндердің құрылымын салыстырыңыз.

– Екі мәтіннің құрылымдық бөліктерін (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды) анықтаңыз.

– Олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Әр мәтіннің құрылымдық бөліктерін дұрыс ажыратады.

2. Мәтіндердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын түсіндіреді.

3. Тұжырымын дәлелдермен негіздейді.

2. Мақала мен презентация құрылымын салыстырыңыз.

– Егер осы мәтіндерді презентацияға айналдырсаңыз, оның құрылымы қалай өзгерер еді?

– Қандай қосымша визуалды элементтер қосар едіңіз?

Дескрипторлар:

1. Мақала мен презентацияның құрылымдық ерекшеліктерін ажыратады.
2. Презентациядағы ақпараттың ұйымдастырылу ретін сипаттайды.

3. Мәтіндердің жанрлық ерекшеліктерін анықтаңыз.

- 1-мәтін мен 2-мәтін қандай жанрға жатады?
- Олардың стильдік айырмашылықтарын сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндердің жанрлық ерекшеліктерін анықтайды.
2. Тұжырымын мәтіннен алынған дәлелдермен негіздейді.
3. Ғылыми және публицистикалық стиль арасындағы айырмашылықтарды көрсетеді.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінді құрылымдық, жанрлық және мазмұндық тұрғыда талдау дағдыларын дамытуға бағытталған.

1-тапсырма – мәтін құрылымын талдау арқылы оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытады.

2-тапсырма – мақала мен презентацияның ақпараттық ұйымдастырылу айырмашылығын ажыратуға көмектеседі.

3-тапсырма – мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін түсінуге және стильдік айырмашылықтарды ажыратуға дағдыландырады.

V ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 8.4.4.4 – жай сөйлемдерді айтылу мақсаты мен құрылымдық ерекшелігіне сай қолдану

Мәтін

Жасөспірімдер – қоғамның болашағы. Олардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау – мемлекет пен қоғамның маңызды міндеттерінің бірі. Жасөспірім құқығы дегеніміз – олардың заң жүзінде қорғалатын мүмкіндіктері мен бостандықтары. Бұл құқықтар халықаралық және ұлттық заңдар арқылы реттеледі.

Жасөспірімдердің негізгі құқықтары

Өмір сүру және дамуға құқығы.

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясына сәйкес, әрбір жасөспірімнің өмір сүруге, білім алуға, денсаулығын қорғауға және дамуға құқығы бар. Бұл құқық олардың қауіпсіз ортада өмір сүруін қамтамасыз етеді.

Білім алу құқығы

Әрбір жасөспірім тегін және сапалы білім алуға құқылы. Білім алу – олардың болашағын қалыптастырудың басты шарты. Мемлекет олардың білім алуына жағдай жасауы тиіс.

Денсаулықты қорғау құқығы.

Жасөспірімдер медициналық көмекті уақытылы алуға, денсаулығын күтуге, зиянды заттардан қорғануға құқылы. Бұл құқық олардың денсаулығын сақтау үшін маңызды.

Еркін пікір білдіру және ақпарат алу құқығы

Жасөспірімдер өз ойларын ашық айтуға және түрлі ақпарат көздеріне еркін қол жеткізуге құқылы. Бұл олардың азаматтық қоғамдағы рөлін нығайтады.

Қатыгездік пен кемсітушіліктен қорғану құқығы

Кез келген зорлық-зомбылықтан, әділетсіздіктен және кемсітушіліктен қорғану – жасөспірімдердің маңызды құқығы. Оларды физикалық, моральдық немесе психологиялық қысымнан қорғау үшін арнайы заңдар мен ұйымдар жұмыс істейді.

Тапсырмалар:

1. Мәтіннен хабарлы, сұраулы, бұйрықты және лепті сөйлемдерді анықтаңыз және олардың құрылымдық ерекшеліктерін сипаттаңыз.

– Мәтіннен әртүрлі мақсаттағы сөйлемдерді табыңыз.

– Олардың жасалу жолдарын түсіндіріңіз.

– Әр сөйлемнің айтылу мақсаты мен құрылымдық ерекшелігін сипаттаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіннен хабарлы, сұраулы, бұйрықты және лепті сөйлемдерді дұрыс анықтайды.

2. Әр сөйлемнің грамматикалық құрылымын сипаттайды.

2. «Жасөспірімдердің құқықтары мен міндеттері» тақырыбында 4 түрлі сөйлем қолданып, шағын мәтін құрастырыңыз.

– Хабарлы, сұраулы, бұйрықты және лепті сөйлемдерді қолданыңыз.

– Жасөспірімдер құқығы туралы нақты ой жеткізіңіз.

Дескрипторлар:

1. Хабарлы, сұраулы, бұйрықты және лепті сөйлемдерді орынды қолданады.

2. Сөйлемдер арасындағы логикалық байланыс сақтайды.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың сөйлем құрылымын терең түсінуін және оны қолдану дағдыларын жетілдіруге бағытталған.

1-тапсырма – сөйлем түрлерін талдау арқылы оқушылардың синтаксистік дағдыларын дамытады.

2-тапсырма – әртүрлі сөйлем түрлерін қолданып, логикалық мәтін құрастыруға дағдыландырады.

Бұл тапсырмалар оқушылардың ойлау қабілетін, тілдік сауаттылығын және мәтінді құрылымдық тұрғыда талдау қабілетін дамытады.

Мақсаты: 8.4.4.3 - сөйлем ішінде бірыңғай мүшелер және айқындауыш мүшелерді қолдана білу

Мәтін

Табиғи ресурстар – адамзаттың өмір сүруіне, шаруашылық жүргізуіне және экономиканың дамуына қажетті табиғат байлықтары. Олар жер қойнауынан, су айдындарынан, орман-тоғайлардан, атмосферадан алынады. Табиғи ресурстардың дұрыс пайдаланылуы экологиялық тепе-теңдікті сақтау үшін маңызды.

1. Табиғи ресурстардың түрлері

– Жаңартылатын ресурстар – табиғатта өздігінен қалпына келетін қорлар. Мысалы: су, жел, күн энергиясы, орман, топырақ.

– Жаңартылмайтын ресурстар – қалпына келуі өте ұзақ уақыт алатын немесе мүлде қалпына келмейтін ресурстар. Мысалы: мұнай, көмір, газ, металдар, минералдар.

2. Табиғи ресурстардың маңызы

Экологиялық маңызы:

– Қоршаған ортаның тұрақтылығын сақтау.

– Биологиялық әртүрлілікті қорғау.

Экономикалық маңызы:

– Өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығының дамуына ықпал ету.

– Энергия көздерін қамтамасыз ету.

Кесте - Табиғи ресурстардың маңызы

Ресурс түрі	Экологиялық рөлі	Экономикалық рөлі
Су ресурстары	Климатты реттеу, тіршілікті сақтау	Ауыл шаруашылығы, электр энергиясы өндірісі
Орман ресурстары	Ауа тазарту, жануарлар әлеміне мекен	Құрылыс материалдары, дәрі-дәрмек өндірісі
Минералдық ресурстар	Жер қойнауын сақтау	Өнеркәсіптік шикізат көзі

3. Табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану жолдары

– Энергия үнемдеу және баламалы қуат көздерін пайдалану.

– Қалдықтарды қайта өңдеу, суды үнемдеу.

– Орманды қорғау және ағаш отырғызу.

– Экологиялық заңдарды күшейту.

Сурет: Табиғи ресурстарды қорғау шаралары (Суретте орман отырғызу, су тазарту қондырғылары, қайта өңдеу зауыттары көрсетіледі.)

Қорытынды. Табиғи ресурстар – адамзат өмірінің маңызды бөлігі. Олар экономиканың дамуына ықпал етіп қана қоймай, экологиялық тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі. Сондықтан ресурстарды тиімді пайдалану, қоршаған ортаны қорғау – әр адамның міндеті.

Тапсырмалар:

Берілген мәтін, диаграмма, кесте және сурет мәліметтерін пайдалана отырып, төмендегі сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Жауап таңдау тапсырмасы

Табиғи ресурстардың қандай түрлері жаңартылмайтын ресурстарға жатады?

A) Су, жел, күн энергиясы

B) Мұнай, газ, көмір

C) Орман, топырақ

D) Атмосфералық ауа

Дұрыс жауап: B) Мұнай, газ, көмір

2. Талдау және салыстыру тапсырмасы

Кестедегі ақпаратты қолданып, табиғи ресурстардың экологиялық және экономикалық маңызын салыстырыңыз.

Жауабыңызда мына критерийлерді ескеріңіз:

Кестеде көрсетілген ресурстарды пайдалану қандай экологиялық мәселелер тудырады?

Экономикалық тұрғыдан қай ресурстар маңыздырақ?

3. Диаграмма интерпретациясы

Диаграммаға қарап, жаңартылатын және жаңартылмайтын ресурстардың пайыздық арақатынасын анықтаңыз.

Қай ресурс түрі жиі пайдаланылады?

Жаңартылмайтын ресурстар таусылған жағдайда қандай балама энергия көздерін ұсынуға болады?

4. Қолдану тапсырмасы

Төмендегі жағдайды талдаңыз:

Егер сіз экологиялық саясатты әзірлеуші болсаңыз, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану үшін қандай шаралар қабылдар едіңіз? Өз ұсыныстарыңызды нақтылап, кемінде үш аргумент келтіріңіз.

Дескрипторлар:

1. Табиғи ресурстардың түрлерін ажыратады және дұрыс жауабын анықтайды.

2. Кесте мен диаграммадағы ақпаратты талдап, қорытынды шығарады.

3. Экологиялық мәселелер мен экономикалық маңыздылығын салыстырады.

4. Табиғи ресурстарды үнемдеу бойынша нақты ұсыныстар ұсынады.

5. Тақырыпқа сәйкес аргументтер келтіріп, эссе жазады.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған. 5-деңгейлі сұрақтар оқушылардың мәтінді, графиктер мен кестелерді түсіну және сараптау дағдыларын қалыптастырады. Эссе жазу арқылы олар өз ойын жүйелі түрде жеткізіп, экологиялық сананы дамытуға мүмкіндік алады.

Мақсаты: 8.4.5.1 - сөйлем соңында қабаттасып қойылатын тыныс белгілерін дұрыс қолдану.

Мәтін

Көз алдыңызға елестетіңізші: ұшы-қиыры жоқ кең дала, зәулім таулардың қарлы шыңдары, жасыл желекке оранған ормандар, көлдердің

айнадай тұнық беті... Бұл – Қазақстан! Әр өңірі өзіндік табиғатымен, тарихымен, аңыздарымен ерекшеленетін ғажайып мекен!

Жолаушы, сен Бурабайға бардың ба?! Сол бір көгілдір көлдер мен карағайлы ормандарды көріп, саф ауасын кеудеңе толтыра жұтып, аңыздарға толы Жұмбақтасқа көз тастадың ба?! Әлде Алтайдың ну ормандары мен асқар тауларына шығып, самырсын иісі аңқыған таза ауасын жұттың ба?!

Қазақстанда табиғаттың қайталанбас сұлулығына сүйсінуге мүмкіндік мол! Алтайдың сырлы белестері, Маңғыстаудың қарт Каспийге құлаған ақ борлы жартас-құздары, Алатаудың асқақ шыңдары – мұның бәрі тек көз тоймайтын көркем көрініс қана емес, нағыз табиғатпен үйлесімде демалуға мүмкіндік беретін орындар.

Экотуризм – табиғатпен үндестікте саяхаттау

Қараңызшы, табиғат қандай нәзік, қандай әсем! Оны аялау – әрқайсымыздың парызымыз емес пе?! Экотуризм – қоршаған ортаға зиян келтірмей, табиғатты қорғау арқылы саяхаттау өнері!

Күн нұрына малынған Алтын Емел даласында "Әнші құм" естідіңіз бе?! Бұл – табиғаттың ғажайып сырларының бірі! Желдің екпінімен сыңғырлаған құм төбелері адам жүрегіне әуен боп естіледі... Ал Қатонқарағайдың тұмса табиғатын, ақ бұлақтары мен сирек кездесетін жануарларын тамашалаған жан, оның сұлулығына ғашық болмауы мүмкін бе?!

Туризм – болашаққа бастар жол

Қазақстанның кең даласы кез келген саяхатшының жүрегін жаулап алар! Туризмді дамыту – елдің экономикасын нығайтып қана қоймайды, сонымен бірге туған жердің табиғатын сақтауға септігін тигізеді. Әрбір жолаушы экологиялық мәдениетті ұстанса, болашақ ұрпаққа табиғатты аманат етіп қалдыру мүмкіндігі еселене түспек!

Ендеше, табиғатты аялайық! Туризмді дамытайық! Қазақстанның көркем табиғатын әлемге танытайық!

Тапсырмалар:

1. Мәтіндегі көп нүкте, сұрақ белгісі, леп белгісі қатар қолданылған сөйлемдерді анықтаңыз және олардың рөлін түсіндіріңіз.

– Мәтіннен қабаттасып қойылған тыныс белгілерін табыңыз.

– Олардың не үшін қолданылғанын талдаңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі көп нүкте, сұрақ белгісі, леп белгісі қатар қойылған сөйлемдерді дұрыс анықтайды.

2. Тыныс белгілерінің мағынасын дұрыс түсіндіріп, олардың стильдік және эмоционалдық рөлін сипаттайды.

2. «Қазақстандағы туризм» тақырыбында 3-4 сөйлем құрастырыңыз, олардың бірінде қабаттасқан тыныс белгілерін қолданыңыз.

– Сөйлемдеріңізде көп нүкте, сұрақ белгісі, леп белгісі қатар келетін құрылымды пайдаланыңыз.

– Тыныс белгілерін дұрыс қолданыңыз және олардың мағынасын түсіндіріңіз

Дескрипторлар:

1. Қабағтасып қойылатын тыныс белгілерін орынды қолданады.
2. Сөйлемдердің мағынасын дұрыс береді.
3. Тыныс белгілерінің стильдік қызметін түсіндіреді.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың тыныс белгілерін дұрыс қолдану дағдысын жетілдіруге бағытталған.

1-тапсырма – мәтіндегі тыныс белгілерін талдау арқылы олардың стильдік және эмоционалдық қызметін түсінуге көмектеседі.

2-тапсырма – оқушылардың жазба тілінде тыныс белгілерін дұрыс қолдануын және мәтіннің мәнерлілігін арттыруын дамытады.

Бұл тапсырмалар оқушылардың мәтінді талдау, тыныс белгілерінің рөлін түсіну және дұрыс қолдану қабілетін жетілдіреді.

Мақсаты: 8.4.3.1 - сөздік қор және сөздік құрам ерекшеліктерін түсініп қолдану.

Мәтін

Ғылыми-техникалық прогресс пен цифрлық технологиялардың дамуы еңбек нарығында түбегейлі өзгерістерге алып келеді. Бүгінде көптеген мамандықтар автоматтандырылып, жаңа кәсіби бағыттар пайда болуда. Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, болашақта ең сұранысқа ие мамандықтар жасанды интеллект, биотехнология, экология және IT салаларымен тікелей байланысты болады.

Статистикалық мәліметтер:

1. Жаңа мамандықтардың қалыптасу қарқыны Дүниежүзілік экономикалық форумның (WEF) есебі бойынша, 2025 жылға қарай жұмыс орындарының 50%-ы автоматтандырылуы мүмкін.

– McKinsey Global Institute зерттеулеріне сәйкес, 2030 жылға дейін әлем бойынша 375 миллион адам жаңа мамандықтарды меңгеруге мәжбүр болады.

– LinkedIn 2023 жылғы статистикасы бойынша, соңғы 5 жылда ең жылдам дамып жатқан мамандықтар:

Жасанды интеллект инженері – 74% өсу

Деректер сарапшысы – 61% өсу

Киберқауіпсіздік маманы – 58% өсу

2. Қазақстандағы болашақ мамандықтары

– ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметі бойынша, 2025 жылға қарай елімізде 300 мың жаңа цифрлық жұмыс орны пайда болады.

– Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, қазіргі таңда IT саласында білікті мамандар тапшылығы 30%-ды құрайды, бұл болашақта осы сала мамандарына сұраныстың арта түсетінін көрсетеді.

3. Болашақта ең сұранысқа ие 5 мамандық (Дүниежүзілік банктің болжамы бойынша)

№	Мамандық	Жылдық өсім (%)
1	Жасанды интеллект инженері	70%
2	Бұлттық технологиялар сарапшысы	65%
3	Робототехника инженері	62%
4	Экологиялық аналитик	55%
5	Биотехнолог	50%

Болашақ мамандықтарының басым көпшілігі цифрлық технологиялармен, жасанды интеллектпен, робототехникамен және экологиялық мәселелерді шешумен тығыз байланысты. Сондықтан қазіргі жастар үшін техникалық дағдыларды дамыту, үздіксіз білім алу және өзгерістерге бейім болу – басты талаптардың бірі.

Тапсырмалар:

1. Ақпаратты талдау. Берілген мәтіндегі статистикалық деректерді негізге ала отырып, Қазақстандағы болашақ мамандықтарға сұраныстың артуына әсер ететін негізгі факторларды анықтаңыз.

2. Кестемен жұмыс. Кестеде көрсетілген мамандықтардың жылдық өсімін салыстырыңыз. Қай мамандықтың сұранысы жоғары қарқынмен өсуде? Себебін түсіндіріңіз.

3. Логикалық ойлау

«2030 жылға дейін 375 миллион адам жаңа мамандықтарды меңгеруге мәжбүр болады» деген мәліметке сүйене отырып, еңбек нарығындағы өзгерістерге қандай дайындық қажет екенін түсіндіріңіз.

Тест тапсырмалары

1. Қазақстандағы болашақ мамандықтардың дамуына ықпал ететін негізгі фактор қайсысы?

- A) Экономикалық дағдарыс
- B) Технологиялық даму және цифрландыру
- C) Ауыл шаруашылығының дамуы
- D) Урбанизацияның төмендеуі

2. McKinsey Global Institute зерттеулері бойынша 2030 жылға қарай қанша адам жаңа мамандықтарды меңгеруге мәжбүр болады?

- A) 200 миллион
- B) 375 миллион
- C) 500 миллион
- D) 100 миллион

3. Қазақстанда 2025 жылға қарай қанша жаңа цифрлық жұмыс орны пайда болады?

- A) 100 мың
- B) 200 мың
- C) 300 мың
- D) 400 мың

4. Ең жоғары жылдық өсім көрсеткен мамандық қандай?

- A) Экологиялық аналитик
- B) Жасанды интеллект инженері
- C) Бұлттық технологиялар сарапшысы
- D) Робототехника инженері

5. «Биотехнолог» мамандығының жылдық өсімі қанша пайызды құрайды?

- A) 50%
- B) 55%
- C) 60%
- D) 70%

Дескрипторлар

1. Мәтіндегі негізгі ақпаратты дұрыс анықтайды.
2. Статистикалық мәліметтерді салыстыра отырып, қорытынды жасайды.
3. Кестеде берілген деректерді логикалық тұрғыда түсіндіреді.
4. Өз ойын дәлелді түрде жеткізеді.

Негіздеме

Оқушы тек ақпаратты түсініп қана қоймай, оны талдау, салыстыру және болжау қабілетін көрсетеді. Сандық деректерді қолдана отырып, логикалық тұжырымдар жасайды. Кәсіби және технологиялық өзгерістердің әлеуметтік маңызын түсінуге үйренеді. Өз пікірін негіздеп, дәлелді жауап беру дағдыларын дамытады.

VI ДЕҢГЕЙЛІ ТАПСЫРМАЛАР

Мақсаты: 8.1.5.1 - перифраз түрінде берілген сұрақтар арқылы мәтіннен қажетті ақпаратты таба білу, көтерілген мәселе бойынша ой тұжырымдау.

Мәтін

Қазақстан – табиғаты әсем, тарихи орындарға бай мемлекет. Ел аумағы кең болғандықтан, мұнда туристің сан түрлі бағыттары дамыған. Жертвы жизни не шетелдік саяхатшылар үшін мәдени-тарихи ескерткіштерді аралау, ау шындарын бағындыру, шипажайларда демалу немесе табиғат аясында тынығу сияқты көптеген мүмкіндіктер бар. Соның ішінде, қоршаған ортаға зиян келтірмейтін экотуризм действительно назар аудартады.

Қазақстанда демалысты әркім өз талғамына сай ұйымдастыра алады. Мысалы, тарихи орындарға қызығатындар үшін Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Жаркент мешіті немесе Отырар қалашығы маңызды нысандар болып табылады. Ал, тау туризм в ұнататындар үшін Шымбұлақ шаңғы курорты, Көкжайлау және Бурабай курорттық аймағы таптырмас мекен. Сонымен қатар, Алакөл, Балқаш, Сарыағаш секілді емдік-сауықтыру орындарына барып, денсаулықты жақсарту да мүмкін.

Экотуризм – қоршаған ортаны сақтай отырып, туризмді дамытуға бағытталған сала. Қазақстанда экотуризмнің дамуына ықпал ететін көптеген қорықтар мен ұлттық парктер бар. Мәселен, Қорғалжын қорығы сирек кездесетін қызғылт фголардың мекені болса, Көлсай мен Қайыңды көлдері

ерекше табиғи көрінісімен саяхатшыларды баурайды. Сонымен қатар, Алтынемел ұлттық паркіндегі Айғай құмы мен Бесшатыр қорғдары да экотуризм нысандарының қатарына жатады.

Қазақстанда туризм саласын дамыту арқылы экономиканы нығайтып, халықтың әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік бар. Әсіресе, экотуризмге көңіл бөлу арқылы табиғатты қорғап, келер ұрпаққа саф күйінде жеткізу маңызды. Сондықтан бұл саланы жүйелі түрде дамытып, турист үшін қойлайлы жағдай жасау қажет.

Тапсырмалар:

1. Ақпаратты табу және өңдеу.

Мәтінде Қазақстандағы экотуризмнің дамуына ықпал ететін бірнеше қорық пен ұлттық парктер аталған. Солардың біреуіне сипаттама беріңіз және оның ерекшеліктерін перифраз әдісімен сипаттаңыз.

Жауап үлгісі: Қорғалжын қорығы – табиғат әсемдігін сақтап, сирек кездесетін құстарды мекен ететін орын. Бұл жер қызғылт фламинголардың мекені ретінде белгілі.

Перифраз:

Сирек құстар мекендейтін Қорғалжын қорығы табиғат байлығын қорғау мақсатында құрылған және ерекше экожүйесімен ерекшеленеді.

2. Қорытынды жасау және ой тұжырымдау

Мәтіндегі ақпараттарға сүйене отырып, Қазақстанда экотуризмді дамытудың басты себептерін талдаңыз және экотуризмнің жергілікті экономикаға ықпалы туралы өз пікіріңізді білдіріңіз.

Жауап үлгісі: Қазақстанда экотуризмді дамыту – қоршаған ортаны қорғаудың маңызды бағыты. Сонымен қатар, экотуризм жергілікті тұрғындар үшін жаңа жұмыс орындарын ашуға, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға және туризм саласын жандандыруға ықпал етеді.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі ақпаратты тауып, перифраз арқылы сипаттайды.

2. Экотуризмнің маңызын түсіндіріп, оның экономикаға әсерін сипаттайды.

3. Тақырып бойынша білімін көрсетеді және логикалық байланысты түсінеді.

Негіздеме

Мәтіндегі қажетті ақпаратты табу (Ақпаратты іріктеу дағдысы).
Перифраз жасау арқылы ойды басқаша жеткізу (Сөздік қорды кеңейту)

Талдау, салыстыру және қорытынды жасау (Жоғары деңгейлі ойлау дағдылары)

Осы тапсырмалар арқылы оқушылар Қазақстандағы экотуризмнің мәнін түсініп қана қоймай, оны дамыту жолдары туралы өз ойларын білдіруге мүмкіндік алады.

Мақсаты: 8. 3. 6. 1 БАҚ материалдары негізінде стильдік ауытқуларды, орынсыз қолданылған сөз оралымдарын талдап, стильдік түзетулер жасау, редакциялау

Мәтін

Әр халықтың тарихы мен мәдениеті сол елдің ескерткіштерінде сақталады. Қазақстан – ежелгі өркениеттердің тоғысқан мекені, сондықтан мұнда тарихи және мәдени мұраға жататын көптеген ескерткіштер бар. Олар ел тарихының куәсі ғана емес, ұрпаққа өткенді ұмыттырмайтын құнды жәдігерлер.

Тарихи мұра – ұлттың рухани байлығы

Қазақстандағы тарихи ескерткіштердің қатарында Ұлы Жібек жолының бойындағы ежелгі қалалар мен сәулет өнерінің үздік үлгілері кездеседі. Мысалы, Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – Орта Азиядағы ең көрнекті тарихи ескерткіштердің бірі. Бұл архитектуралық ғимарат XIV ғасырда тұрғызылып, бүгінгі күнге дейін өз маңызын жоғалтқан жоқ.

Сондай-ақ, Тамғалы петроглифтері – мыңдаған жыл бұрын тасқа қашалған суреттерімен ерекше. Бұл орын көшпенді халықтың дүниетанымынан сыр шертетін ашық аспан астындағы мұражай іспетті. Ал Берел қорғандары – сақ дәуірінен қалған аса құнды археологиялық ескерткіш.

Ескерткіштерді сақтау – ортақ міндет

Тарихи ескерткіштерді қорғау – әрбір азаматтың парызы. Өкінішке қарай, кейбір нысандардың тозуы, вандализм әрекеттері немесе табиғи апаттар оларды жойылу қаупіне әкеледі. Сондықтан ескерткіштерді сақтау мен қалпына келтіру жұмыстарын күшейту қажет.

Мемлекет тарапынан көптеген реставрациялық жобалар жүзеге асырылуда. Бірақ ең маңыздысы – халықтың тарихи мұраға деген құрметін арттыру. Тек осылайша біз болашақ ұрпаққа мәдени мұраларымызды аманат етіп қалдыра аламыз.

Қазақстандағы ескерткіштер – халқымыздың өткені мен бүгінін байланыстыратын көпір. Оларды қорғау және насихаттау – ұлттық бірегейлігімізді сақтаудың маңызды бөлігі. Әрбір тарихи ескерткіш – біздің бай тарихымыздың бір бөлшегі, сондықтан олардың құндылығын түсініп, сақтай білу – әрбіріміздің міндетіміз.

Тапсырмалар:

1. Берілген мәтіндегі стильдік ауытқуларды анықтаңыз және оларды түзетіп жазыңыз.

– Мәтіннен ресми, публицистикалық немесе ғылыми стильге сәйкес келмейтін сөздер мен сөйлемдерді анықтаңыз.

– Олардың орнына мағынасы мен стильдік үйлесімі дұрыс баламаларды ұсыныңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтіндегі стильдік ауытқуларды дәл анықтайды.
2. Орынсыз қолданылған сөздерді немесе сөз тіркестерін тауып, оларды стильдік нормаға сай түзетеді.

2. Берілген мәтінді өңдеп, оның стильдік үйлесімділігін сақтай отырып, ғылыми-көпшілік стильге жақындатыңыз.

– Публицистикалық сипаттағы сөздер мен эмоционалды бояуы бар сөздерді бейтарап стильмен алмастырыңыз.

– Мәтінді ғылыми-көпшілік стильге сай қалыптастырыңыз.

Дескрипторлар:

1. Мәтінді ғылыми-көпшілік стильге жақындатады.
2. Артық эмоция немесе публицистикалық бояуы бар сөздерді бейтарап стильде қайта жазады.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың БАҚ материалдарын стильдік тұрғыдан талдау және оларды өңдеу дағдыларын жетілдіруге бағытталған.

1-тапсырма – оқушылардың мәтіндегі стильдік ауытқуларды анықтау, редакциялау және стильдік үйлесімділікке мән беру қабілетін дамытады.

2-тапсырма – мәтінді ғылыми-көпшілік стильге жақындату арқылы оқушылардың тілдік сауаттылығын арттыруға көмектеседі.

Бұл тапсырмалар оқушылардың жазба тілін жетілдіруге, стильдік талдау жасауға және мәтіндерді мақсатты аудиторияға сай өңдеуге үйретеді.

Мақсаты: 8. 2. 1. 1 тұтас және аралас мәтіндердегі (кесте, диаграмма, сызба, сурет) ақпараттарды салыстыру

Мәтін

Кәсіп түрі	Ерекшелігі	Қажетті дағдылар	Артықшылықтары
Дәстүрлі кәсіптер (мұғалім, дәрігер, құрылысшы)	Көп жылдық тәжірибеге негізделген	Кәсіби білім, тәжірибе, жауапкершілік	Тұрақты сұранысқа ие, қоғамға қажеттілік жоғары
IT мамандықтары (бағдарламашы, веб-дизайнер, деректер сарапшысы)	Цифрлық технологияларға сүйенеді	Логикалық ойлау, аналитика, креативтілік	Жоғары жалақы, қашықтан жұмыс істеу мүмкіндігі
Кәсіпкерлік (бизнес ашу, стартап)	Тәуекелге негізделген, жеке кәсіп	Басқару қабілеті, қаржы сауаттылығы, көшбасшылық	Өз ісін дамыту еркіндігі, табыс көлемін бақылау мүмкіндігі

Сызба: Кәсіп таңдаудың негізгі қадамдары
Кәсіп таңдаудың жолдары**

- ↓
- 1 Қызығушылықтарыңды анықта**
Өзіңе ұнайтын және қабілетті салаңды зерттеу
  - ↓
  - 2 Нарықтағы сұранысты тексер**
Қай салада сұраныс жоғары екенін қарастыру
  - ↓
  - 3 Қажетті білім мен дағдыларды игеру**
Курстарға қатысу, тәжірибе жинақтау
  - ↓
  - 4 Тәжірибе жинау және дамыту**
Тәжірибеден өту, біліктілікті арттыру
  - ↓
  - 5 Жұмысқа орналасу немесе жеке кәсіп бастау
Мамандық бойынша жұмыс табу немесе бизнес ашу

Тапсырмалар:

1. Берілген кесте мен сызбадағы ақпараттарды салыстырып, кәсіп таңдаудың ең тиімді жолын анықтаңыз.

– Кестедегі әр кәсіп түрінің ерекшеліктері мен қажетті дағдыларын сызбадағы кәсіп таңдаудың қадамдарымен байланыстырып, қайсысы оңтайлы екенін дәлелдеңіз

Дескрипторлар:

– Кесте мен сызбадағы ақпараттарды салыстырады.
– Кәсіп түрлерінің ерекшеліктерін кәсіп таңдаудың қадамдарымен сәйкестендіреді.

2. Берілген кестедегі кәсіп түрлері бойынша сұранысы ең жоғары кәсіпті анықтап, оны дәлелдеңіз.

– Кестедегі "Қажетті дағдылар" және "Артықшылықтар" бағандарын сызбадағы кәсіп таңдаудың қадамдарымен салыстырып, ең перспективалы кәсіпті таңдаңыз.

– Таңдауыңыз бойынша аргумент келтіріп, дәлелді мәтін жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Кестедегі кәсіп түрлерінің сұранысын анықтайды.
2. Таңдалған кәсіптің қажетті дағдылары мен артықшылықтарын кәсіп таңдаудың қадамдарымен байланыстырады.
3. Нақты дәлелдер арқылы таңдауын негіздейді.

Негіздеме:

Бұл тапсырмалар оқушылардың әртүрлі ақпарат көздерінен алынған мәліметтерді талдау, салыстыру және логикалық қорытынды жасау дағдыларын дамытады.

1-тапсырма – оқушылардың мәтіндерді талдау, кәсіп түрлерін салыстыру және тиімді шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіреді.

2-тапсырма – ақпаратты сараптау, дәлелдеу және логикалық тұрғыдан негіздеу дағдыларын дамытады.

Бұл тапсырмалар оқушыларға нақты өмірлік жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға, деректерді салыстырып, тиімді шешім ұсынуға көмектеседі.

Мақсаты: 8. 3. 3. 1 мәтін құрылымын сақтай отырып, графикалық мәтіндегі (диаграмма, кесте) деректердің маңызды тұстарын анықтап жазу.

Кесте - Қазақстанның Қызыл кітабына енген өсімдіктердің негізгі түрлері

Өсімдік атауы	Санат	Өсетін аймағы	Себебі
Грейг қызғалдағы	Жойылу қаупі бар	Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл облысы	Жер жырту, заңсыз жинау
Көкнәр қызылгүлі	Сирек кездесетін	Батыс Қазақстан	Климаттың өзгеруі, антропогендік факторлар
Қызыл сексеуіл	Қорғауға алынған	Қызылорда, Маңғыстау облысы	Орман ағаштарын заңсыз кесу
Алтай рауғашы	Жойылу қаупі бар	Шығыс Қазақстан	Өсетін ортаның азаюы, жайылымдық қысым
Айдарлы таушымылдық	Сирек кездесетін	Алматы, Түркістан облыстары	Табиғи орта өзгерісі, туризм

Маңызды тұстар:

- Қазақстанда 387 өсімдік түрі Қызыл кітапқа енген.
- Олардың ішінде жойылу қаупі бар өсімдіктер – 87 түр, сирек кездесетін – 125 түр, қорғауға алынған – 175 түр.
- Негізгі жойылу себептері – экологиялық өзгерістер, ауыл шаруашылығының дамуы, заңсыз жинау және орман ағаштарын кесу.

Қазақстандағы Қызыл кітапқа енген өсімдіктер

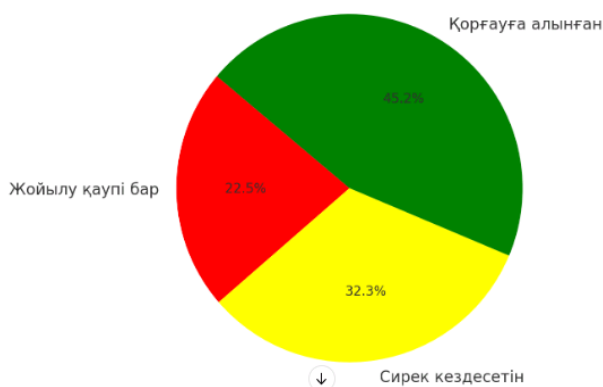

Диаграмма 2 - Қазақстандағы Қызыл кітапқа енген өсімдіктердің сандық көрсеткіші

Тапсырмалар:

1-Берілген кесте мен диаграммадағы ақпараттарға сүйене отырып, Қызыл кітапқа енген өсімдіктердің жойылу себептерін сараптаңыз.

– Кестеде көрсетілген өсімдіктердің жойылу себептерін диаграммадағы негізгі себептермен салыстырыңыз.

– Қазақстандағы өсімдіктердің сақталуы үшін қандай шаралар қолдану қажет екенін негіздеп жазыңыз.

Дескрипторлар:

1. Кесте мен диаграммадағы ақпараттарды салыстырады.
2. Өсімдіктердің жойылу себептерін анықтайды және қорытынды жасайды.
3. Өсімдіктерді сақтау үшін тиімді шараларды ұсынады.
4. Мәтін құрылымын сақтай отырып, ойларын жүйелі түрде жазады.

Негіздеме:

Бұл тапсырма оқушылардың графиктік мәтіндерден (кесте, диаграмма) маңызды ақпаратты анықтап, оны жүйелі түрде жеткізу қабілетін дамытады.

Деректерді салыстыру – оқушылар кестедегі жойылу себептері мен диаграммадағы жалпы деректер арасындағы байланыстарды анықтайды.

Қорытынды жасау – нақты мысалдар арқылы өсімдіктерді қорғау бойынша ой қорытады.

Ұсыныс ұсыну – ғылыми негізделген шешімдерді қарастырып, экологиялық мәдениетті қалыптастырудың маңызын түсіндіреді.

Бұл тапсырма оқушыларға тек деректерді талдауға ғана емес, оларды өмірмен байланыстырып, қоршаған ортаны қорғауға қатысты ой түюге мүмкіндік береді

Мақсаты: 8. 3. 4. 1 эссе құрылымы мен даму желісін сақтап, мәселе бойынша ұсынылған шешімнің артықшылығы мен кемшілік тұстарын салыстыру, өз ойын дәлелдеп жазу (аргументативті эссе)

Мәтін

Туризм – экономиканың маңызды салаларының бірі. Қазақстан табиғи сұлулығы мен бай мәдени мұрасымен әлемдік туризм нарығында бәсекеге түсе алатын елдердің қатарында. Дегенмен, туризмнің дамуы үшін белгілі бір кедергілер де жоқ емес. Бұл эсседе Қазақстандағы туризмнің даму мүмкіндіктері мен қиындықтары қарастырылады.

Туризмді дамытудың артықшылықтары

Табиғи және тарихи мұра

Қазақстан – табиғаты әртүрлі аймақтарға бай мемлекет. Алтай тауларының ну ормандары, Бурабайдың керемет табиғаты, Каспий теңізінің жағалауы – туристер үшін ерекше қызықты орындар. Сонымен қатар, Ұлы Жібек жолының тарихи мұрасы да туристік бағыт ретінде үлкен маңызға ие.

Экономикалық пайда

Туризм жаңа жұмыс орындарын ашуға, кіші және орта бизнестің дамуына ықпал етеді. Дүниежүзілік тәжірибе көрсеткендей, туризмнен түскен табыс ел экономикасын жақсартуға айтарлықтай үлес қоса алады.

Мәдени алмасу және халықаралық байланыс

Туризм арқылы Қазақстан әлемге танылып, шетелдік туристердің қызығушылығын арттыра алады. Бұл еліміздің имиджін жақсартуға көмектеседі.

Туризмнің дамуына кедергілер

Инфрақұрылымның жеткіліксіздігі

Көптеген туристік аймақтарда жол жағдайы нашар, қонақүйлер мен демалыс орындары талапқа сай емес. Көлік қатынасының әлсіздігі де туристер ағынын азайтады.

Қызмет көрсету сапасының төмендігі

Қазақстанда туризм саласындағы мамандар тапшылығы байқалады. Қызмет көрсету деңгейі дамыған елдермен салыстырғанда әлдеқайда төмен.

Қорытынды

Қазақстанда туризмді дамыту үшін инфрақұрылымды жақсарту, қызмет көрсету сапасын арттыру және бағаларды қолжетімді ету қажет. Үкімет тарапынан туризмге инвестиция салынса, бұл сала еліміздің экономикасын нығайтып, халықаралық деңгейде танылуына ықпал етері сөзсіз. Туризм – Қазақстанның болашағы, оны тиімді пайдалану – біздің ортақ міндетіміз!

Тапсырмалар

1. Ашық сұрақ

Эсседе көрсетілген негізгі кедергілердің бірін таңдап, оны шешудің екі түрлі жолын ұсыныңыз. Әр шешімнің артықшылықтары мен кемшіліктерін талдаңыз.

2. Салыстырмалы талдау

Қазақстандағы туризмнің дамуын дамыған елдермен салыстырыңыз. Қандай факторлар Қазақстан туризмінің артта қалуына әсер етеді? Өз жауабыңызды дәлелдеңіз.

3. Келісу/келіспеу

Қазақстанның табиғи байлығы туризмді дамыту үшін жеткілікті деген пікірмен келісесіз бе? Неліктен? Өз көзқарасыңызды дәлелдеңіз.

Дескрипторлар:

1. Туризмнің артықшылықтары мен кедергілерін сипаттайды
2. Мәселені шешудің бірнеше жолын ұсынады.
3. Ұсынылған шешімдердің артықшылықтары мен кемшіліктерін салыстырады.
4. Статистикалық мәліметтерді қолдана отырып, талдау жасайды.

Негіздеме

Бұл тапсырмалар мен тест сұрақтары оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқушылар аналитикалық, салыстырмалы және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыра отырып, мәселені жан-жақты зерттейді.

Оқушылар берілген ақпарат негізінде негізгі түйінді ойларды анықтау, себеп-салдарлық байланыстарды орнату, ұсынылған шешімдерді талдау және өз пікірлерін дәйекті түрде дәлелдеу сияқты дағдыларды меңгереді.

МУҒАЛІМГЕ ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

Оқу сауаттылығы білім алушыларға ақпаратты түсінуге және түсіндіруге ғана емес, сонымен бірге оқығанын талдауға, өз пікірін айтуға және мәтіндердің мазмұнына сыни көзқараспен қарауға көмектесетін білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл нұсқаулықтың мақсаты-мәтінмен белсенді жұмыс істеуге және сыни ойлауды дамытуға ықпал ететін әртүрлі тапсырмалар арқылы білім алушылардың оқу сауаттылығын дамытуға көмектесу болып табылады.

Оқу сауаттылығын дамытуға арналған тапсырмалар оқу мақсаттарына сәйкес және деңгейлер бойынша жасалған.

I деңгейлі тапсырмалар:

1. Тапсырманың сипаттамасы: оқушыларға мәтінді оқып, ондағы осы идеяларды қолдайтын негізгі идеяларды, фактілер мен дәлелдерді бөліп көрсету ұсынылады. Әрі қарай, олар бұл идеяларды өз сөздерімен тұжырымдауы керек.

2. Тапсырманың мақсаты: оқушылардың мәтіндегі негізгі ақпаратты бөліп көрсету, негізгі ойлар мен дәлелдерді анықтау, сондай-ақ оларды нақты және қысқаша тұжырымдау қабілетін дамыту.

3. Орындау әдістемесі: тапсырманы орындау үшін оқушыларды өз нәтижелерін талқылау және бөлісу үшін жұпта немесе шағын топтарда жұмыс істеуге шақыруға болады.

II деңгейлі тапсырмалар:

1. Тапсырманың сипаттамасы: мәтінді оқығаннан кейін оқушылар оны әртүрлі кейіпкерлер немесе ықтимал оқиғалар тұрғысынан түсіндіруі керек. Оқушылар кейіпкерлердің орнында не сезінетінін немесе не ойлайтынын немесе автордың хабарын қалай түсіндіретінін талқылауға шақырылады.

2. Тапсырманың мақсаты: оқушыларды тереңірек және сыни тұрғыдан ойлауға, ішкі мәтінді талдауға, авторлардың жасырын мағыналары мен көзқарастарын анықтауға үйрету.

3. Орындау әдісі: бұл тапсырманы жеке де, топта да орындауға болады. Оқушылардың өз көзқарастарын растау үшін мәтіннен дәлелдер мен мысалдар келтіргені маңызды.

4. Тиімділіктің негіздемесі: тапсырма сыни ойлаудың дамуына ықпал етеді, оқушыларға мәтінді тек мағыналық деңгейде ғана емес, сонымен қатар терең мағыналар мен интерпретациялар деңгейінде қабылдауға көмектеседі, бұл оқу сауаттылығының маңызды аспектісі болып табылады.

III деңгейлі тапсырмалар

1. Тапсырманың сипаттамасы: білім алушыларға мәтін авторының позициясын бағалауға, мәселеге қандай көзқараспен қарайтынын түсінуге, сондай-ақ олардың бұл пікірмен келісетінін және неге екенін талқылауға шақырылады.

2. Тапсырманың мақсаты: оқушылардың өз пікірлерін білдіру және негіздеу қабілетін дамыту, сондай-ақ авторлық позицияны талдауға және бағалауға үйрету.

3. Орындау әдістемесі: оқушылар топтарда немесе жұптарда жұмыс істей алады, автордың көзқарасын талқылайды және мәтіндегі дәлелдермен расталатын өз пікірлерін тұжырымдайды.

4. Тиімділіктің негіздемесі: бұл тапсырма оқушыларға ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдауға, өз ұстанымдарын дәлелдеу және басқа адамдардың көзқарастарын бағалау қабілетін дамытуға көмектеседі. Бұл аналитикалық қабілеттердің дамуына және фактілерге сүйене отырып, өз пікірін білдіру қабілетіне ықпал етеді.

IV деңгейлі тапсырмалар-

1. Тапсырманың сипаттамасы: мәтінді оқығаннан кейін оқушыларға мәтінде көтерілген тақырыптар мен идеялардың нақты өмірмен, жеке тәжірибемен немесе қоғамдағы өзекті Оқиғалармен қалай байланысты екенін талқылау ұсынылады.

2. Тапсырманың мақсаты: оқушыларды теориялық білімді практикамен байланыстыруға үйрету, оқылған мен нақты шындық арасындағы байланысты көру қабілетін дамыту.

3. Орындау әдістемесі: тапсырманы сыныпта талқылау түрінде орындауға болады, онда оқушылар мәтіндегі белгілі бір идеяларды олардың өмірінде қалай қолдануға болатындығы туралы өз ойларымен бөліседі.

4. Тиімділікті негіздеу: бұл тапсырма Мәтінді сыни және практикалық қабылдауды дамытады, материалды жақсы түсінуге ықпал етеді және оқушыларға білімнің нақты өмірде қолданылуын көруге көмектеседі. Ол сондай-ақ Тәуелсіздік пен өз ойларына деген сенімділікті дамытуға ықпал етеді.

V деңгейлі тапсырмалар-

Бұл тапсырмалар оқу сауаттылығының негізгі дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді, мысалы:

1. Мәтінді талдау: оқушылар мәтіннің мазмұны мен құрылымын жақсы түсінуге көмектесетін негізгі идеяларды, дәлелдер мен фактілерді бөліп көрсетуді үйренеді.

2. Сыни тұрғыдан ойлау: мәтінді түсіндіруге, автордың позициясын бағалауға және мәтіннің нақты өмірмен байланысына арналған тапсырмалар оқушылардың ақпаратты қабылдау ғана емес, оны талдау, жасырын мағыналарды анықтау және өздерінің негізделген пікірлерін білдіру қабілетін дамытады.

3. Тәуелсіздік: оқушылар мәтінмен тек пассивті ғана емес, сонымен бірге белсенді түрде жұмыс істеуді үйренеді, өз идеялары мен пайымдауларын білдіреді, бұл оқудағы Тәуелсіздіктің дамуына ықпал етеді.

4. Қарым-қатынас дағдылары: топта және сыныпта талқылау қарым-қатынас дағдыларын, басқаларды тыңдау, өз көзқарасын дәлелдеу және ұжымда жұмыс істеу дағдыларын дамытады.

VI деңгейлі тапсырмалар:

Оқушылар өздері үшін түбегейлі шешімдер қабылдауға, әртүрлі салада терең зерттеулер жүргізуге бағытталған.

Мұнда оқушылардың қарама-қайшы көзқарастарды салыстыру, салыстыру және біріктіру және мәтіннің әртүрлі бөліктеріндегі ақпаратқа негізделген тұжырымдар жасау әрекеті басым.

Ақпарат көздері, олардың айқын немесе жеке мүдделері және мәтіндегі ақпараттың дұрыстығына қатысты басқа да анықтамалар туралы қорытынды жасайды.

Сонымен бірге, осы оқу-әдістемелік құралда берілген PISA (Халықаралық оқушыларды бағалау бағдарламасы) тапсырмаларының алты деңгейі бойынша тапсырмаларды қолдану бойынша келесі ұсынымдарды беруге болады:

1. Оқушылар негізгі түсініктер мен қарапайым дағдыларды меңгеру қажет.

Ұсыныстар:

– Оқушыларды оқу мен есеп шығарудың негізгі түсініктерімен таныстырыңыз.

– Күнделікті өмірде қолданылатын қарапайым есептер мен тапсырмаларды орындауға үйретіңіз.

– Оқу дағдыларын қалыптастыруға, мәтіндерден негізгі ақпаратты табуға көмек көрсетіңіз.

– Әр тапсырманы түсіндіру кезінде қарапайым мысалдар мен иллюстрациялар қолданыңыз.

2. Оқушылар логикалық ойлау, қарапайым қорытындылар жасау қабілеттерін дамытады.

Ұсыныстар:

– Оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін арттыру үшін қарапайым мәліметтерді салыстыру және талдау тапсырмаларын беріңіз.

– Оқушыларды өз ойларын дәлелдермен толықтыруға үйретіңіз.

– Мәтіндерден негізгі идеяны тауып, оны қысқаша мазмұндауға дағдыландырыңыз.

– Әртүрлі тақырыптар бойынша сұрақтар қою арқылы олардың ойлауын тереңдетіңіз.

3. Оқушылар деректерді терең талдап, күрделі тапсырмаларды шешуге үйренеді.

Ұсыныстар:

– Әр түрлі көздерден алынған ақпаратты біріктіріп, қорытындылар жасауға көмектесіңіз.

– Оқушыларға көпқадамды есептер мен тапсырмаларды шешуге мүмкіндік беріңіз.

– Мазмұнды күрделендіріп, олардың түрлі ақпарат көздерін салыстыру қабілетін арттырыңыз.

– Оқушыларды әр түрлі мәселені шешу үшін тиімді стратегияларды таңдауға үйретіңіз.

4. Оқушылар күрделі мәселелерді шешуде өз ойларын сыни тұрғыда қалыптастыруды үйренеді.

Ұсыныстар:

- Күрделі деректер мен ақпаратты талдауға арналған тапсырмалар беріңіз.
- Оқушыларды пікірталасқа қатысып, әртүрлі аргументтерді қарастырып, өз көзқарастарын дәлелдеуге үйретіңіз.
- Деректерді интерпретациялау және қиын жағдайларда тиімді шешімдер табу үшін оқушыларға күрделі тапсырмаларды шешуді ұсыныңыз.
- Талдау мен бағалауды тереңдететін кросс-дисциплинарлық тапсырмаларды енгізіңіз.

5. Оқушылар күрделі мәселелерді шешуде жоғары деңгейдегі сыни және креативті ойлау дағдыларын меңгереді.

Ұсыныстар:

- Оқушыларға әлеуметтік немесе ғылыми мәселелерді шешуге бағытталған жобалар ұсыныңыз.
- Мәліметтерді синтездеу, қорытынды жасау және өз пікірін дәлелдеу қабілеттерін дамытуға көмектесіңіз.
- Әртүрлі көзқарастар мен тәсілдерді біріктіру үшін әр түрлі пәндер арасында байланыс орнатуға үйретіңіз.
- Әр тапсырманың күрделілігін артып, оқушылардың нақты өмірде қолдана алатын қабілеттерін дамытуға бағыттаңыз.

6. Оқушылар өздері үшін түбегейлі шешімдер қабылдауға, әртүрлі салада терең зерттеулер жүргізуге дайын болуы тиіс.

Ұсыныстар:

- Оқушыларға күрделі ғылыми немесе әлеуметтік мәселелерді шешу үшін деректер жинау және оларды өңдеу тапсырмаларын беріңіз.
- Оқушыларды бірқатар күрделі зерттеу тапсырмаларына енгізіп, оларды өз пікірлерін ғылыми негізде қорғауға бағыттаңыз.
- Оқу барысында креативті ойлау мен инновациялық шешімдер табуға үйретіңіз.
- Оқушыларды зерттеу нәтижелерін нақты және дәлелді түрде ұсынуға ынталандырыңыз.

Жалпы ұсыныстар:

- **Тапсырмаларды саралау:** Әр оқушының мүмкіндігін ескере отырып, тапсырмаларды даралаңыз. Кейбір оқушыларға күрделі тапсырмалар, ал басқаларына жеңіл тапсырмалар беру пайдалы.
- **Бақылау және кері байланыс:** Оқушылардың тапсырмаларды орындау барысындағы әрекеттерін бақылап, уақытында кері байланыс беріңіз.
- **Қосымша ресурстарды пайдалану:** Әртүрлі оқу құралдарын, интернет ресурстарын пайдаланып, тапсырмалардың мазмұнын байытуға тырысыңыз.

- **Қиындық деңгейін көтеру:** Оқушылардың өз қабілеттеріне сай тапсырмаларды орындауына мүмкіндік беру арқылы оларды шыңдаңыз.

Осылайша, оқу сауаттылығын дамытуға ұсынылған тапсырмалар оқушылардың оқу іс-әрекетінде ғана емес, өмірде де қажет негізгі дағдыларын қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Бұл тапсырмалар аналитикалық және сыни ойлауды ынталандырады, мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамытады және оқу процесін саналы және мағыналы етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту оқушыларды қоғам өміріне белсенді қатысуға, кәсіби қызметке және нақты өмірлік міндеттерді шешуге дайындайтын табысты білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Білім мен ақпарат тез өзгеріп, адамға қойылатын талаптар артып келе жатқан қазіргі әлем жағдайында функционалдық сауаттылықты дамыту білім беру мекемелері үшін де, жалпы білім беру жүйесі үшін де басымдыққа айналады. Функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған әдістерді қолдану білім алушыларға оқу пәндерін сәтті игеріп қана қоймай, алған білімдерін нақты мәселелерге тап бола отырып, нақты мәселелерді шеше отырып, практикалық өмірде қолдануға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде өз бетінше шешім қабылдауға, қоршаған әлеммен тиімді өзара әрекеттесуге және әлеуметтік-экономикалық процестерге қатысуға қабілетті құзыретті және сыни ойлайтын тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді. Қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін оқушылардың белсенді жұмыс істеуі үшін жағдай жасау, Заманауи педагогикалық технологияларды енгізу, сауаттылықтың барлық түрлерін дамытуға ықпал ететін оқытудың әртүрлі нысандары мен әдістерін қолдану қажет. Маңызды аспект-бұл білімді тереңдетіп қана қоймай, оларды практикалық қолдану дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін пәнаралық тәсілдерді біріктіру. Функционалдық сауаттылықты дамыту міндеттерін іске асыра отырып, мұғалім білім беру процесіне әсер ете отырып, инновациялық тәсілдерді енгізе отырып және әрбір оқушыға оның әлеуетін ашуға көмектесуде шешуші рөл атқарады. Оқушылар, педагогтар мен ата-аналар арасындағы өзара ынтымақтастық жағдайында ғана толыққанды функционалдық сауаттылықты табысты қалыптастыруға болады, бұл болашақта кәсіби өмірде және әлеуметтік бейімделуде табысты қамтамасыз етеді.

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту-оқушылардың мәтіндік ақпаратты тиімді қабылдау, талдау және түсіндіру қабілетін қалыптастыруға көмектесетін білім берудің негізгі элементі. Ақпарат көлемі үнемі өсіп, өзгеріп отыратын қазіргі білім беру ортасында мәтіндермен жұмыс істеу, олардың мазмұнын түсіну және қорытынды жасау мүмкіндігі оқушылардың табысты оқуы мен жеке дамуының ажырамас бөлігіне айналады.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру процесі тек оқу дағдыларын дамытуды ғана емес, сонымен қатар оқуды терең түсінуді, мәтінді әртүрлі көзқарастардан бағалау және түсіндіру қабілетін қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Бұл сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді, ой-өрісін кеңейтеді, сонымен қатар оқушыларға білімді игеруде тәуелсіз болуға көмектеседі.

Мұғалімдер бұл процесте орталық рөл атқарады, белсенді және саналы оқуға жағдай жасайды, сонымен қатар оқушыларды талқылауға, талдауға және өз мәтіндерін жасауға тартады. Оқу сауаттылығын дамыту бойынша жұмыс жүйелі және дәйекті болуы, ал оқыту әдістері мен тәсілдері білім

алушылардың жеке ерекшеліктерін, олардың қызығушылықтары мен дайындық деңгейін ескеруі маңызды.

Мәтінмен жұмыс жасау, оны түсіну, интерпретациялау және өз пікірін білдіру — оқу сауаттылығының негізгі құрамдас бөліктері болып табылады. Осы дағдылардың қалыптасуы білім алушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытады, сондай-ақ ақпаратты өңдеу және оны өмірлік жағдайда қолдану қабілеттерін арттырады. Оқу сауаттылығы тек қана оқу мен жазу дағдыларын қамтып қана қоймай, сонымен қатар мәтінді терең түсіну, оны талдай алу және алған ақпараттан өз көзқарасын қалыптастыруды талап етеді.

Аталмыш оқу-әдістемелік құралда берілген тапсырмалар арқылы білім алушылардың мәтінмен жұмысты меңгеру деңгейі анықталып, оларды талдау және интерпретациялау дағдылары дамиды. Мысалы, мәтіннің мазмұнын түсіну үшін сұрақтарға жауап беру, мәтіннің негізгі идеяларын анықтау, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін талқылау, өз пікірін дәлелді түрде білдіру арқылы оқушының оқу сауаттылығы арттырылып, оларды сыни ойлауға үйрету жүзеге асырылады. Оқу сауаттылығын дамыту барысында оқушылардың ақпаратты түсінуге, бағалауға және қайта құрылымдауға қабілеті артқан сайын, олардың тұлғалық және әлеуметтік өміріндегі тиімділіктері де арта түседі. Оқу тапсырмаларын әртүрлі әдіс-тәсілдермен құру арқылы білім алушылардың танымдық қызығушылығын оятуға және олардың оқу процесінде белсенділік танытуына мүмкіндік туындайды.

«Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту (7-8 сыныптар)» оқу-әдістемелік құралы білім алушылардың оқу процесінде маңызды дағдыларды қалыптастыруға бағытталған, әсіресе функционалдық сауаттылықты арттыруға ерекше назар аударылған. Бұл құрал оқушылардың өздерінің күнделікті өмірде, оқу мен жұмыс саласында тиімді әрекет ете алу қабілетін дамыту мақсатында жасалған.

Құралдың маңыздылығы мен ерекшеліктері:

1. Функционалдық сауаттылықтың дамуындағы рөл: Бұл оқу құралы оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар оны өмірде пайдалану, шешімдер қабылдау, ақпаратты сараптау мен талдау дағдыларын дамытуға арналған. Ол білім алушылардың тек теориялық білімді меңгеруіне емес, оны практикалық тұрғыда қолдана білуіне бағытталған.

2. Тапсырмалардың құрылымы: Құралда тапсырмалар нақты өмірден алынған мысалдар мен жағдаяттарға негізделген. Бұл тәсіл оқушыларға берілген білімді өмірде қолданудың маңыздылығын көрсетіп, функционалдық сауаттылықты арттыруға мүмкіндік береді.

3. Жүйелі және бірізді әдіс: Оқу-әдістемелік құралдың құрылымы оқушылардың ойлау қабілетін, сыни ойлау дағдыларын дамытуға қолайлы. Тапсырмалар әр түрлі деңгейде ұсынылып, оқушылардың қабілетіне сәйкес тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың жеке даму деңгейін ескере отырып, олардың функционалдық сауаттылығын арттыруға жағдай жасайды.

4. Интерактивті және көпжақты оқыту әдістері: Құралда түрлі оқыту әдістері мен тәсілдері пайдаланылған. Оқушыларға мәтіндермен жұмыс жасау, есептер шешу, пікірталас жүргізу және зерттеулер жүргізу сияқты интерактивті тапсырмалар ұсынылған. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға және олардың өз ойларын дәлелдеуге қабілеттерін арттыруға септігін тигізеді.

5. Әртүрлі пәндер мен білім салаларын интеграциялау: Құралда бірнеше пәннің өзара байланысы көрсетіліп, оқушылардың әртүрлі ғылыми салалар бойынша тұтас көзқарас қалыптастыруына ықпал етеді. Бұл оқушыларды ғылыми білімді біртұтас жүйе ретінде қабылдауға және түрлі ақпарат көздерін тиімді пайдалана білуге үйретеді.

Қорытындылай келе, «Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту (7-8 сыныптар)» оқу-әдістемелік құралы қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға арналған маңызды құрал болып табылады. Ол оқушыларды тек теориялық біліммен қамтамасыз етуге емес, сонымен қатар осы білімді өмірде қолдана білу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Мұндай оқу құралдары білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттырып, оларды болашақ өмірге дайындауға үлкен үлес қосады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

Нормативтік және құқықтық құжаттар.

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім туралы» № 319-III Заңы.
2. Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы «Педагог мәртебесі туралы» № 293-VI ҚРЗ Заңы.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы «Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» № 249 қаулысы.
4. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділ Қазақстан: Заң және тәртіп, экономикалық өсу, қоғамдық оптимизм» Жолдауы (Астана қ., 2024 жылғы 2 қыркүйек)
5. ҚР Білім және ғылым Министрінің 2009 жылғы 16 қарашадағы «Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі Тәрбие тұжырымдамасы» №521 бұйрығы .
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым Министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы «Қазақстан Республикасының бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» № 500 бұйрығы.
7. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым Министрінің 2016 жылғы 28 қаңтардағы «Педагогтердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру және өткізу, сондай-ақ педагог қызметін курстан кейінгі сүйемелдеу қағидалары» № 95 бұйрығы.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым Министрінің 2020 жылғы 4 мамырдағы «Педагогтердің біліктілігін арттыру курстарының білім беру бағдарламаларын әзірлеу, келісу және бекіту қағидаларын бекіту туралы» № 175 бұйрығы.
9. Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» № 348 бұйрығы.
10. Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі «Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерін таңдау бойынша жалпы білім беретін пәндер мен курстар бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» № 399 бұйрығы.
11. Қазақстан Республикасы Білім Министрінің м.а. 2022 жылғы 15 желтоқсандағы «Педагог» кәсіби стандартын бекіту туралы» № 500 бұйрығы.
12. Қазақстан Республикасы Ағарту Министрінің 2023 жылғы 6 қаңтардағы № 1 бұйрығы. «Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары үшін жалпы білім беретін пәндер циклінің немесе Модулінің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігінде 2023 жылғы 10 қаңтарда № 31666 тіркелді.

13. Барлығына қолжетімді сапалы білім: 27.09.2023 жылғы Ұлттық баяндама.

14. «2024-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» нұсқаулық-әдістемелік хат: ұлттық білім академиясының ғылыми-әдістемелік кеңесінің шешімімен басылымға ұсынылды. Ы. Алтынсарин (2024 жылғы 10 маусымдағы № 2 хаттама).

Негізгі әдебиет

1. Доблаев, Л. П. Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания / Л. П. Доблаев. – М., 1982. – 176 б.

2. Загвязинский, В. И. Теория обучения. Современная интерпретация : учеб. пособие / В. И. Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 285 б.

3. «Функционалдық сауаттылық – сапалы білім берудің кепілі» (Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдері мен 5-7 сыныптарға функционалдық сауаттылықты арттыру бойынша көмекші оқу құралы), Петропавл 2016

4. Особенности формирования функциональной грамотности учащихся старшей школы по предметам общественно-гуманитарного цикла. Методическое пособие.– Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013.– 41 б.

Электронды ресурстар

1. Поддьяков А. Решение комплексных проблем в PISA-2012 и PISA-2015: взаимодействие со сложной реальностью [Электронный ресурс]. – URL: <http://edupolicy.ru/wp-content/uploads/2013/11/Poddjakov-No.6.2012.pdf>

2. Рождественская Л., Логвинова И. Формирование навыков функционального чтения: пособие для учителя [Электронный ресурс]. – URL: <https://slovesnic.ru/attachments/article/303/frrozhdest.pdf> 1

3. Сурдуковская С.В. Формирование грамотности чтения учащихся профильной школы как условие повышения качества образования [Электронный ресурс]. – URL: <http://uch.znate.ru/docs/3520/index-4468.html>